

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ»

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

УІЕСР

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

Методичні рекомендації з оцінки вартості сорту та насіння як об'єктів інтелектуальної власності

**НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ»
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН**

**Методичні рекомендації
з оцінки вартості сорту та насіння
як об'єктів інтелектуальної власності**

За редакцією О. В. Захарчука
Видання друге, доповнене

Київ 2023

Автори: О. В. Захарчук, Ю. О. Лупенко, С. І. Мельник, М. І. Кісіль,
О. В. Вишневецька, Я. Ф. Навроцький, Т. В. Мацибора,
В. В. Нечитайло, С. М. Ковальов, О. І. Завальнюк, С. О. Ткачик

Рецензенти:

Малік М. Й. доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Лещук Н. В. доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, заступник директора Українського інституту експертизи сортів рослин

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (протокол № 10 від 8 листопада 2022 року) та Українського інституту експертизи сортів рослин (протокол № 2 від 27 січня 2023 року).

Захарчук О. В., Лупенко Ю. О., Мельник С. І. та ін. Методичні рекомендації з оцінки вартості сорту та насіння як об'єктів інтелектуальної власності / за ред. О. В. Захарчука. Вид 2-ге, доп. Вінниця: ТВОРИ, 2023.

Викладено основні теоретико-методичні принципи оцінки вартості сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності. На прикладі найбільш затребуваних у виробництві сортів пшениці озимої, кукурудзи, сої та соняшнику визначено їхню справедливу та первісну вартість і розмір сплати роялті та селекційних платежів.

Видання може бути корисним для працівників наукових селекційних установ системи Національної академії аграрних наук, інших наукових установ, виробників і споживачів сортового насіння та садивного матеріалу, працівників органів державного управління системи сортодосліджень, оцінювачів, посередників на ринку насіння і садивного матеріалу, викладачів навчальних закладів, аспірантів і студентів.

ISBN

Вступ

Україна обрала інноваційну модель розвитку всіх сфер суспільного життя, основою якої має стати наука і використання її результатів на практиці. Більшість наукових рішень у всіх галузях економіки пов'язано з результатами інтелектуальної діяльності, які втілюються в інтелектуальній власності. Саме інтелектуальний потенціал, сконцентрований у науково-дослідних установах, повинен відігравати вирішальну роль у розвитку виробництва. Однак сам факт створення нового винаходу не забезпечить підвищення продуктивності виробництва без науково обґрунтованого механізму замовлення досліджень і впровадження їхніх результатів у практику.

Проголошений Україною курс на інтеграцію в ЄС, а також членство в СОТ передбачають захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, зокрема сорти рослин. Особливості сортів визначають не лише їхню продуктивність, технологію, якісні характеристики продукції, а й економічні показники. Тому вирощування культури висококондиційного насіння та садивного матеріалу є важливим фактором розвитку сільського господарства та першоджерелом економічного зростання рослинницької галузі. Про це свідчать світові тенденції розвитку, пов'язані з продовольчою кризою, біотехнологіями, генною інженерією, переходом на нетрадиційні види палива, адаптацією до зміни клімату тощо.

Нині, коли роль інноваційних чинників суттєво зросла, їхня роль у сільському господарстві теж посилюється. Розвиток інновацій виробниками агропромислової продукції поступово формує умови для прискорення науково-технічного прогресу і в галузі насінництва. Слід підкреслити, що виробництво досягає розрахункового ефекту розвитку сортів рослин: збільшення виробництва продукції з одиниці площі, зниження собівартості її одиниці із загальним отриманням додаткового прибутку.

Для входження України на світовий ринок насіння необхідним є формування висококласної та життєздатної насінневої системи, яка б передбачала системність та узгодженість умов правової

охорони сортів рослин та їх використання й охороняла економічні інтереси селекціонерів, сприяла окупності коштів, що вкладають у селекцію, оскільки створення нових сортів рослин вимагає великих матеріальних та інтелектуальних витрат. Тому питання відрахування та подальшого використання роялті й селекційних платежів є дуже важливим.

Розвитку ринку сортового насіння в Україні будуть сприяти об'єктивні оцінки ринкової вартості кожного сорту, а відповідно й плати за його використання. Такі оцінки потребують розроблення відповідних наукових досліджень та обґрунтованих методів і підходів для їх практичного застосування. Саме тому в Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» здійснено наукові дослідження з оцінки вартості насіння і садивного матеріалу як об'єкта інтелектуальної власності. Метою таких досліджень є створення науково-методичної бази для захисту прав на сорти рослин і формування відносин власності щодо сорту та його використання іншими суб'єктами ринку.

У процесі наукових досліджень узагальнено теоретичні й методичні засади оцінки вартості сорту як об'єкта інтелектуальної власності; проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку насінництва в Україні; розроблено методичні рекомендації з оцінки вартості насіння і садивного матеріалу як об'єкта інтелектуальної власності, зокрема з використанням інвестиційних методологій та інструментарію при визначенні вартості витрат у часі; обґрунтовано пропозиції щодо використання оцінки майнових прав на сорт рослин у насінництві. Зазначені результати проведених досліджень наведено у цьому виданні.

Зауваження і побажання щодо цього видання, насамперед його конструктивної частини, автори просять надсилати на адресу Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», 03680, вул. Героїв Оборони 10, м. Київ або Українського інституту експертизи сортів рослин, 03041, вул. Горіхуватський шлях, 15, м. Київ.

Теоретичні та методичні засади оцінки вартості сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності

1.1. Теоретичні й правові засади формування інтелектуальної власності на сорт рослин

Запровадження у виробництво результатів селекційних досліджень є важливим напрямом розвитку аграрного сектору економіки, від якого значною мірою залежать темпи зростання продуктивності як сільського господарства, так і більшості видів економічної діяльності в державі.

Розуміння важливості сорту виникло ще за часів становлення і розвитку землеробської культури, а зміст його поняття визначався задовго до нової ери. Зокрема, воно згадується у працях таких античних агрономів-філософів, як Марк Катон, Луцій Колумела і Гай Пліній, які рекомендували хліборобам підбирати сорти пшениці, винограду, а також інших культур, з визначеними ознаками для конкретних регіонів [39, с. 12].

Наукові погляди на розуміння сутності та важливості сорту відрізняються історизмом. Протягом тривалого історичного періоду хлібороби з огляду на власні уявлення й досвід розуміли важливе значення сорту для практики. Проте в період поширення сортовипробувань та практики використання сорту як інтелектуальної власності вчені-селекціонери й практичні працівники почали вкладати в це поняття різний зміст.

Саме тому в 1948–1949 рр. на сторінках журналу «Селекція і насінництво» розгорнулася дискусія стосовно змісту поняття сорту. Ініціатором її був професор А. Молостов. Під час дискусії вчені запропонували низку визначень поняття сорту. Суперечка тривала два роки, але єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття так і не було сформульовано. Водночас у 1974 р. більшість учасників дискусії погодилися з формулюванням поняття сорту, запропонованим Всесоюзним селекційно-генетичним інститутом (м. Одеса), як «сукупності культурних рослин, створених шляхом селекції, що наділені певними спадковими морфологічними, біологічними та господарськими ознаками і властивостями» [64, с. 140].

Однак для практики одного визначення поняття сорту виявилось недостатньо. Воно не відображало усіх сутнісних ознак сорту, його походження, біологічних особливостей і властивостей. Через це понятійний апарат сорту було збагачено такими термінами, як «стандартний сорт», «дефіцитний сорт», «районований сорт» та іншими [70, с. 68].

У тлумачному словнику сортознавця поняття сорту не наведено. Тут є термін «сорт новий» – сорт, який до дати подання заявки не продавався або будь-яким іншим чином його матеріал не передавався для комерційного використання на території України – за рік до цієї дати; на території іншої держави – за шість років; деревних, чагарникових, винограду – за чотири роки. Існує також поняття «сорт охороноздатний» – сорт, придатний для набуття прав на нього як на об'єкт інтелектуальної власності. За проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів, він є новим, відмінним, однорідним та стабільним. Інше поняття «сорта, придатного до поширення» трактувалося як сорт, що «може бути використаний для задоволення потреб суспільства і незаборонений для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, тваринному, рослинному світу» [57].

Наведені вище терміни теж недостатньо відображали різноманітність особливостей і сутнісних ознак сорту. Тому надалі вони постійно ускладнювалися, пропонувалися нові терміни і визначення понять, які відображали принципи охорони прав на сорти рослин.

З набуттям Україною незалежності розроблені національними й іноземними вченими пропозиції й підходи до охорони прав на сорти рослин було використано при встановленні відповідних національних законодавчих засад. За результатами, у 1993 р. було введено в дію Закон України «Про охорону прав на сорти рослин», згідно з яким розпочато регулювання охорони особистих немайнових і майнових прав на сорт [61]. У наступні періоди положення зазначеного Закону змінювалися, зокрема в його редакціях 2002 р. [58], 2006 [49], 2010 [59], 2012 [60], 2015 [47], 2018 [48], 2019 р. [62] і в останній редакції 2020 р. [56] (далі Закон).

Прийнятим Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про насіння й садивний матеріал»» від 2 жовтня 2012 року № 5397-VI було визначено основні засади виробництва та обігу насіння й садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними [16, 46].

Зміни, внесені у грудні 2015 р. та вересні 2018 р. до Законів України «Про насіння і садивний матеріал» та «Про охорону прав на сорти рослин» створили законодавчу основу для упорядкування функцій відповідних органів у сфері насінництва й розсадництва, удосконалення системи сертифікації насіння і садивного матеріалу,

спрощення умов реєстрації виробників насіння та садивного матеріалу, визначення посівних якостей насіння і садивного матеріалу акредитованими органами оцінки відповідності будь-якої форми власності, а також уточнювали порядок та умови видачі підтвердження на ввезення в Україну й вивезення зразків насіння для селекційних, дослідних робіт та експонування [47, 48].

Проте законодавча база України у сфері насінництва та розсадництва поки що недостатньо відповідає європейським і міжнародним вимогам у частині наведення «цивілізованого порядку» в обігу насіннєвого матеріалу та забезпечення інтелектуальної власності селекціонерам і селекційним установам. Чинне законодавство поки що унеможливує швидке одержання доступу до сучасних технологій, які були, є й будуть запорукою успіху вітчизняного аграрного виробництва. Тому відповідні зміни чинного насіннєвого законодавства в частині визнання сертифікатів OECD і ISTA на раніше зареєстровані сорти й гібриди мали б поліпшити доступність новітніх технологій, сортів і гібридів рослин, а також можливість їх застосування в Україні.

Право на сортове насіння має бути доступним для всіх агровиробників. У декларації Організації Об'єднаних Націй від 28.09.2018 р. «Про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості» поряд з іншими фундаментальними правами, закріпленими у 27 статтях документа, є стаття 19 «Про право на насіння, яке передбачає право на використання, вирощування, повторне використання, обмін, транспортування, передачу та продаж насіння. Розвиваючи свою насіннєву культуру, селяни створюють стійкіші та витриваліші системи ведення господарства, зокрема й в умовах глобальних кліматичних змін». У цьому міжнародному документі також підкреслено, що держави забезпечують, щоб насіннєва політика, охорона сортів рослин та інші закони про інтелектуальну власність, системи сертифікації та закони, які стосуються маркетингу насіння, поважали права селян, зокрема право на насіннєвий матеріал, і враховували їхні потреби та реалії [15].

Для успішного розвитку селекційної справи важливо, щоб у цій справі брали участь якнайбільше учасників. Це стало можливим зі внесенням до статті 12 Закону України «Про насіння і садивний матеріал» положення щодо права фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб на виробництво насіння та/або садивного матеріалу за умови додержання майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин [48].

У процесі удосконалення Закону його положення набували сучасних формулювань. Так, у редакції Закону 2006 р. сорт рослин визначали як «окрему групу рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних

таксонів, яка незалежно від того, задовольняє цілком чи ні умови надання охорони:

- може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів;
- може відрізнятися від якої-небудь іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї з цих ознак;
- може розглядатися як єдине ціле з погляду її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту» [49].

Оскільки сорт є об'єктом різних оцінок, зокрема, біологічних, агротехнічних, правових, технологічних, економічних, вартісних, автори вважають, що визначення його понять для різних випадків має бути різним. На перших історичних етапах визначення цього поняття відображало біологічні ознаки, а вже в останній редакції Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» – правовий. Поки що система спеціалізованих для зазначених та інших випадків лише формується. Для умов ринкової економіки, в яких принцип ефективності є визначальним, потрібно також розглядати сорт за його економічним змістом і об'єктом вкладення капіталу.

Поняття сорту, яке у редакції Закону від 16.10.2020 р. наближене до цілей цивільного права, визначає його як «окрему групу рослин (клон, лінію, гібрид першого покоління, популяцію) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи задовольняє вона умови виникнення правової охорони» [44].

За результатами проведених авторами досліджень встановлено, що сорт (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) доцільно розглядати як форму культурної рослини, створеної шляхом селекції, зі стійкими біологічними властивостями і морфологічними ознаками, цінними для сільського господарства. Це – результат творчої діяльності людини, яка його створила, використовуючи знання теорії, навички в практиці; сорт – продукт інтелектуальної власності селекціонера.

Відповідно до статті 420 Цивільного кодексу України, сорт рослин є самостійним об'єктом права інтелектуальної власності [71]. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 1 ст. 418 ЦК України).

На об'єкти права інтелектуальної власності виникають інтелектуальні права, що включають в себе виключне право, яке є майновим правом, але має обмежений строк для кожного об'єкта права інтелектуальної власності, особисті немайнові та інші права, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законом (ч. 2 ст. 418 ЦК України).

Інтелектуальні права не залежать від права власності на матеріальний носій, в якому виражено результат інтелектуальної діяльності. Перехід права власності на річ не тягне за собою перехід

або надання інтелектуальних прав на результат інтелектуальної діяльності, що виражений у цій речі (ст. 419 ЦК України).

Сорти рослин вирізняються від інших об'єктів інтелектуальної власності тим, що після створення залишаються у незмінному вигляді, їх легко копіювати і використовувати. Сорти рослин представлені відтворювальним матеріалом – насінням або частинами рослин, які володіють вищезазначеними ознаками і властивостями. Це дає авторам підставу стверджувати, що сорти рослин належать до особливої форми інтелектуальної власності, яка ускладнює охорону прав селекціонера на створений сорт.

Згідно зі статтею 3 Закону, суб'єктами права інтелектуальної власності на сорт рослин є автор (автори) й інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин за договором чи законом.

Іноземні особи і особи без громадянства набувають, здійснюють та користуються охороною прав на сорти рослин відповідно до цього Закону нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, прямо передбачених цим Законом, іншими законодавчими актами України або міжнародними договорами.

Роботу центральних органів виконавчої влади щодо виконання цього Закону спрямовує і координує Кабінет Міністрів України. Він видає нормативно-правові акти з питань охорони прав на сорти рослин, організовує міжнародне співробітництво з цих питань, утворює консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи для забезпечення ефективності реалізації своїх повноважень у сфері охорони прав на сорти рослин із забезпечення конституційних прав і свобод громадян України щодо регулювання їхніх майнових і немайнових відносин, які виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом інтелектуальної власності на сорти рослин, а також визначає порядок ведення Реєстру заявок, Реєстру патентів, Реєстру сортів рослин України і здійснює інші повноваження, визначені Цивільним кодексом України.

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) у сфері охорони прав на сорти рослин (Контролюючого органу) належать організація та здійснення державного нагляду (контролю) у частині охорони прав на сорти рослин за:

- дотриманням юридичними та фізичними особами вимог законодавства з охорони прав на сорти рослин у сфері виробництва, використання, зберігання, реалізації та розмноження сортів рослин;
- веденням первинного насінництва власниками майнових прав інтелектуальної власності та підтримувачами сортів рослин;
- проведенням експертизи заявки на сорт рослин;
- ввезенням в Україну садивного матеріалу (насіння) незареєстрованих в Україні сортів рослин;

- дотриманням особистого немайнового права авторства на сорт, майнового права власника сорту, права попереднього користування і права при відновленні прав на сорт, права на поширення сорту в Україні, прав автора сорту в разі відмови власника від майнового права на сорт, порядку вивезення з України посадкового матеріалу (насіння) сортів рослин, що містять об'єкт інтелектуальної власності, угоди, укладеної між роботодавцем та автором сорту щодо виплати справедливої винагороди;

- здійсненням інших повноважень, визначених Законом.

Компетентний орган у сфері охорони прав на сорти рослин забезпечує розвиток наукового та матеріально-технічного потенціалу; узгоджує формування і виконання міжнародних науково-технічних програм і проєктів за спільними координаційними договорами; сприяє розвитку інноваційної діяльності; дає державне замовлення на проведення науково-технічної експертизи; узагальнює практику застосування законодавства, розробляє пропозиції з його вдосконалення; забезпечує організацію приймання заявок, проведення їх експертизи, приймає рішення щодо них; забезпечує проведення державної реєстрації заявок, прав на сорти рослин, сортів і підтримувачів сортів рослин; уповноважує підприємства, установи або організації на виконання окремих повноважень відповідно до цього Закону; видає патенти на сорти рослин, свідоцтва про авторство на сорти рослин, свідоцтва про державну реєстрацію сорту рослин; забезпечує ведення Реєстру заявок, Реєстру патентів, Реєстру сортів рослин України; організовує перевірку збереженості сортів рослин; забезпечує опублікування офіційних відомостей про видані патенти на сорти рослин і свідоцтва про авторство на сорти рослин, видає Каталог сортів рослин, придатних для поширення в Україні; забезпечує опублікування офіційних відомостей про видачу ліцензії на використання сорту та передачу майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин; здійснює міжнародне співробітництво у сфері правової охорони сортів рослин і представляє інтереси України з питань охорони прав на сорти рослин у міжнародних організаціях відповідно до законодавства; організовує інформаційну та видавничу діяльність у сфері охорони прав на сорти рослин; організовує науково-дослідні роботи, підготовку і перепідготовку кадрів державної системи охорони прав на сорти рослин, післяреєстраційне вивчення сортів і розмноження нових та перспективних сортів рослин; затверджує галузеві та міжгалузеві програми науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; організовує та бере участь у міжнародних заходах наукового спрямування (форуми, симпозіуми, конференції тощо), координує участь наукових установ у діяльності іноземних та міжнародних наукових товариств, асоціацій і союзів на правах їх членів у

сфері інтелектуальної власності на сорти рослин; здійснює інші повноваження, визначені Законом.

Інтелектуальна власність як об'єкт оцінки – це виключне право громадянина або юридичної особи на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичної особи, індивідуалізації продукції, виконуваних робіт або послуг.

Згідно зі статтею 10 останньої чинної редакції Закону, на сорт можуть набуватися такі права:

- особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин;
- майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин;
- майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин підтверджуються свідоцтвом про авторство на сорт рослин, майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин – патентом, а майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин – свідоцтвом про державну реєстрацію сорту рослин. Обсяг правової охорони сорту, на який видано патент, визначається сукупністю ознак, викладених в занесеному до Реєстру патентів описі сорту. Майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин підтверджується свідоцтвом про його державну реєстрацію.

Права на сорт можуть набуватися на такі його різновиди, як клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція.

Згідно зі статтею 11 Закону, сорт вважається придатним для набуття права на нього як на об'єкт інтелектуальної власності, якщо за проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів, він є новим, відмінним, однорідним та стабільним. Новим вважається сорт, якщо до дати, на яку заявка вважається поданою, заявник чи інша особа за його дозволом за рік на території України або за чотири роки до цієї дати за кордоном не продавали чи будь-яким іншим способом не передавали матеріал сорту для комерційного використання. Умові відмінності відповідає сорт, якщо за проявом його ознак він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, загальновідомого до дати, на яку заявка вважається поданою. Однорідним вважається сорт, якщо з урахуванням особливостей його розмноження всі рослини цього сорту залишаються достатньо схожими (однорідними) за своїми основними ознаками, зазначеними в описі сорту. Стабільним вважається сорт, якщо його основні ознаки, відзначені в описі сорту, залишаються незмінними після неодноразового розмноження чи у разі особливого циклу розмноження, наприкінці кожного такого циклу.

Автору сорту належать права авторства, які є особистими немайновими правами і охороняються безстроково.

Майновим правом інтелектуальної власності на поширення сорту рослин є право його володільця на поширення сорту і на дозвіл чи заборону поширення сорту іншими особами. Без дозволу власника майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту рослин посадковий матеріал сорту не можна пропонувати до продажу, продавати або здійснювати інший комерційний обіг, зберігання для будь-якої із цілей.

Чинність майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин обмежується строком, що розпочинається з наступного дня після дати державної реєстрації права та закінчується в останній день, а також підтримується за умови сплати відповідного збору.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин починається з наступного дня після дати державної реєстрації права та закінчується в останній день тридцять п'ятого календарного року, що відліковується з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав, для сортів деревних та чагарникових культур і винограду, а також тридцятим календарним роком, що відліковується з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав, для всіх інших сортів. Після завершення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, а також його дострокового припинення чи відмови від них цей сорт стає суспільним надбанням і його може вільно використовувати будь-яка особа.

Повна гармонізація національного законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва із положеннями законодавства Європейського Союзу без відповідних заходів щодо посилення позицій національного сортодослідництва і насінництва може призводити до повного заповнення національного ринку насіння продукцією іноземної селекції. Тому необхідно визначити напрями конкурентоздатного національного сортодослідництва і насінництва та посилити фінансове й ресурсне забезпечення наукових установ, організацій і фізичних осіб, які створюють високоефективні сорти і забезпечують конкурентоздатність на ринку сортів і сортового насіння.

1.2. Методичні підходи до оцінки об'єктів інтелектуальної власності

В Україні поки що відсутній офіційно визнаний метод оцінки первісної вартості сорту як об'єкта інтелектуальної власності. Саме тому на практиці застосовують підхід, що ґрунтується на складній системі компромісів між сторонами, які домовляються, з наступним укладанням ліцензійних договорів, що надають досягнутим домовленостям офіційного статусу.

Оскільки сорти рослин у наукових установах створюють за державні кошти, використання яких контролюється відповідними державними органами, наділеними правом притягати до юридичної відповідальності керівників установ за укладення законодавчо неунормованих угод. Саме відсутність офіційно визнаного методу вартісної оцінки сортів є серйозною перешкодою для їх введення у господарський обіг.

Крім того, невизначеність із первісною оцінкою вартості сортів не дає змоги відобразити їх у бухгалтерському обліку, що унеможливує або ускладнює притягнення до кримінальної відповідальності юридичних і фізичних осіб за несанкціоноване використання чи привласнення результатів чужої інтелектуальної праці.

Особливо гостро ця проблема постає у сфері захисту прав на селекційні досягнення. Різного роду комерційні структури та інші посередники намагаються реалізувати, а в деяких випадках уже реалізують агропідприємствам насіння рослин сортів невідомої селекції і репродукції під назвами відомих сортів, створених у державних селекційних установах. Помітною стає практика введення в господарський обіг некондиційного насіння, що призводить до зниження якості та врожайності сільськогосподарських культур і дискредитації досягнень вітчизняних селекціонерів.

На практиці застосовують різні підходи до визначення реальної вартості майнових прав інтелектуальної власності та фактичної ціни ліцензії (дозволу) на їх використання, серед яких найбільшого поширення набули так звані глобальна, аналітична та експериментальна методики [42, с. 481].

Підходи глобальної методики передбачають встановлення існуючих цін продажу аналогічної інтелектуальної продукції та ретельне їх порівняння з розрахунковою ціною об'єкта ліцензії. Ціну цього об'єкта визначають зважаючи на те, що власник прав на об'єкти інтелектуальної власності, за якими здійснюють патентно-кон'юнктурні дослідження, здатний визначити його собівартість (С) і ціну пропозиції. Продавати новостворений об'єкт доцільно лише тоді, коли до ціни, яка включатиме витрати на його створення, буде додано певний прибуток (П) та доходи у вигляді матеріальних переваг, які можуть мати місце у разі його застосування на практиці (Д), що можна одержати протягом строку дії (Т) ліцензійного договору, тобто:

$$Ц = C + \sum_{t=1}^T (П + Д) \quad (1.1)$$

Вартість об'єкта досліджень нерідко виплачують у вигляді періодичних відрахувань – роялті (К), що залежать від кількості товарної продукції, яку ліцензіат може виготовити протягом від-

повідного року дії ліцензійного договору, і/або зафіксованої суми, тобто паушального платежу (Π_n), який попередньо виплачується за передачу відповідних ноу-хау, технологічних секретів або іншої інформації з обмеженим доступом, що стосуються виробництва продукції за ліцензією:

$$C + \sum_{t=1}^T (\Pi + D) = \sum R + \Pi_n \quad (1.2)$$

Відповідний суб'єкт господарювання зацікавлений у придбанні ліцензії на використання відповідних майнових прав інтелектуальної власності з метою застосування об'єктів цієї власності у своєму виробництві продукції за конкурентними цінами і забезпеченні для нього переваг над своїми конкурентами. Про орієнтовні ціни на інтелектуальну продукцію свідчать дані, наведені в щорічних доповідях Генеральної дирекції з досліджень та технологій США, про витрати науково-виробничих структур на одержання результатів наукових досліджень, науково-технічних, проектних і конструкторських робіт, обіг зазначених структур і частку витрат на виконання досліджень в їхніх доходах. Частка з обігу, який може заплатити покупець ліцензії у відповідний рік дії ліцензійного договору, буде дорівнювати роялті у відсотках з додаванням у разі необхідності певного відсотка паушальних платежів (Π_n):

$$O_l = (R_l + \Pi_n) / 100 \quad (1.3)$$

Величину частки з обігу також можна розрахувати з огляду на міжнародну практику ліцензійної торгівлі у певній галузі, ставки роялті у відповідних галузях промисловості та результати попередньо виконаних патентно-кон'юнктурних досліджень.

Аналітична методика передбачає підрахунок фінансових результатів, досягнутих під час передачі складових технологій, зокрема відповідних об'єктів права інтелектуальної власності. Згідно з цією методикою здійснюють аналіз вартості виготовленої відповідним товаровиробником продукції та різних складових цієї вартості. Фінансовий результат передачі зазначених об'єктів визначають з огляду на собівартість товарної продукції, її додаткову вартість, одержані кошти від реалізації та валовий прибуток.

Експериментальна методика передбачає використання інформації про результати практики ліцензійної торгівлі. Її застосовують у разі передачі об'єктів права інтелектуальної власності партнерам, виробничі ознаки та рід діяльності яких є близькими до діяльності власника інтелектуальної продукції.

На підставі задокументованої правочинності об'єкта права інтелектуальної власності, встановлення суб'єктів права власності та визначених критеріїв оцінки з урахуванням негайного чи відкладеного попиту на нього здійснюють вибір підходу до проведення

та методів розрахунків і обґрунтування справедливої ціни ліцензії на використання відповідних майнових прав інтелектуальної власності з метою здійснення тієї чи іншої операції комерційного чи господарського використання зазначеного об'єкта.

Критеріями для визначення ціни ліцензії можуть бути:

- витрати на створення об'єкта права інтелектуальної власності;
- втрати доходів за іншими альтернативними варіантами капітальних вкладень у створення сорту в період до його виробничого використання (теперішня вартість);
- обумовлена сторонами ціна придбання об'єкта права інтелектуальної власності;
- балансова вартість об'єкта права інтелектуальної власності;
- прибутковість виробництва внаслідок застосування об'єкта права інтелектуальної власності;
- економічний ефект від використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- капіталізація прибутку, одержаного внаслідок використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- ціна на аналогічну інтелектуальну продукцію;
- оцінка ринкової ситуації за видами товарної продукції, ознаки і властивості якої збігаються з характеристиками об'єкта права інтелектуальної власності.

З метою вартісної оцінки майнових прав інтелектуальної власності, як зазначалося вище, застосовують витратний (інвестиційний), ринковий (порівняльний) та дохідний (фінансовий) підходи [42, с. 484].

Витратний підхід до вартісної оцінки майнових прав інтелектуальної власності, зокрема до визначення ціни ліцензії, передбачає встановлення розміру суми витрат на створення, відтворення чи заміну певного об'єкта права інтелектуальної власності з урахуванням його матеріального та морального зносу. Він включає такі методи визначення реальної вартості об'єктів інтелектуальної власності: фактичних витрат, планових витрат (кошторису), вартості заміщення, відновлюваної вартості, метод коефіцієнтів, вартості створення та виграшу в собівартості. Розрахунок цієї вартості та ціни ліцензії на використання майнових прав інтелектуальної власності за витратним підходом слід здійснювати, зважаючи на вимоги Типового положення планування, обліку і калькування собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 830 [67].

Метод «фактичних витрат» базується на результатах інвентаризації об'єктів права інтелектуальної власності та їх відображення в балансі підприємства, тобто на залишковій вартості об'єктів як складової частини нематеріальних активів. У цьому разі ціну ліцензії можна визначити за формулою:

$$Ц_0 = \sum_{t=1}^T B_i X (100 - Z) / 100, \quad (1.4)$$

де $Ц_0$ – фактична (балансова) ціна ліцензії;

B_i – сума витрат на створення та включення інтелектуальної товарної продукції в господарський обіг у відповідний рік дії ліцензійного договору на підставі даних інвентаризації;

Z – відсоток зносу інтелектуальної товарної продукції;

T – строк дії ліцензійного договору.

Метод «планових витрат» ґрунтується на визначенні коштовної вартості інтелектуальної товарної продукції відповідно до протоколу про договірну ціну на виконання наукових, конструкторських, технологічних чи проектних робіт зі створення цієї продукції. Розрахунок ціни ліцензії про надання дозволу на використання відповідних майнових прав інтелектуальної власності доцільно здійснювати за формулою:

$$Ц_{л} = \sum_{t=1}^T (B_o + B_c + B_m + B_e + B_v + B_y + B_k + B_i + B_n) + (1+P) + ПДВ, \quad (1.5)$$

де $Ц_{л}$ – договірна ціна предмета ліцензії;

B_o – витрати на оплату праці;

B_c – відрахування на заробітну плату;

B_m – витрати на матеріали;

B_e – витрати на енергоресурси;

B_v – витрати на службові відрядження;

B_y – витрати на придбання спеціального устаткування для виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;

B_k – витрати на оплату послуг організацій-контрагентів;

B_i – інші прямі витрати;

B_n – накладні витрати;

P – плановий рівень рентабельності;

$ПДВ$ – податок на додану вартість;

T – строк дії ліцензійного договору.

Метод «вартості заміщення» передбачає дотримання принципу заміщення, за якого максимальну ціну ліцензії на використання майнових прав інтелектуальної власності визначають як мінімальну ціну, яку необхідно було б заплатити за купівлю товару аналогічної споживчої вартості. Остання позначається як ціна ліцензії на нову інтелектуальну продукцію, еквівалентну за функціональними можливостями і варіантами використання, але не обов'язково аналогічну за зовнішнім виглядом, складовими та іншими найбільш важливими ознаками. У цьому разі для розрахунку ціни ліцензії варто застосовувати нижченаведену формулу:

$$Ц_{л} = Ц_a \times K_i, \quad (1.6)$$

де P_a – ціна інтелектуальної товарної продукції аналогічної споживчої вартості, яку необхідно заплатити у разі купівлі;

K_i – коефіцієнт ідентичності (або коефіцієнт привабливості, порівнюючи з аналогічною інтелектуальною товарною продукцією).

За методом відновлюваної вартості визначають ціну ліцензії як суму витрат, необхідних для створення нової точної копії об'єкта права інтелектуальної власності. Ці витрати мають бути визначені з огляду на фактичні ставки на неї, заробітну плату, нарахування, ціни на пально-мастильні та інші матеріали, сировину, електроенергію, комплектуючі, інші витрати та їхню рентабельність. Розрахунок цієї ціни здійснюють відповідно до наведеної вище формули 1.5.

Метод коефіцієнтів слід використовувати за відсутності можливості розрахувати фактичну вартість майнових прав інтелектуальної власності іншими методами. Застосування цього методу ґрунтується на використанні оціночних коефіцієнтів визначення значущості інтелектуальної товарної продукції.

Метод вартості створення передбачає виявлення усіх витрат на створення, придбання та запровадження у цивільний обіг інтелектуальної товарної продукції.

Метод виграшу собівартості містить як елементи витратного, так і ринкового (порівняльного) підходів.

Ринковий (порівняльний) підхід до вартісної оцінки майнових прав інтелектуальної власності та визначення ціни ліцензії застосовують лише для окремої інтелектуальної товарної продукції, оскільки він передбачає наявність у покупця вибору такої продукції серед іншої, що виконує аналогічну функцію, але саме ця продукція влаштовує покупця за комплексом якісних показників, що характеризують її функціональні властивості, вартість, строки служби, високий ступінь захисту, унікальність та інші показники.

У ліцензіара також повинна бути можливість вибору найбільш привабливих для нього ліцензіатів, щоб серед них віддати перевагу тому, хто більше заплатить, і тому, з ким можливе перспективне ліцензійне співробітництво. Це стосується передусім тиражування і реалізації засобів програмного забезпечення, високоякісної аудіо- і відеопродукції тощо. Ринковий підхід потребує ретельного вивчення кон'юнктурної ситуації на відповідних галузевих ринках та рівня цін, за якими пропонуються та реалізуються аналогічні види інтелектуальної продукції. Застосування цього підходу пов'язане з певними обмеженнями, тому що інформація стосовно цін на інтелектуальну продукцію та умов комерційних договорів на передачу відповідних майнових прав на використання цієї продукції, як правило, відсутня. Ринковий підхід, як свідчить практика ліцензійної торгівлі, передбачає застосування трьох методів: порівняльних продажів, оцінки ринку інтелектуальної власності, експертних оцінок.

Метод порівняльних продажів полягає в пошуку доступної інформації про справедливую ринкову ціну об'єктів права інтелектуальної власності, які можуть бути порівняними із запропонованою інтелектуальною продукцією, що є аналогічною за призначенням та корисністю, після чого вноситься поправка на їх відмінність і визначається ціна ліцензії на певну товарну інтелектуальну продукцію згідно з формулою 1.6.

Метод ринку інтелектуальної власності доцільно використовувати за наявності інформації про контракти, укладені на подібну інтелектуальну продукцію, або щодо ставок роялті в галузі, де використовують аналогічну продукцію.

Метод експертних оцінок зводиться до визначення експертами погодженої ціни інтелектуальної продукції на основі набутого досвіду експерта та його розрахунків з метою встановлення так званої справедливої ціни ліцензії. Робочою формулою для узагальнення висновків експертів може бути така:

$$C_{лi} = (C_{iа} + C_{iб} + C_{iв}) / K, \quad (1.7)$$

де $C_{iа}$, $C_{iб}$, $C_{iв}$ – відповідні експертні оцінки інтелектуальної продукції учасниками експертизи;

K – кількість учасників експертизи.

Дохідний (або фінансовий) підхід до вартісної оцінки майнових прав інтелектуальної власності та визначення ціни ліцензії набув найбільшого поширення. Для визначення ціни ліцензії у цьому разі застосовують методи комерційної значущості, переваг у прибутках, економічного ефекту, капіталізації доходу, дисконтованих грошових потоків і вивільнення від роялті. Розрахунки за цими методами базуються на встановленні причинного зв'язку між функціональними (фізичними, техніко-економічними, агрономічними, екологічними тощо) властивостями інтелектуальної продукції, яку використовують у конкретній галузі виробництва, технології, речовині, знарядді тощо, та майбутніми доходами від запровадження такої продукції в господарський обіг. Основна умова застосування цього підходу полягає в тому, що економічна цінність конкретної інтелектуальної продукції на певний момент часу обумовлена очікуванням можливості одержання відповідних матеріальних доходів від її застосування у разі її майбутнього використання відповідними суб'єктами господарювання.

Метод комерційної значущості полягає у визначенні нижньої і верхньої меж вартості інтелектуальної продукції та обґрунтуванні в цих межах ціни ліцензії на використання майнових прав інтелектуальної власності на неї. Мінімальну ринкову ціну ліцензії визначають за формулою:

$$C_{min} = B_n - E_n \times K_i, \quad (1.8)$$

де B_n – поточні витрати на створення та доведення до робочого стану об'єкта права інтелектуальної власності;

E_n – нормативна ставка дисконту, визначена відповідно до законодавства (згідно з Порядком експертної оцінки нематеріальних активів, E_n дорівнює 0,12);

K_i – одноразові витрати (капіталовкладення) в інвестиційний проект, що стосується створення запропонованої інтелектуальної продукції.

Максимальну ринкову ціну об'єкта визначають за формулою:

$$P_{max} = (B_n + E_n \times K_i) + P_i \quad (1.9)$$

де P_i – прибуток, одержаний внаслідок використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Метод переваг у прибутках базується на визначенні розміру одержаного внаслідок використання інтелектуальної продукції прибутку за умови застосування різних баз даних щодо відомих способів та джерел отримання цього прибутку. Зазначений метод використовують нерідко у разі визначення вартості винаходів.

Очікуваний прибуток (вигоду), який можна одержати внаслідок використання інтелектуальної продукції у господарській діяльності, розраховують за такою загальною формулою:

$$P_o = \sum_{i=1}^T P_p \times T_o \times (C - O) \times H \times K_i \quad (1.10)$$

де P_o – очікуваний прибуток;

P_p – ціна реалізації одиниці продукції, виготовленої з використанням запропонованої інтелектуальної продукції;

O – середньорічний обсяг виробництва товарної продукції за ліцензією;

C – строк дії ліцензійного договору;

T_o – період освоєння виробництва товарної продукції за ліцензією;

H – норма прибутку;

K_i – коефіцієнт, який враховує питому вагу інтелектуальної продукції в обсязі доходів (прибутку), одержаних внаслідок її реалізації;

T – строк дії ліцензійного договору.

Метод економічного ефекту ґрунтується на застосуванні показника приведених витрат. Очікуваний економічний ефект від використання у господарській діяльності нових технологій, технічних засобів тощо разом із запропонованою інтелектуальною продукцією розраховують за формулою:

$$E_o = \sum_{i=1}^T [(C_o - C_n) - E_n \times (K_n - K_o)] \times O, \quad (1.11)$$

де E_o – очікуваний економічний ефект;

C_o – собівартість виробництва продукції без застосування інтелектуальної продукції;

C_n – собівартість виробництва продукції із застосуванням інтелектуальної продукції;

K_b – капітальні інвестиції у виробництво продукції без застосування інтелектуальної продукції;

K_n – капітальні інвестиції у виробництво продукції із застосуванням інтелектуальної продукції;

O – плановий обсяг продажів продукції в i -му році;

T – строк дії ліцензійного договору.

Розмір капіталізованого доходу (прибутку) слід визначати за методами капіталізації доходів та капіталізації за нормою віддачі. Під капіталізацією звичайно розуміють процес конверсії доходів, одержаних внаслідок використання будь-якого майна, у його вартість.

Розрахунки ціни об'єктів права інтелектуальної власності (ліцензії) методом прямої капіталізації (Π_n) виконують за нижченаведеною формулою:

$$\Pi_n = D / K_n, \quad (1.12)$$

де D – чистий дохід від використання інтелектуальної продукції;

K_n – коефіцієнт капіталізації, який застосовують для перерахунку поточних доходів у поточну вартість.

Ціну ліцензії (Π_n), яку встановлюють методом капіталізації за нормою ефективності, розраховують за формулою:

$$\Pi_n = (\Pi_n / C_n) \times B_b \times K_i, \quad (1.13)$$

де Π_n – балансовий прибуток від застосування інтелектуальної продукції після вирахування податку на прибуток;

C_n – ставка капіталізації, яка з огляду на практику виконання ліцензійних операцій дорівнює 0,12;

B_b – вартість цілісного майнового комплексу, що визначається за балансом, складеним на дату постановки на облік інтелектуальної продукції;

K_i – коефіцієнт, який враховує питому вагу конкретної інтелектуальної продукції у прибутку підприємства.

Метод дисконтованих грошових потоків базується на концепції та методичному інструментарії інвестиційного менеджменту, відповідно до яких цінності в часі мають різну вартість, зокрема, теперішня вартість коштує більше, ніж майбутня. Співвідношення між поточною і майбутньою ціною ліцензії на використання майнових прав інтелектуальної власності щодо творчих здобутків описується формулою наростання знижки в майбутніх грошових потоках за методом складних відсотків, зокрема оцінюються майбутні грошові потоки, визначається ставка дисконтування, розраховується сума майбутніх грошових потоків. У цьому методі також використовується і другий принцип надання переваги, який визначає, що безризикова грошова одиниця (валюта) дорожча за ризикову, тому ставка дисконтування на безризикові вкладення капіталу мінімальна, а на високоризикові – максимальна.

Визначають також поточну вартість майбутніх доходів від використання інтелектуальної продукції. Життєвий цикл цієї продукції розбивається на два періоди: прогнозний (орієнтовно 3–10 років залежно від строку морального та фізичного старіння інтелектуальних здобутків) і післяпрогнозний, що фактично визначається строком матеріального і реального зносу зазначеної продукції. Доходи з урахуванням факторів ризику характеризуються нормою дисконтування, яку визначають на основі аналізу бізнесу підприємств/установ, яким належать майнові права інтелектуальної власності на зазначену продукцію. Ціну ліцензії на використання майнових прав інтелектуальної власності щодо цієї продукції визначають як суму поточних грошових потоків прогнозного і післяпрогнозного періодів. Коефіцієнт дисконтування визначають за формулою:

$$K_d = 1 / (1 + E / 100)^m, \quad (1.14)$$

де E – ставка дисконту;

T – тривалість періоду.

Для розрахунку вартості майнових прав на інтелектуальну власність методом дисконтування доцільно використовувати таку формулу:

$$P_{lm} = D_m - B_m / (1 + E)^m, \quad (1.15)$$

де P_{lm} – ціна ліцензії на використання відповідних майнових прав інтелектуальної власності на момент T ;

D_m, B_m – поетапні доходи та витрати прогнозного і післяпрогнозного періодів;

T – кількість років прогнозного і післяпрогнозного періодів.

Метод звільнення від роялті є основним при визначенні ціни ліцензії на використання майнових прав інтелектуальної власності, застосування якого супроводжується одержанням певного доходу (прибутку), що стає фактично єдиним у разі укладання договорів з тривалим терміном дії.

Після визначення бази роялті контрагенти майбутнього ліцензійного договору повинні перейти до визначення розміру реальних ліцензійних платежів. Спочатку встановлюється їхній діапазон, а потім погоджується остаточний розмір. Діапазон можливих ставок роялті визначається нижньою та верхньою межею. Нижня межа ставки роялті, тобто мінімальна ставка, на яку може погодитись ліцензіар, визначається як похідна від найменшої суми платежів за ліцензією. Вона щонайменше має відшкодувати затрати ліцензіара на створення, підготовку та передачу об'єкта ліцензії ліцензіату у придатному до використання вигляді. Мінімальний рівень роялті розраховують за формулою:

$$R_{min} = \sum_{t=1}^T (B_{lp} \times K_d / \Pi \times K_d) \times K_n \times 100, \quad (1.16)$$

де R_{min} – мінімальний розмір роялті;

$B_{лр}$ – витрати ліцензіара в i -му році дії ліцензії;
 Π – прибуток (обсяг продажу) в i -му році дії ліцензії;
 K_{∂} – коефіцієнт дисконтування;
 K_n – коефіцієнт надбавки.

Верхню межу ставки роялті, тобто максимальну ставку роялті, на яку погодиться ліцензіат, визначають за найкращим з альтернативних варіантів, який він може обрати замість придбання ліцензії та виконувати власними силами наукові дослідження, проектні й конструкторські роботи щодо створення аналогічної інтелектуальної продукції, придбання за ліцензією альтернативної технології, перехід на випуск іншої продукції, придбання готових виробів тощо з урахуванням фактора часу.

Максимальний рівень ставки роялті на певний рік дії ліцензії слід визначати за формулою:

$$R_{max} = (\Pi - B_{лм}) \times K_{\partial} - K_n / \Pi \times K_p, \quad (1.17)$$

де R_{max} – максимальний розмір роялті;

$B_{лм}$ – витрати ліцензіата в певному році дії ліцензії;

K_n – сума початкових капіталовкладень.

У міжнародній практиці ліцензійної торгівлі ціна ліцензії визначається як частка (роялті) потенційного додаткового прибутку і сягає 10–30% від цього прибутку. Якщо розмір роялті в означених межах обрано правильно, він повинен збігатися з відсотком роялті, визначеним за формулою:

$$R = (0,1 - 0,3) \times 100 \times \Pi / \Pi, \quad (1.18)$$

де R – розмір роялті;

Π – очікуваний додатковий прибуток ліцензіата на одиницю продукції;

Π – світова ціна одиниці продукції, аналогічної продукції за ліцензією.

Визначення ставок роялті досить складна та копітка праця, а тому партнери можуть використати набутий у світовій практиці досвід щодо встановлення розміру ставок роялті у певній галузі промисловості чи з огляду на ставки роялті за ліцензіями на аналогічну інтелектуальну продукцію.

У разі прийняття за базу роялті вартісного обсягу продукції, яку буде реалізовано, ціну ліцензії визначають за формулою 1.19:

$$\Pi_n = \sum_{i=1}^T (O_n \times \Pi) \times (R/100) \times K_p, \quad (1.19)$$

де O_n – плановий обсяг продажів продукції за ліцензією;

Π – ціна одиниці продукції;

R – ставка роялті;

T – термін дії ліцензійного договору.

У разі прийняття за базу роялті фізичного обсягу реалізованої продукції ціну ліцензії розраховують за формулою 1.20:

$$C_n = \sum_{t=1}^T O_n \times R \times K_o, \quad (1.20)$$

де R – погоджена тверда ставка роялті з одиниці продажів.

Якщо за базу роялті прийнято дані щодо прибутку чи доходу від використання інтелектуальної продукції, розрахунок ціни ліцензії (C_n) здійснюють за формулою (1.21):

$$C_n = \sum_{t=1}^T \Pi \times (R/100) \times K_o, \text{ або } C_n = \sum_{t=1}^T D \times (R/100) \times K_o, \quad (1.21)$$

де Π – очікуваний прибуток від реалізації продукції з використанням об'єкта права інтелектуальної власності;

D – очікуваний дохід від продукції з використанням об'єкта права інтелектуальної власності.

У разі прийняття за базу роялті вартості основного виду переробленої сировини ціну ліцензії (C_n) визначають за такою формулою:

$$C_n = \sum_{t=1}^T \Pi \times (M \times O) \times (R/100) \times K_o, \quad (1.22)$$

де M – вартість основної переробленої сировини на одиницю продукції за ліцензією.

За результатами розрахунків ціни ліцензії на використання відповідних майнових прав інтелектуальної власності встановлюють її договірну ціну, погоджену контрагентами ліцензійного договору і визначену за допомогою не менше як двох методів з урахуванням ризиків комерційного чи господарського використання зазначеної інтелектуальної продукції.

У міжнародній практиці виконання ліцензійних операцій найчастіше застосовують чотири методи визначення розміру ліцензійних платежів. Практика свідчить, що найкраще, якщо їх застосовують комплексно, оскільки це допомагає врахувати найбільшу кількість факторів, що впливають на встановлення справедливих ліцензійних платежів, і правильно визначати їхній розмір. Нижче наведено детальний опис кожного з цих методів.

1. Розрахунок, заснований на ринковій ціні об'єкта ліцензії. Ліцензіар майже в усіх випадках може порівняти власну технологію з існуючими альтернативними технологіями, що пропонуються на ринку технологій потенційного ліцензіата. Він також знає розмір ліцензійних винагород (компенсацій), що виплачуються такими ліцензіатами ліцензіарам конкуруючих технологій. Наприклад, новий хімічний або біологічний препарат для захисту рослин, що може входити до складу ліцензії, потрібно порівняти з його аналогом, за виготовлення якого за ліцензією власника інтелектуальної продукції щодо нього виплачується

ліцензійна винагорода в розмірі, що становить 10% від одержаних за реалізацію цього препарату коштів. З огляду на переваги нового препарату у такому разі встановлюють розмір ліцензійної винагороди ліцензіару за використання цього препарату в комерційних операціях у розмірі 11–12% від доходів ліцензіата. Цей метод дає змогу ліцензіару скласти уявлення про найменший розмір винагороди, на яку він може розраховувати у разі успішного виконання умов ліцензійного договору щодо передачі відповідних майнових прав інтелектуальної власності.

2. Розрахунок, заснований на оперативних доходах ліцензіата. Ліцензіар, як правило, має необхідні дані для оцінки виробничої і комерційної діяльності ліцензіата та його потенційних оперативних доходів. Розмір ліцензійної винагороди у цьому разі може бути встановлено на рівні 10–25% від суми доходів, що одержуються ліцензіатом внаслідок застосування інтелектуальних здобутків ліцензіара. Наприклад, у процесі виробництва насіння певної культури рослин оперативні доходи товаровиробника становлять 30% від загальної суми коштів, одержаних за продаж цієї продукції. У цьому разі ліцензійні платежі (винагорода) власнику сорту рослин та технологічних знань щодо його вирощування можуть бути встановлені на рівні 4–6% від зазначених доходів виробника насіння. Метод дає змогу розраховувати найвищу ставку ліцензійної винагороди, на яку ліцензіат готовий погодитися у разі переговорів з ліцензіаром про укладання ліцензійного договору на використання інтелектуальної продукції щодо виробництва насіння (садивного матеріалу) сорту рослин.

3. Розрахунок, заснований на витратах коштів ліцензіата для розроблення технології силами власних спеціалістів. Ліцензіар за інформацією щодо результатів виробничої і комерційної діяльності потенційного ліцензіата, одержаною з доступних джерел, може досить точно підрахувати його витрати на виконання наукових досліджень, селекційних, проектних робіт, пов'язаних із розробленням технології вирощування сорту рослин власними силами, і використовувати цю інформацію для оцінки економічних переваг, що зможе одержати ліцензіат при наявності дозволу ліцензіара (ліцензії) на використання майнових прав інтелектуальної власності щодо сорту рослин та технологічних операцій стосовно виробництва насіння (садивного матеріалу), на яке існує суспільна потреба. У переліку цих переваг слід відзначити можливість уникнення невизначених витрат і ризиків, пов'язаних із розробленням нової технології, більш швидкий вихід ліцензіата з ліквідною продукцією на ринок, придбання за ліцензією майнових прав, посвідчених патентом на інтелектуальну продукцію, яка дасть змогу ліцензіату регулювати процес розвитку конкуренції на своєму сегменті ринку щодо реалізації товарної продукції з

огляду на потреби держави і суспільства. Використовуючи цей метод, ліцензіар зможе одержати додаткові відомості про найвищу ставку ліцензійної винагороди, яку потенційний ліцензіат може сплатити ліцензіару за його інтелектуальну продукцію.

4. *Порівняння орієнтовних витрат ліцензіата на створення об'єкта, аналогічного тому, що пропонується за ліцензією, з витратами ліцензіара, пов'язаними з виконанням досліджень, створенням і забезпеченням правової охорони об'єкта ліцензії.* Ліцензіар може порівняти результати розрахунку розміру ліцензійних платежів, одержані за допомогою наведених вище методів, зі своїми витратами на наукові дослідження, селекційні, проектні та технологічні роботи, спрямовані на розроблення й удосконалення технології вирощування сорту, що передбачається продати за ліцензією. Економічно доцільно також порівняти витрати, пов'язані із запланованим використанням технології на насінних підприємствах ліцензіара, його дочірніх фірм, з орієнтовними витратами усіх можливих ліцензіатів, а також з очікуваним співвідношенням витрат на дослідження і загальним рівнем очікуваних доходів від продажу продукції за ліцензією в рамках ділового сектору, де розміщено зазначену технологію.

Валютні надходження за використання сорту рослин та технології вирощування і зберігання його насіння (садивного матеріалу), тобто від продажу ліцензії на використання майнових прав на зазначені об'єкти, формуються через такі виплати, як:

- кошти, одержувані ліцензіаром від ліцензіата як задаток за опціонним договором сторін;

- кошти, що представляють усі фіксовані, наперед розраховані та погоджені сторонами ліцензійного договору платежі, які сплачують один раз або частинами протягом встановленого строку (паушальні платежі);

- кошти, одержувані залежно від обсягу виготовленої ліцензіатом продукції за ліцензією, що розраховуються через доходи від загального продажу цієї продукції. Насамперед це стосується періодичних відрахувань ліцензіару, тобто ліцензійних платежів типу роялті;

- інші виплати, передбачені ліцензійним договором, наприклад, грошова компенсація за удосконалення об'єкта ліцензії, виконані ліцензіаром і передані за додатковим договором ліцензіату.

Зазначені вище платежі – періодичні відрахування (роялті), тверда фіксована сума компенсації (паушальний платіж), а також комбінація цих платежів – частіше застосовуються у практиці виконання ліцензійних операцій щодо технологій та їхніх складових, зокрема об'єктів права інтелектуальної власності.

Проте дані щодо вартості об'єкта ліцензії, а відповідно і розміри ліцензійних платежів, не можуть бути достатньо обґрунтованими, якщо при їх встановленні не було враховано обсяги:

- робіт ліцензіара з підготовки інформаційних матеріалів стосовно об'єкта ліцензії, здійснюваних на вимогу ліцензіата відповідно до його потреб та умов укладання договору;

- аналогічних підготовчих робіт ліцензіата, які здійснюватимуться ним з метою найбільш повного сприймання його виробничими структурами об'єкта ліцензії.

Вибір форми оплати вартості ліцензії – достатньо складна справа. Ліцензіар вчинить правильно, якщо дослухається до всіх аргументів ліцензіата, але з урахуванням власних інтересів. Питання щодо вибору форм ліцензійних платежів, найбільш вигідних для сторін договору, фактично ніколи не вирішується однозначно.

Роялті (від англійського *royalty* – королівські привілеї) є видом ліцензійних платежів, які ліцензіат зобов'язується виплачувати протягом усього строку дії ліцензійного договору в розмірі певного відсотка від доходів, що будуть одержані внаслідок продажу визначеного обсягу продукції за ліцензією або від суми прибутку, одержаного ним. Під цим термінологічним визначенням також розуміється вид твердих зборів з одиниці виготовленої за ліцензією продукції чи диференційованих ставок періодичних платежів. Прив'язка суми грошових виплат до фактичного використання об'єкта ліцензії визначає популярність використання поточних роялті.

На практиці розмір роялті зазвичай визначають з огляду на міжнародну практику виконання ліцензійних операцій щодо сортів рослин з аналогічними властивостями та технологій їх вирощування в країнах з аналогічними кліматом та схожими умовами господарювання у сфері рослинництва. Їхній абсолютний розмір або відсоток від одержаних ліцензіатом доходів встановлюється ліцензійним договором.

Поширеними є також випадки визначення розміру роялті за нижченаведеною формулою:

$$R = C_p \times B_p \quad (1.23)$$

де R – роялті (у певній валюті за визначений період часу);

C_p – ставка роялті (у відсотках);

B_p – база роялті, що визначена для необхідних розрахунків, зважаючи на ціни адекватної продукції, присутньої на ринку товарів (виражена у певній валюті).

Розмір зазначеної винагороди (компенсації) за використання інтелектуальної продукції зазвичай розраховують з огляду на застосовувану у практиці таких розрахунків базу роялті, за яку може бути прийнято:

а) обсяг доходів, одержаних у результаті продажу продукції за ліцензією;

б) прибуток ліцензіата, одержаний внаслідок застосування у практичній діяльності об'єкта ліцензії;

в) фіксована сума на одиницю виготовленої за ліцензією продукції, зважаючи на її реальну вартість.

За базу роялті може бути також прийнято роздрібну ціну або вартість товарної продукції, кількість виробленої продукції тощо.

Слід зазначити, що недостатній практичний досвід виконання ліцензійних операцій орієнтує контрагентів на укладання договорів, що передбачають сплату ліцензійних платежів у вигляді визначеної частки прибутку ліцензіата. Теоретично це виправдано, але в практичній діяльності зумовлює певні ризики. Так, існує велика кількість тлумачень термінологічного визначення показника «прибуток», більшість яких характеризують його обсяги надходжень від реалізації продукції (послуг). Доки вартості операційних витрат, порядку розрахунків цих доходів і витрат точно не встановлено, майже завжди виникають спори між ліцензіаром і ліцензіатом щодо розміру ліцензійних платежів, які підлягають виплаті на підставі визначених умов виконання договору.

Крім того, ліцензіат прагне якомога більше обмежити повний доступ ліцензіара до фінансових звітів бухгалтерських книг і рахунків та одержання в такий спосіб повної інформації стосовно всіх витрат ліцензіата, пов'язаних з виготовленням продукції за ліцензією.

Найбільш розповсюдженим і прийнятним методом розрахунку роялті є визначення їх частки з огляду на обсяг продажу продукції за ліцензією та одержані від здійснення цієї операції кошти. У разі, якщо розрахований ліцензіатом розмір ліцензійних платежів прийнятний для ліцензіара за умови, що прибуток ліцензіата, одержаний в результаті реалізації нового продукту до моменту сплати встановленого податку, може становити 25% від загального обсягу продажу готової продукції, і у разі, якщо роялті, що становлять 20% прибутку ліцензіата, його влаштовують, то підсумковий розмір платежів становитиме 5% чистого обсягу продажу продукції ліцензіата. Чистий обсяг продажу порівняно не важко визначити і розрахувати.

У разі визначення роялті спочатку встановлюють його найнижчий розмір, що застосовується у практиці здійснення ліцензійних операцій, а потім визначають оптимальний розмір роялті для ліцензіата і ліцензіара.

Справедливий розмір роялті має як мінімум відшкодовувати фактичні витрати, пов'язані з передачею майнових прав на сорт рослин за ліцензією, зокрема транспортні витрати, оплату послуг, наданих відповідними фахівцями, вартість виготовлення необхідної документації тощо.

Необхідно також враховувати витрати ліцензіара на фінансування науково-дослідних, науково-технічних і проектних робіт, щоб протягом строку дії ліцензійного договору вони могли не тільки окупитися, а й принести певну вигоду ліцензіару.

Крім того, потрібно врахувати витрати, пов'язані з підготовкою проекту договору, прибуток, упущений внаслідок появи на споживчому ринку конкурента в особі ліцензіата, додаткову мінімальну компенсацію для визначення передачі своїх прав ліцензіату.

На практиці прийнятним для обох сторін вважають мінімальний розмір роялті, що відповідає мініальному розміру ліцензійних платежів, які реально може сплатити ліцензіат протягом одного року дії ліцензійного договору, зважаючи на обсяги виготовлення та продажу готової продукції за ліцензією.

Роялті є ринковим механізмом, що ґрунтується на оцінці варіантів господарських рішень. Тому розмір роялті пов'язаний із застосуванням ліцензіатом альтернативної пропозиції. Максимальний розмір роялті, на який може погодитися ліцензіат, дорівнює вартості найкращого рішення, що може бути прийняте ліцензіатом замість придбання ліцензії на використання запропонованого ліцензіаром об'єкта.

Отже, розмір роялті може бути вставлений способом порівняння його ставок по аналогічних ліцензійних договорах. Щоб запропонований розмір роялті міг стати вихідним для початку переговорів сторін щодо погодження ліцензійних платежів потрібно, щоб аналогічний його показник був застосований у раніше укладеному ліцензійному договорі на аналогічну інтелектуальну продукцію. Рішення судів засвідчують, що встановлені практикою ліцензійних операцій розміри роялті – найкращий базовий зразок для встановлення нанесених збитків власнику майнових прав інтелектуальної власності.

Здебільшого у договорах застосовують розмір роялті, відомий із попередньої ліцензійної практики у відповідній сфері суспільного виробництва. Найчастіше використовують роялті, що становлять 5–6% від чистої ціни продажу продукції, виготовленої за ліцензією. Це відправна точка переговорів ліцензійних партнерів стосовно встановлення розміру ліцензійних платежів.

Розмір роялті також залежить від характеру предмета ліцензійного договору та обсягу виробництва і продажу продукції за ліцензією.

За рекомендаціями фахівців у сфері інтелектуальної власності, розмір роялті можна встановлювати, зважаючи на такі принципи:

- для товарної продукції масового виробництва, обсяг виробництва якої значний і здійснюється кількома ліцензіатами та стосовно якої існують товаровиробники-конкуренти за альтернативними товарними пропозиціями, розмір роялті встановлюється в межах 0,5–4,0% від доходів, одержаних внаслідок реалізації цієї продукції;
- для товарної продукції індивідуального виробництва розмір роялті встановлюється в межах 3,0–7,0% від доходів, одержаних внаслідок реалізації такої продукції;
- для невеликого обсягу виробництва товарної продукції з унікальними характеристиками, вартість якої досить висока, споживачі остаточно не визначені, а в процесі освоєння її виробництва

обов'язкова участь фахівців ліцензіара, зокрема авторів інтелектуальної продукції, що входить до складу об'єкта ліцензії, розмір роялті, як правило, встановлюється в межах 7,0–10,0% від їхньої вартості або доходів, одержаних внаслідок реалізації зазначеної продукції. В окремих випадках розмір роялті може й перевищувати ці межі залежно від цінності та унікальності об'єкта ліцензії. У цьому разі й розмір винагороди автору сорту буде високим і прямо залежатиме від доходів, що одержить ліцензіат внаслідок використання інтелектуальних здобутків автора, які входять до складу товарної продукції ліцензіата.

Зафіксована сума відшкодування (компенсації) за використання прав інтелектуальної власності виплачується один раз або частинами протягом визначеного часу і не пов'язана з обсягом виробництва і реалізації продукції за ліцензією. У практиці здійснення ліцензійних операцій та сплати ліцензійних платежів такий вид платежу в Німеччині одержав назву «паушальний платіж». Загальна сума цього виду платежу завжди буде меншою від визначеної способом розрахунку вартості ліцензії на суму, банківського відсотка по банківських вкладах і кредитах.

Застосування цього виду платежу передбачає виплату ліцензіару твердо зафіксованої суми, визначеної до початку масового виготовлення продукції за ліцензією, що наперед розраховується та узгоджується сторонами і зазначається в ліцензійному договорі відповідно до визначеної (розрахованої) вартості ліцензії. У разі виплати такого платежу ліцензіат в подальшому не здійснює жодних додаткових відрахувань ліцензіару.

До загальних переваг і недоліків зафіксованої суми компенсації (паушального платежу) належать такі:

- ліцензіар має гарантію одержання грошової компенсації за свою інтелектуальну продукцію, на розмір якої не впливатимуть невиконання або неналежне виконання умов договору, пов'язаних із застосуванням об'єкта ліцензії та виробництва встановленого договором обсягу виробництва продукції за ліцензією, неефективне застосування об'єкта ліцензії у господарській діяльності ліцензіата, невдало визначена суспільна потреба у продукції за ліцензією та кон'юнктура споживчого ринку;

- зафіксована сума компенсації не враховує можливого поліпшення кон'юнктури ринку, збільшення доходів (прибутку) ліцензіата внаслідок розширення виробництва та продажу продукції за ліцензією в межах визначеного договором обсягу;

- сума компенсації має гарантувати захист ліцензіара від ризиків, пов'язаних з передачею прав щодо сорту рослин, і застосовуватися у разі укладання договору з маловідомим та економічно нестабільним партнером з країни «ненадійної» з погляду фінансового або політичного стану;

- виплата зафіксованої суми компенсації зазвичай поєднується з поставкою обумовленого сторонами технологічного обладнання та агрохімікатів, необхідних для налагодження виробництва продукції за ліцензією;

- зазначений вид ліцензійного платежу дає змогу ліцензіату уникнути контролю ліцензіара за виробництвом та продажем продукції за ліцензією;

- виплата зафіксованої суми компенсації (паушального платежу) вимагає наявності у ліцензіата вільних коштів для здійснення своєчасних розрахунків із ліцензіаром, збільшує його ризик у разі невдалого практичного застосування об'єкта ліцензії та продажу готової продукції за ліцензією;

- зазначений вид ліцензійного платежу здебільшого використовують у разі нестабільної політичної та соціально-економічної ситуації на території ліцензіата або невизначеності доцільності одержання охоронного документа на інтелектуальну продукцію, що становить основу ліцензії на зазначеній території.

Паушальний платіж нерідко розбивають на кілька частин, залежно від етапів виконання умов ліцензійного договору. Перша частина виплачується ліцензіатом протягом визначеного сторонами періоду. Її розмір, як правило, коливається у досить широких межах – від 5 до 25% від загальної вартості об'єкта ліцензії.

Виплата інших частин цього платежу може бути співвіднесена до дати передачі оригінального насіння, технологічної документації або іншої інформації, зокрема ноу-хау щодо виробництва, зберігання та реалізації насіння (садивного матеріалу), наданого за ліцензією сорту рослин.

Сплата вартості об'єкта ліцензії у формі паушального платежу, особливо в разі значного його розміру, не завжди прийнятна для ліцензіата. Можливо тому, що йому у цьому разі потрібно звертатись до відповідного банку за кредитом і, як правило, сплачувати визначений цим банком відсоток за надання такого кредиту. Цю обставину необхідно враховувати. Від того, що у ліцензійного партнера виникатимуть певні фінансові проблеми, ліцензіар не буде мати жодної вигоди. Навпаки, одержання фінансових дивідендів від використання інтелектуальної продукції для ліцензіара можливе тільки у разі фінансової стабільності його ліцензіата.

Отже, формування економічних відносин на вищенаведених методичних засадах і підходах дає змогу розбудувати й удосконалити існуючий в Україні ринок об'єктів інтелектуальної власності, прискорити інноваційні процеси в сільському господарстві та підвищити рівень конкурентоздатності й ефективності продукції рослинництва.

1.3. Методичні підходи до визначення ціни пропозиції сорту як ринкового об'єкта інтелектуальної власності

У процесі розроблення сорту створюється капітальний продукт, який після випробувань і оцінки стає об'єктом ринкових відносин як специфічний товар. Поряд з натурально-уречевленими і правовими ознаками сорт як товар має вартість, що є найважливішою ознакою його економічної природи. Вартість сорту має капітальний характер, тому в економічних процесах здійснює відповідний кругообіг і обіг аналогічно основному капіталу.

Економічну сутність сорту рослин відображає вартість капіталу інтелектуальної власності. За формами власності права на сорт вони можуть перебувати у різних суб'єктів господарювання, які беруть участь в економічних відносинах щодо його створення, випробування, розмноження і поширення, а також реалізації прав володіння, користування і розпорядження цією власністю і правами на неї через різні економічні механізми з метою отримання економічних та інших ефектів. Проте перше право на сорт виникає на основі розумової праці його розробників.

Матеріальні, грошові, трудові й інтелектуальні витрати на створення сорту, його підтримку, набуття прав володіння, користування і розпорядження за економічною природою є капітальними вкладеннями. За економічним змістом ці витрати слід розглядати як інвестиції, оскільки вони мають усі їхні ознаки, а саме: об'єкт економічного управління, найактивніша форма залучення заощаджень капіталу в економічний процес, можливість використання нагромадженого капіталу в усіх його альтернативних формах, альтернативна можливість вкладення капіталу в будь-які об'єкти, джерело генерування ефекту економічної діяльності, об'єкт ринкових відносин, об'єкт власності й розпорядження, об'єкт «надання переваги у часі», а також носій факторів ризику та ліквідності. Тому оцінки вартості сорту за витратним методом у ринкових умовах доцільно здійснювати з використанням методів інвестиційного менеджменту, а їхні результати інтерпретувати з огляду на теорію капіталу.

Оскільки ринкова ціна на будь-який товар, зокрема й сорт чи сортове насіння, формується на основі цін попиту і пропозиції та ринкової кон'юнктури, для власників сорту важливо вірно визначити ціну пропозиції, зважаючи на свої витрати.

Методичні підходи до оцінки вартості сорту як товару за ціною пропозиції є найменш розробленим аспектом методології. Ці оцінки слід здійснювати, зважаючи на положення чинного законодавства та нормативно-методичної бази, зокрема національних стандартів, методик і порядків та положень [32, 36, 37, 43, 44]. Нормативні документи передбачають застосування різних методів

оцінок вартості майна та майнових прав. Важливо враховувати також відповідні пропозиції, обґрунтовані в наукових розробках.

При визначенні вартості сорту слід використовувати такі основні методи оцінок, як витратний, аналогів і дохідний. Учасники ринку сортів і сортової продукції мають володіти різними методами оцінки їхньої вартості та складових ціни, а також здійснювати оцінки ефективності варіантів інвестування капіталу у створення і використання сорту та сортової продукції.

Оцінка вартості сорту та садивного матеріалу сільськогосподарських культур витратним методом має найважливіше значення для тих суб'єктів економічної діяльності, які займаються їх створенням, просуванням на ринок і підтримкою сорту.

Розробникам сортів слід вести облік витрат на їх створення, просування у комерційний обіг та підтримання їхньої чистоти. На основі даних обліку витрат автору сорту спочатку слід розрахувати його виробничу собівартість, потім додавати накладні витрати, а насамкінець з огляду на рівень прибутковості усіх витрат на сорт визначити ціну пропозиції. Облік витрат на створення сорту належить до управлінського і стосується переважно науково-дослідних установ. При формуванні обліку витрат на створення сорту доцільно використовувати рекомендаційні матеріали [12, 16, 19, 33, 38, 41].

Залежно від можливостей обліку розробника сорту витратний метод можна застосовувати як на основі оцінок фактично понесених ним витрат на створення та підтримку сорту, так і нормативних.

Через те, що період створення сортів рослин тривалий, а технологічні операції не завжди виділяються у самостійний об'єкт обліку, на практиці витратний метод оцінки вартості сорту застосовують недостатньо, що призводить до помилкових результатів у розрахунках ціни пропозиції, заниження вартості сортів і роялті.

Витрати на створення сорту по роках нерівномірні, а їхню динаміку викривлює інфляція. З огляду на зазначене динамічний ряд витрат минулих років слід приводити до співставності, враховуючи відповідні індекси інфляції. Оскільки ринкова ціна на будь-який товар, зокрема й сорт чи сортове насіння, формується на основі цін попиту і пропозиції та ринкової кон'юнктури, для авторів сорту важливо вірно визначити ціну пропозиції, зважаючи на свої витрати.

У ринкових умовах в розробника сорту є альтернатива вкласти кошти в інший прибутковий їх варіант. У цьому разі інвестор міг би щорічно отримувати дохід, завдяки чому його капітал зростав би. З огляду на зазначене в оцінках вартості сорту слід застосовувати поширений в інвестиційному менеджменті метод компаундингу, який дає змогу привести витрати минулих періодів на його створення до теперішньої вартості. Він є зворотнім

методу дисконтування. Водночас доцільно користуватися коефіцієнтами приведення витрат минулих або майбутніх років до їхньої теперішньої вартості, наведеними в додатках 1 і 2.

Компаундинг – метод нарахування на інвестиційний вклад складного відсотка та реінвестування цієї суми способом додавання її вкладу за попередній період. В оцінках вартості сорту з використанням методу компаундингу слід урахувувати, що інвестиційні витрати на створення сорту його власником могли бути здійснені за іншим альтернативним варіантом; витратний метод застосовується для оцінки капітальних інвестицій в об'єкти інтелектуальної власності; розмір цих первинних та додаткових інвестиційних внесків нарощується по роках способом нарахування складного відсотка і характеризує теперішню вартість сорту, тобто ціну ринкової пропозиції сорту; завдяки застосуванню методу компаундингу витратний метод оцінок вартості сорту поєднується з дохідним.

Розрахунки теперішньої вартості витрат на створення сорту доцільно здійснювати за весь період сортодослідницьких робіт. А результати оформляти в накопичувальній відомості за зразком, наведеним у Додатку 3.

При заповненні показників відомості, наведеної у таблиці додатку 3, слід урахувувати таке:

- затрати на створення сорту у звітному році доцільно визначати добуток їх загальної суми по установі на частку сорту в цих витратах;
- частка сорту в загальних витратах встановлюється за даними обліку витрат або відповідних розрахунків;
- вартість витрат минулих років на створення сорту приводиться до цінового виміру звітного року множенням цих витрат на коефіцієнт інфляції або дефляції цін по складових цих витрат у звітному році;
- коефіцієнти компаундингу і дисконтування визначаються за їхніми табличними значеннями, частину яких наведено в додатках 1 і 2.

Ціна ринкової пропозиції сорту визначається способом збільшення накопиченої і приведеної до теперішньої вартості суми витрат, понесених власником на його створення і підготовку до участі в ринку.

Результати оцінок ринкової пропозиції сорту рослин і сортового матеріалу використовують в комплексі з відповідними результатами, отриманими методами дохідним та аналогів.

Поєднання витратного методу з дохідним та аналогів дає змогу отримати реальні результати оцінок вартості сорту, обрати кращі варіанти окупності інвестиційних витрат на створення сорту, об'єктивно відображати вартість сортів та сортового матеріалу, збільшити розміри роялті тощо.

Сучасний стан та розвиток сортів рослин в Україні

2.1. Нормативно-правове регулювання сортів рослин

В умовах стрімкого розвитку технологій, зміни кліматичних і демографічних умов зростає попит на нові сорти рослин, які є засобом підвищення ефективності виробництва, є більш врожайними, мають якісні показники для впровадження нових технологій, стійкіші проти шкідників і хвороб. Правова охорона нових сортів рослин дає селекціонерам змогу тимчасово монополізувати їх, а також отримувати додатковий прибуток способом надання платної ліцензії, що дозволяє їм використовувати своє право.

У світовій практиці існує дві системи охорони виключних прав: реєстраційна і створювальна. Реєстраційна система охороняє сутність, а створювальна – форму інтелектуального досягнення. Патент як правоохоронний документ реєстраційної системи правового захисту спрямований на захист саме змістовної, а не формальної складової. Знаючи зміст винаходу, його можна втілити в принципово іншу форму, але це не змінює сутності патентного захисту, спрямованого на відшкодування завданої використанням змісту винаходу матеріальної і моральної шкоди власникові виключних прав на нього. Патент захищає тільки зміст винаходу, оскільки лише він становить для його власника комерційну цінність.

Особливість об'єкта селекційних відносин полягає в тому, що в ньому одночасно поєднуються ознаки форменого і змістовного продукту. Жодного іншого продукту інтелектуальної діяльності з подібними характеристиками не існує. Якщо для об'єктів авторського та суміжних прав достатнім вважається факт створення інтелектуального продукту, який визначається індивідуальністю, неможливістю його повторення, то для об'єктів реєстраційної системи на передній план висувається їхня змістовна характеристика, сутність інтелектуального досягнення, знаючи які можна повторити останнє. Залежно від зазначених особливостей і будуватиметься спеціальний режим правової охорони результатів інтелектуальної діяльності.

Особливість форми селекційного досягнення полягає у її високій індивідуалізації, а також в тому, що незважаючи на гіпотетичну можливість повторення її форми, сам процес повторного створення, на відміну від технічних та інших інтелектуальних здобутків, характеризується значним часовим проміжком та вимагає при цьому великих матеріальних витрат.

На створення сорту для багатьох видів рослин витрачається від 10 до 15 років. Значний період окупності матеріальних витрат робить процес повторного створення сорту недоцільним. Крім того, специфіка сільськогосподарського виробництва, на відміну від інших галузей господарювання, які застосовують технічні досягнення, визначає саме формальну спрямованість, адже комерційною цінністю наділена тільки форма селекційного досягнення: сорт рослин. Все це засвідчує, що в селекційних відносинах режим правової охорони повинен спрямовуватися насамперед на охорону його форми – нового сорту.

Попри наявні досягнення в сфері інтелектуальної власності Україна продовжує зіштовхуватися з низкою проблем, що належать до цієї сфери: недостатнім освоєнням результатів інтелектуальної творчості та інноваційної діяльності, що становить основу конкурентоспроможної знанневої, цифрової економіки; вкрай низьким використанням малими і середніми підприємствами потенціалу інтелектуальної власності; недостатньо ефективним рівнем державного управління у сфері правової охорони інтелектуальної власності, обумовленим незавершеністю інституційної реформи у цій сфері; низьким рівнем взаємодії державних, професійних і громадських інституцій у сфері правової охорони й захисту інтелектуальної власності; високим рівнем піратства і контрафакції, який представляє підвищений ризик для економічної безпеки країни та здоров'я вітчизняного споживача; недостатньою участю правовласників об'єктів інтелектуальної власності у діях із захисту прав інтелектуальної власності, що значно знижує ефективність застосування заходів захисту прав інтелектуальної власності; відсутністю послідовної політики у сфері інтелектуальної власності в системі науки і освіти; низьким рівнем культури у сфері інтелектуальної власності тощо. Як наслідок – інтелектуальну власність в Україні допоки не розглядають як один із ключових факторів в економічному, соціальному і культурному розвитку країни.

Основою розвитку міжнародних правових відносин у сфері селекції, насінництва, охорони прав селекціонерів стало створення Міжнародного союзу з охорони нових сортів (UPOV) та прийняття у грудні 1961 р. Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин. Відповідні зміни до Конвенції вносили у 1972 та 1973 рр., а у березні 1991 р. на Дипломатичній конференції в Женеві

одноставно ухвалено Акт Конвенції 1991 року, який передбачає охорону прав на всі роди та види рослин [4]. Конвенцію UPOV засновано на найважливіших принципах патентного права, таких як рівноправність іноземних та національних заявників, вільний вибір держав, у яких одержуватиметься охорона прав на нові сорти рослин, чинність охорони визнаних прав на певній території, незалежність охоронних документів на сорт, виданих у різних країнах, закріплення права конвенційного пріоритету (строк дії якого становить 12 місяців з моменту подання першої заявки на сорт рослин), забезпечення вільного розпорядження винятковими (чи абсолютними) правами на сорт. Сьогодні Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин – міжурядова організація, що об'єднує 76 держав та організацій, які визнають норми Конвенції 1961 р. зі змінами 1972, 1978 або 1991 рр., головним завданням якої є забезпечення охорони прав на нові сорти рослин і захист прав та законних економічних інтересів селекціонерів.

Стаючи членом Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин, Україна заявила про свій намір охороняти права селекціонера на основі принципів міжнародного визнання і підтримки, а також дала змогу своїм селекціонерам отримувати правову охорону в інших державах-членах UPOV і стимулювала іноземних селекціонерів вкладати кошти в селекцію рослин і виробництво насіння на своїй території.

Законом України від 16.11.2022 №2763-IX «Про охорону прав на сорти рослин» внесено зміни до Цивільного Кодексу України, зокрема виключено пункт 3 частини першої статті 485 – «майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту». Також статтею 10 вищезазначеного Закону в обіг вводиться майнове право на поширення.

Відповідно до частини 2 статті 38 Закону України від 16.11.2022 № 2763-IX майнове право на поширення сорту передбачає такі дії щодо посадкового матеріалу сорту: а) пропонування до продажу; б) відтворення; в) продаж/або інший комерційний обіг; г) вивезення за межі митної території України або ввезення на митну територію України; ґ) зберігання для будь-якої із цілей, зазначених у пунктах «а», «б», «в» [55].

Але якщо в попередній редакції Закону «Про охорону прав на сорти рослин» [55] майнове право на поширення обмежувалось такими діями щодо посадкового матеріалу, як пропонування до продажу, продаж або інший комерційний обіг і зберігання, то автори Закону № 2763-IX доповнили його ще дією відтворення, фактично продублювавши дії, обумовлені майновим правом інтелектуальної власності на сорт рослин, яке затверджується патентом.

Майнове право на поширення сорту – це право на комерційне розповсюдження відмінного, однорідного та стабільного матеріального

носія сорту рослин, який може бути використаний для задоволення потреб суспільства і не заборонений для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, нанесення шкоди тваринному і рослинному світу, збереженню довкілля, засвідчене державною реєстрацією. При реєстрації права на поширення сорту відповідний сорт заносять до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, а власнику видають свідоцтво про державну реєстрацію сорту, яке не є охоронним документом.

На відміну від Закону України №2763-IX Директива Ради 2002/53/ЄС не передбачає жодних майнових прав на сорти, що внесені до Загального каталогу ЄС. Внесення сорту до Загального або національного каталогу означає лише допуск до сертифікації та вільний продаж, реалізацію насіння [55].

При проведенні паралелі з міжнародним законодавством встановлено, що у країнах ЄС згідно з частиною 3 статті 18 Регламенту Ради 1239/95/ЄС у державі-члені або державі, що є членом Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин, заявка може стосуватися:

- захисту майнових прав стосовно сорту;
- офіційного допуску сорту до сертифікації та продажу на ринку, якщо офіційний допуск включає офіційний опис сорту [65].

Статтею 2 Конвенції УПОВ передбачене право селекціонера PBR. Регламент Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 року про права на сорти рослин Співтовариства (далі – Регламент Ради № 2100/94/ЄС) теж регламентує майнове право селекціонера, яке надається за умови, якщо сорт новий, відмінний, однорідний, стабільний та йому присвоєна назва [65]. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» № 2763-IX регламентує майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, що є аналогом прав селекціонера в країнах-членах [2].

Відповідно до частини 2 статті 13 Регламенту Ради 2100/94/ЄС дії щодо сортів потребують дозволу власника: а) вирощування та репродукція (розмноження); б) доведення до кондиції з метою розмноження; с) пропозиція на продаж; д) продаж або інший комерційний обіг; е) експорт з країн Спільноти; ф) імпорт до країн Спільноти; г) зберігання з будь-якою метою, що вказана в пунктах (а) – (ф). Дія охорони сорту рослин не поширюється на дії, вжиті в некомерційних цілях у приватній сфері, для експериментальних цілей, для селекції, для відкриття та розвитку інших сортів або у зв'язку з такими іншими різновидів. Те саме стосується матеріалу, для якого загальне право на сорт рослин було вичерпано. Фермерам не може бути заборонено використовувати врожай, отриманий у власному господарстві способом культивування сорту, що охороняється, з метою забезпечення сільськогосподарської продукції для цілей розмноження в польових умовах.

Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» №2763-IX також передбачає перелік аналогічних дій щодо сорту, які потребують дозволу власника сорту.

Майновими правами інтелектуальної власності на сорт рослин, відповідно до статті 39 Закону України, є право володільця патенту на використання сорту та виключне право на дозвіл чи заборону використання сорту іншими особами. Це право полягає в тому, що ніхто без дозволу володільця патенту не може здійснювати виробництво або відтворення (з метою розмноження), доведення до кондиції з метою розмноження, пропонування до продажу та продаж або інший комерційний обіг посадкового матеріалу сорту.

У всьому світі захист прав інтелектуальної власності є підвальною, на якій будуються відносини між власником об'єкта інтелектуальної власності та його споживачем. Збитки власників від неправомірного використання їхніх сортів становлять від 3 до 5% в розвинутих європейських країнах, до 30% і вище в країнах СНД [31, 184].

Право на поширення сорту в Україні, згідно зі статтею 38 Закону, виникає з дати ухвалення рішення про державну реєстрацію майнового права на поширення сорту. Сорти, не внесені до Державного реєстру сортів, придатних до поширення, заборонено поширювати в Україні. Водночас законодавством не забезпечено належний нагляд і контроль за використанням сортів як за об'єктами прав інтелектуальної власності. Це стосується як сортових посівів, так і товарних. Якщо масштаби сортових посівів можна з'ясувати за Реєстром виробників насіння та даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, то щодо товарних посівів це неможливо. З 2010 р. дані про посіви в розрізі сортів у державній статистиці взагалі не відображаються.

Охорона прав на сорти рослин передбачає створення умов як для набуття прав на сорт, так і на їх реалізацію. Водночас чинні умови реалізації набутих майнових прав володільцями патентів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. №1183 [52] (в редакції постанови КМУ 813 від 04.08.2023 р.), не мають реального механізму виконання, що зі свого боку зменшує мотивацію та фінансові можливості селекційної діяльності в Україні.

Нідерландська інспекційна служба з садівництва – Загальна служба якості садівництва Нідерландів проводить експертизу документів заявки, а права селекціонера надає Рада з сортів рослин. Права селекціонерів у Нідерландах дають змогу виробникам захищати свої нові сорти рослин [1].

В Польщі за офіційні дослідження, реєстрацію сортів, а також надання правової охорони сортам рослин відповідає Центр випробування сортів культурних рослин (COBORU), підпорядкований

Міністерству сільського господарства та сільського розвитку Польщі. Сорти найважливіших видів культурних рослин, не внесених до національного чи спільного каталогу, не можна продавати або культивувати на території Польщі [8].

В Україні відповідальним за прийняття рішення по сорту, видачу свідоцтва про державну реєстрацію та/або патент є Міністерство аграрної політики та продовольства України, кваліфікаційну експертизу проводить Український інститут експертизи сортів рослин.

У Німеччині питаннями реєстрації нових сортів рослин та захистом прав на сорти рослин займається Федеральне бюро з сортів рослин (Bundessortenamt). Існує правило виключення, згідно з яким сорти й також гібриди між родами чи видами, які підлягають охороні Європейського Співтовариства, не можуть бути одночасно об'єктом національної охорони [7].

Система охорони сортів рослин Європейського Союзу, яка базується на принципах Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин Акта 1991 року, сприяє розвитку сільського господарства, стимулюючи інновації та дослідження і створення нових сортів. Система PBR забезпечує право інтелектуальної власності на нові сорти рослин, яке діє на всій території Європейського Союзу. До 1995 року селекціонер, який бажав захистити новий сорт у всьому Європейському Союзі, повинен був подати окрему заявку у кожній з держав-членів [4].

Процедура державної реєстрації сортів є ключовим етапом їх комерціалізації як в Україні, так і в ЄС. Відповідно до Директиви Ради 2002/53/ЄС від 13 червня 2002 року про спільний каталог сортів видів сільськогосподарських культур, для проведення експертизи з метою включення сорту до національного переліку сортів (в нашому випадку реєстрації сорту) потрібно визначити велику кількість єдиних критеріїв та мінімальних вимог, водночас враховувати встановлені на міжнародному рівні правила щодо певних положень, які стосуються схвалення сортів на національному рівні. Зазвичай у країнах ЄС сорт вирощують з метою продажу лише за умови успішних результатів досліджень, які тривають щонайменше два роки і можуть підтвердити придатність сорту до вирощування в конкретних умовах. Аналогічні умови щодо оцінки потенціалу сортів існували донедавна й в Україні. Проте частиною третьою статті 12 Закону України від 16 листопада 2022 року № 2763-ІХ «Про охорону прав на сорти рослин» (далі – Закон України) дозволено обіг на ринку України сортів, які зареєстровані в країнах ЄС та США, без проведення офіційних випробувань в ґрунтово-кліматичних зонах нашої держави.

Це так само призведе до втрати державою контролю над експертизою сортів рослин, наслідком чого може стати несанкціоноване

безконтрольне поширення, розмноження та використання цінної селекційно-генетичної плазми.

Результати дослідження показали, що в Україні на законодавчому рівні створено систему захисту інтелектуальної власності в частині охорони прав на сорти рослин, яка певною мірою імплементована до норм міжнародного права. Це дало змогу вітчизняним селекціонерам отримувати правову охорону в інших державах-членах УРОВ, а також стимулювати іноземних селекціонерів вкладати кошти в селекцію рослин і виробництво насіння на українській території.

Порівняльно-правовий аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу» від 16 листопада 2022 року №2763-IX, документів Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин та європейських регламентів, директив в частині набуття та реалізації прав на сорти рослин в Україні підкреслив, що законодавство ЄС поширюється на країни Європейського Союзу, але не всі норми регламентів та директив мають бути відображені в Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» та підзаконних актах. Проте є низка суттєвих норм європейського законодавства, впровадження яких в національне законодавство суттєво спростило б умови набуття, реєстрації та реалізації прав на сорти рослин.

2.2. Оцінка сучасного національного ринку сортів рослин

Сорти рослин є біологічними об'єктами, які реалізують свій потенціал у різних природно-кліматичних зонах. Їхня реакція на ґрунтові та погодні умови перед можливим поширенням у виробництві має бути оцінена принаймні у Поліссі, Лісостепу та Степу України. Особливо актуальним є проведення досліджень у тих зонах, які займають у різних географічних широтах великі площі.

Поширення сортів польових культур без перевірки в різних зонах України загрожує стабільності виробництва рослинницької продукції та підриває основи аграрного бізнесу й загрожує продовольчій безпеці держави. Сорти рослин мають бути пластичними та давати стабільні врожаї. Важливо в польових умовах перевірити, наскільки сорт змінює свою врожайність залежно від зміни клімату за роками і зробити це потрібно до реєстрації, щоб надати товаровиробнику достовірну інформацію про сорт.

Агробіологічна характеристика сорту та гібриду, особливо адаптивних властивостей, значною мірою визначається географічним місцем їх створення, точніше – екологічними умовами, де селекціонується сорт (кількість опадів, температурний режим у період

вирощування культури, агрохімічні характеристики ґрунтів, тривалість світлового дня тощо). У країнах Західної Європи переважає м'який клімат, із малою річною амплітудою температури, теплим на півдні і прохолодним на півночі літом, м'якою безморозною зимою, без стійкого снігового покриву на рівнинах, великими опадами в усі сезони, особливо взимку, достатнім і надлишковим зволоженням (кількість опадів не менше ніж 600 мм). Сорти, створені в таких умовах, ризиковано без випробування комерціалізувати в Україні, зокрема в умовах півдня нашої держави, в зоні ризикованого землеробства, де випадає 350 мм опадів, а посухи є звичайним явищем. Аналогічна ситуація з морозостійкістю сортів озимих культур.

Але навіть за аналогічних екологічних умов створення сорту продуктивність може бути різною. Причина – неоднакові (різні) біотичні чинники: шкідники, хвороби, бур'яни. Так, в умовах сьогодення соняшник є основною олійною культурою в Україні, його вирощують у всіх агрокліматичних зонах. Проте отриманню високих і сталих урожаїв перешкоджають абіотичні та біотичні чинники середовища, серед останніх основну небезпеку становить вовчок. В Україні поширення цього паразиту відбувається з південного сходу до південного заходу та поступово з кожним роком переміщується у центральні регіони країни. Щороку відмічають поширення вовчка все далі на північ, і сьогодні вже не дивина – побачити його в Полтавській, Черкаській та інших областях на тих гібридах, які раніше були стійкі й не уражувалися. Так, у південному та південно-східному регіонах України в посівах соняшнику поширена 8-ма раса вовчка; гібриди та сорти, що не пройшли польової експертизи, ризиковано висівати в цих регіонах [68].

Наша держава є найбільшим виробником та постачальником на зовнішні ринки насіння соняшнику та соняшникової олії. Найбільші площі під соняшником зосереджено в Дніпропетровській і Харківській областях, тому проведення досліджень на придатність до поширення соняшнику саме в цих областях має важливе державне значення, а вирощування сортів соняшнику в зонах несталоного зволоження без експертизи є ризиковим.

Дніпропетровська та Харківська області посідають 1–3 місця за врожайністю основної зернової культури України – пшениці, також ці області є лідерами з вирощування ячменю. Полтавська область посідає перше місце за врожайністю кукурудзи і друге за врожайністю сої. Дослідження показників придатності до поширення сортів рослин в Україні в усіх ґрунтово-кліматичних зонах є основним завданням Компетентного органу, оскільки виробництво, перероблення й експорт зерна в нашій країні дають суттєві грошові надходження до Державного бюджету. Так Компетентний орган позбавляється експериментальних даних із пунктів

досліджень для стратегічних для держави сільськогосподарських культур.

Івано-Франківська область, частина Львівської та Чернівецької областей – Прикарпаття – є унікальною ґрунтово-кліматичною зоною з різноманітним рельєфом, геологічною будовою, різницею висот над рівнем моря, що дає змогу забезпечити біологічну потребу різних за стиглістю біотипів кукурудзи, від ранньостиглої (ФАО 100-199) до середньостиглої (ФАО 300-399) груп. Ця область є важливою для експертизи та вирощування цукрових буряків, рпшаку й зернових, кормових культур, сорти яких не завжди підтверджують характеристики в інших регіонах і країнах.

Так, держави-члени ЄС можуть навіть заборонити використання сорту на своїй території чи на її частині, якщо офіційні дослідження покажуть, що «...сорт не є придатним для вирощування у будь-якій частині їхньої території». Зазвичай у країнах ЄС сорт вирощують з метою продажу лише за умови успішних результатів офіційних досліджень в одній з держав-членів ЄС і подальших післяреєстраційних досліджень, які тривають щонайменше два роки. В Україні також передбачено запровадження післяреєстраційного сортовивчення та розроблення принципів й основних положень, але, на жаль, поки лише в проектах, і реалізація є під великим питанням [69].

Статтею 34 Закону України передбачено ведення Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні, та внесення відповідних відомостей, зокрема характеристик придатності сорту для поширення в Україні та географічних і зонових рекомендацій для сорту. Закон не встановлює механізму визначення цих відомостей для сортів, які реєструють без проведення кваліфікаційної експертизи. Не виключено, що Компетентний орган сам не здійснюватиме організації кваліфікаційної експертизи цих сортів в експертних закладах, а буде впроваджувати практику США – зобов'яже заявника надати результати досліджень, уже проведених ним або Компетентним органом іншої держави.

Відповідно до статті 56 Регламенту Ради (ЄС) № 2100/94 від 27 липня 1994 року про права на сорти рослин, у Спільноті установи з експертизи для цілей технічної експертизи з визначення відмінності, однорідності та стабільності сортів мають вирощувати сорт або проводити будь-які інші дослідження, що вимагаються. Відповідно, вводячи цю європейську норму в національне законодавство, слід було передбачити в Законі України застосування даних технічної експертизи виключно на відмінність, однорідність та стабільність Компетентних органів держав-членів, оскільки результати господарської придатності інших держав, зокрема й щодо групи стиглості сорту/гібриду, можуть бути недостовірними на території нашої країни. На жаль, українські законодавці

передбачили на законодавчому рівні обмін результатами не лише технічної експертизи сорту на відмінність, однорідність та стабільність, а й господарськими показниками, проте така практика у світі відсутня.

Умови державної реєстрації у частині внесення до Реєстру сортів рослин сортів, зареєстрованих у країнах ЄС та США, не відповідають вимогам європейського законодавства та законодавства країн UPOV. Набуття прав здійснюється в країні, співдружності незалежно від набуття таких прав в іноземних державах.

Україні довелося десятиріччями досягати того, щоб відкрити Європу для вітчизняних сортів та насіння, а також дати можливість українським товаровиробникам користуватися кращими надбаннями іноземних селекціонерів. Проте непродумане і не врегульоване поширення сортів без кваліфікаційної експертизи може остаточно зруйнувати високо оцінені міжнародними експертами надбання, негативно вплине на вітчизняну селекцію.

За даними Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV), Україна посідає позицію лідера за кількістю заявок, які отримує її Компетентний орган для надання прав на сорти рослин. За загальною кількістю заявок Україна посідає четверте місце серед 76 країн-членів UPOV, попереду лише Китай, ЄС та США. Водночас кількість заявок від нерезидентів найвища у світі та значно переважає ЄС, США й Китай. Це об'єктивно свідчить, що ринок сортів України поповнюватиметься сортами не лише вітчизняної селекції, а й сортами, створеними за межами нашої держави.

Так, наприкінці 2022 року Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, налічував 13673 сорти рослин, з яких 3490 – компоненти гібридів (без компонентів 10183).

Аналіз Державних реєстрів сортів рослин, придатних до поширення в Україні, за 1991–2022 рр. дав змогу виявити вищий рівень як кількісного, так і якісного складу сортових ресурсів. Якщо в 1991 р. кількість вітчизняних сортів у Державному Реєстрі становила 890, або 47% від загальної кількості, то вже у 2022 р. чисельність зареєстрованих вітчизняних сортів була 6039, з яких 1593 компоненти гібридів, частка сортів української селекції за цей період зменшилася до 44% (рис. 1).

Щорічно вітчизняні й іноземні заявники подають від 1000 до 2000 заявок на проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин (рис. 2). У 2022 р. подано 1005 заявок на реєстрацію прав на сорти рослин.

Наприкінці 2022 р. Державний Реєстр налічував 10183 сорти та гібриди (без компонентів). Із них – 5737 сортів іноземної селекції і лише 4446, тобто 44% від загальної кількості, – вітчизняної. Досить велику частку у реєстрі становлять «мертві сорти» (понад

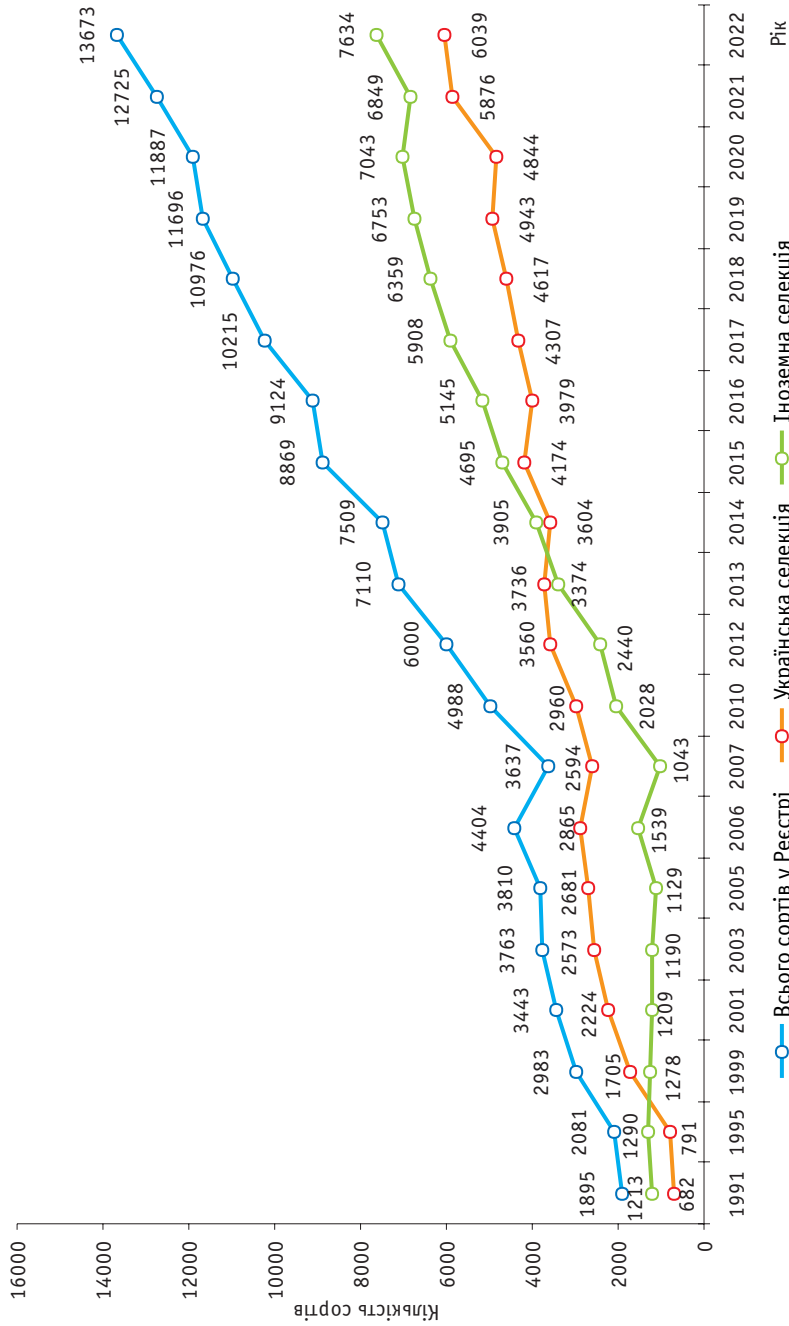

Рис. 1. Динаміка сортів рослин, придатних для поширення в Україні
 Джерело: Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні [16].

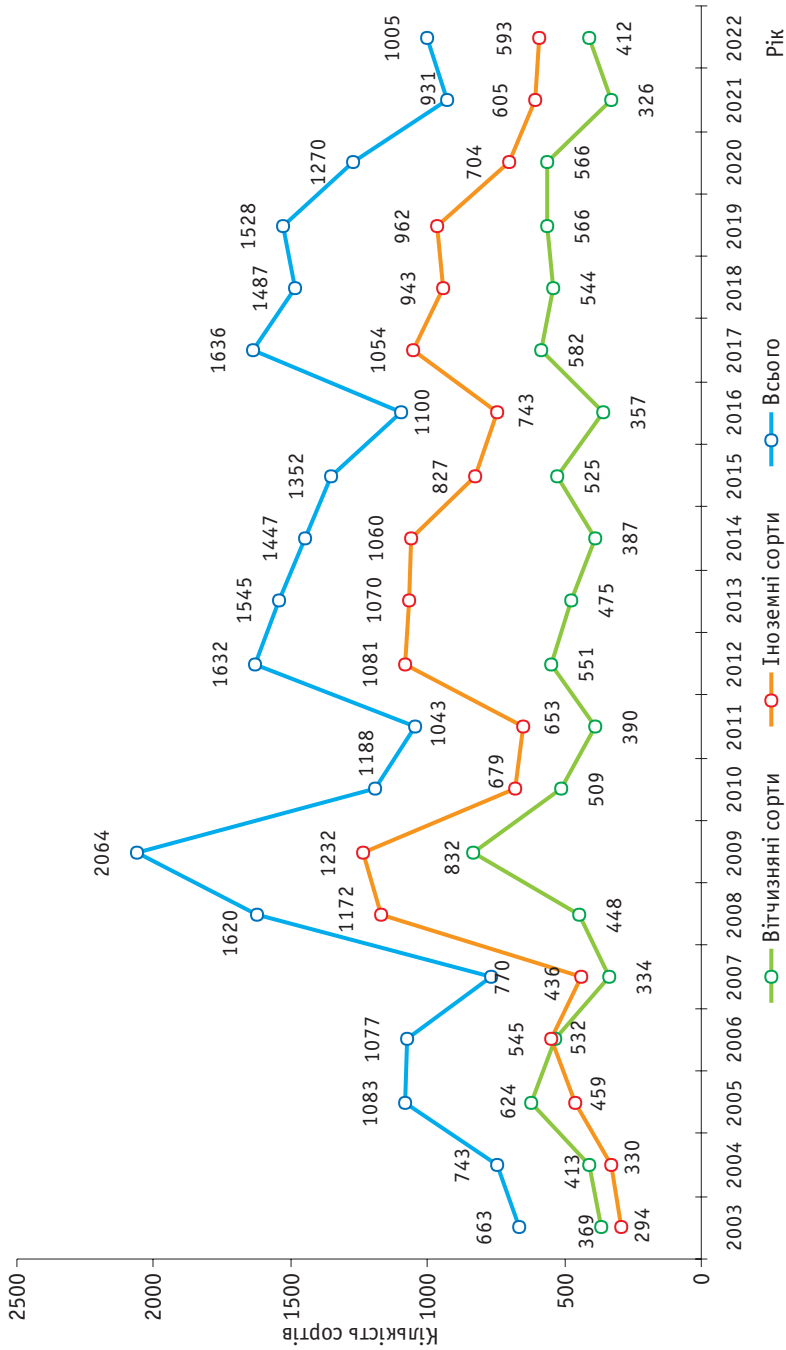

Рис. 2. Динаміка подання заявок на сорти рослин

Джерело: власні розрахунки та дані Українського інституту експертизи сортів рослин.

60% від наявних) – тобто такі, по яких не ведеться первинне насінництво, та сорти, що мають посівну площу не більше ніж 10 тис. га – це ще приблизно 500–700 сортів і гібридів [26].

Тому потенційна пропозиція на ринку насіння і садивного матеріалу в умовах України завжди надто відрізняється від обсягів фактичних продажів і тим значніше, чим несприятливішими є умови для реалізації певного сорту рослин. Для розмноження сортового базового, базового і сертифікованого насіння засівають лише трохи більше третини від їхньої загальної кількості. На посівних площах в Україні використовують не більше ніж 3–3,5 тис. сортів вітчизняної та іноземної селекції.

Таблиця 1.

Структура видового складу сортових ресурсів України

Культура	1991 р.			2022 р.			2022 до 1991 р., %
	кількість сортів	укр. селекції	%	кількість сортів	укр. селекції	%	
Озимі,	80	53	66	910	612	67	> у 11,4 раза
зокрема пшениця	40	32	80	693	486	70	> у 17,3 раза
Ярі,	189	121	64	1760	800	45	> у 9,3 раза
зокрема кукурудза, без батьківських компонентів,	54	38	70	1421	570	40	> у 26,3 раза
ячмінь	21	13	62	173	114	66	> у 8,2 раза
Олійні та прядивні,	65	37	56	1706	857	50	> у 26,2 раза
зокрема, соняшник, без батьківських компонентів	17	7	41	1009	316	31	> у 59,4 раза
Кормові	214	165	77	552	360	65	> у 2,6 раза
Технічні	33	24	73	258	63	24	> у 7,8 раза
Картопля	37	22	59	195	86	44	> у 5,3 раза
Овочеві, баштанні, гриби	265	100	38	3054	678	22	> у 11,5 раза
Плодово-ягідні	370	199	54	640	446	70	> у 1,7 раза
Виноград	93	34	37	64	60	94	> у 0,7 раза
Декоративні, ефіроолійні та лікарські	549	225	41	378	333	88	> у 0,7 раза
Усього сортів	1895	890	47	10183	4446	44	> у 5,4 раза

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [16] і власні розрахунки авторів.

Протягом останніх років зменшується кількість виробників насіння. Наприклад, якщо у 2013 р. їх налічувалося 1400, які були внесені до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу, то у 2022 р. чисельність знизилася майже втричі – до 496 виробників.

Одночасно попри відомі економічні труднощі вдалося зберегти пріоритетність саме вітчизняної селекції для сортів зернових,

зернобобових, круп'яних, декоративних, лікарських та ефіроолійних культур. Так, у 2022 р. рівень української селекції щодо пшениці досягав 70%, ярого ячменю – 66%, кукурудзи – 40%. Для таких видів сільськогосподарських культур, як виноград, прядивні, декоративні, ефіроолійні й лікарські він коливався в межах від 85 до 96%, гречка, просо, овес, тритикале – 100% (табл. 1).

Аналіз Реєстру сортів дав змогу визначити обсяги сортів, заявлених резидентами України, заявниками з Франції, Німеччини, Польщі, США, стратегічних ботанічних таксонів: пшениця м'яка озима, соняшник, кукурудза, цукровий буряк (табл. 2). Основними країнами, що заявляють нові сорти рослин в Україні, є Франція, Німеччина та США.

Таблиця 2.

Кількість сортів рослин різних країн у Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення в Україні

Показник	Країна-заявник				
	Україна	Франція	Німеччина	Польща	США
Усього сортів рослин, зокрема:	6039	2039	996	40	526
пшениця м'яка озима	456	51	84	5	0
соняшник	318	657	33	3	6
кукурудза	575	834	180	6	392
цукровий буряк	40	30	85	1	7

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [16].

Лише впродовж 2020 року в результаті діяльності наукових організацій до вітчизняного патентного відомства було подано 3183 заявки на видачу охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності (у 2012 р. – 3097, зокрема, 2834 заявки – на винаходи і 263 – на сорти рослин), тоді як за 2022 р. – 1005 заявок лише на сорти рослин, що майже в 3,8 раза більше (табл. 3). Серед загальної кількості поданих заявок на сорти рослин за останні п'ять років переважають сорти іноземної селекції, показник яких у середньому становить 71,0% від загальної кількості поданих заявок за роками. Кількість одержаних охоронних документів у 2018 р. становила 2797, із них на винаходи – 2369 та на сорти рослин – 328. У 2022 р. видано патентів на сорти рослин – 993 од., або утричі більше.

За дев'ять місяців 2023 року до Міністерства аграрної політики та продовольства України резидентами та нерезидентами подано 530 заявок на реєстрацію прав на сорти рослин, або майже вдвічі менше ніж минулого року. Через негативні гуманітарні та соціальні наслідки війни кількість поданих заявок значно менша в середньому за останні п'ять років.

Таблиця 3.

Видача патентів на об'єкти права інтелектуальної власності в Україні

Показник	Рік									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2020	2021	2022
Кількість поданих заявок на видачу охоронних документів	3097	4676	4122	3581	3696	3839	3838	3183	н/д	н/д
Із них:										
на винаходи	2834	3132	2675	2506	2422	2494	2352	2204	н/д	н/д
на сорти рослин	263	1544	1447	1075	1274	1345	1486	979	931	1005
Кількість одержаних охоронних документів	3610	3903	4202	3960	2995	3477	2797	3038	н/д	н/д
Із них:										
на винаходи	3405	3635	3319	3014	2813	2590	2469	2352	н/д	н/д
на сорти рослин	205	268	883	946	182	887	328	686	904	993

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2012–2020 рр.: Стат. зб. та дані Українського інституту експертизи сортів рослин 2012-2022 рр.

Найпоширенішою правовою формою дозволу використання сортів рослин у господарському обороті є ліцензійний договір на використання об'єкта права інтелектуальної власності. За ліцензійним договором, власник сорту (ліцензіар) передає право на використання сорту іншій особі (ліцензіату), яка бере на себе зобов'язання вносити ліцензіару обумовлені договором платежі та здійснювати інші дії, передбачені договором з урахуванням вимог Цивільного Кодексу України та іншого законодавства [63].

Під час укладання ліцензійних договорів і договорів купівлі-продажу насіння і садивного матеріалу рослин певного сорту слід пам'ятати, що, відповідно до статті 15 Закону України «Про насіння та садивний матеріал», [63] насіння і садивний матеріал вводять в обіг після їх сертифікації. Сертифікати на насіння або на садивний матеріал можуть бути видані, якщо насіння або садивний матеріал належать до сорту, внесеного до Реєстру сортів рослин України.

Аналогічні норми закріплені також і в статті 38 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» [56]. Право на поширення сорту в Україні виникає з дня прийняття рішення про державну реєстрацію майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту.

За використання сорту володар патенту отримує роялті – будь-який платіж, одержаний як винагорода за використання або надання права на використання сорту рослин.

Перспективи повоєнного розв'язання соціально-економічних проблем у контексті ключових можливостей обов'язково мають включати формування нової моделі суспільного договору,

міжнародні фінансові, технологічні, інноваційні трансферти. Пріоритетним напрямом має стати захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, зокрема й на сорти рослин.

Формування національної продовольчої безпеки має враховувати Продовольчий суверенітет (Food sovereignty), який повинен опиратися на місцеве виробництво продовольства з урахуванням культурних традицій місцевого населення, захист прав селекціонера та споживачів. Особливу увагу слід звернути на нові інтродуковані культури, більшою мірою пристосовані до зміни клімату. У полі зору має залишатися науковий супровід органічного виробництва продукції, підбір сортів, технологій, зважаючи на те, як вплинула війна в Україні на забруднення довкілля.

Сучасний стан і тенденції розвитку галузі насінництва

3.1. Розвиток і сучасний стан насінництва в Україні

Незважаючи на велику увагу до проблем формування та розвитку ринку насінництва, стрімкий розвиток селекції та генетики у XIX–XXI століттях, а також сучасних біотехнологій, залишаються недостатньо вивченими питання щодо ролі й місця насінництва у підвищенні ефективності рослинницької галузі, «правил гри» у процесі комерційного обігу насіння, державної підтримки селекційних досягнень та сортодослідних вивчень. Неоднозначними є погляди на розв'язання проблем формування національних сортових рослинних ресурсів, концепцію їх розвитку, а також на побудову правових і фінансових відносин між учасниками селекційного процесу й обігу насіння та садивного матеріалу.

З огляду на зазначене при формуванні державної аграрної політики ключовими аспектами розвитку агропромислового комплексу слід вважати селекцію та сортооновлення, створення національної системи насінництва зернових культур, здатної забезпечити повне використання наявного генетичного потенціалу сортів вітчизняної селекції та задовольнити потреби сільськогосподарських виробників у високоякісному посівному матеріалі. Це в підсумку повинно сприяти зростанню врожайності сільськогосподарських культур, зниженню собівартості та підвищенню економічної ефективності виробництва, зміцненню конкурентних позицій як вітчизняного насінництва, так і агрокомплексу України на світових ринках.

Істотне збільшення обсягів виробництва зернових неможливе без забезпечення вітчизняних зерновиробників високоякісним посівним матеріалом. З метою підвищення ефективності системи насінництва зернових культур необхідно вчасно забезпечувати процес сортозаміни та сортооновлення у зернових господарствах держави, що зі свого боку істотно впливатиме на процеси інтенсифікації у зерновиробництві.

Чинна система розвитку насінництва в нашій державі побудована передусім на законах України «Про насіння і садивний

матеріал» [54] та «Про охорону прав на сорти рослин» [61], які загалом відповідають основним європейським канонам.

В історичному аспекті активний розвиток насінництва в Україні у складі СРСР розпочався з 1923 року (табл. 4). Після набуття незалежності прийнято перші Закони України «Про насіння» і «Про охорону прав на сорти рослин» – 1993 р. У 1995 р. Україна стала членом Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин: так було визнано, що наша держава є країною, у якій охороняють індивідуальні права селекціонерів та селекційних установ.

Таблиця 4.

Розвиток системи насінництва в Україні

Рік	Події
1923	Створено Всеукраїнську спілку насінництва
1993	Прийнято Закони України «Про насіння» та «Про охорону прав на сорти рослин»
1995	Україна набула членства в Міжнародному союзі з охорони нових сортів рослин (UPOV)
2002	Прийнято Закон України «Про насіння і садивний матеріал»
2009-2020	Приєднання України до насінневих схем сортової сертифікації OECD: (1) зернові; (2) кукурудза; (3) сорго зернове; (4) хрестоцвіті, олійні, прядивні культури; (5) цукровий та кормовий буряк.
2015, 2018, 2019	Прийнято чергові зміни до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» у частині відповідності Європейським та міжнародним нормам і стандартам

У 2002 р. прийнято Закон України «Про насіння і садивний матеріал», який став продовженням раніше прийнятого закону «Про насіння». Протягом останніх 12 років наша держава приєдналася до 5 із 8 насінневих схем сортової сертифікації OECD з насіння зернових, кукурудзи, сорго, хрестоцвітних, олійних і луб'яних культур, а також з цукрового та кормового буряка [62].

За останні роки, зокрема у 2015, 2018 та 2019, було прийнято чергові зміни до Закону України «Про насіння та садивний матеріал» [54] у частині відповідності європейським та міжнародним нормам і стандартам. Тому можна вважати, що національне насінництво має законодавче забезпечення, яке відповідає світовій практиці.

На сьогодні національне насінництво має чотири основні складові. Перша – селекційно-інноваційна; друга – державна кваліфікаційна експертиза; третя – насінництво зернових культур, четверта – сортовий і насінневий контроль. До кожної складової національного насінництва закріплено суб'єктів, а також визначено їхні головні цілі та завдання. Всі складові організуються

та функціонують під управлінням Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Результативність насінництва певною мірою характеризують дані використання кондиційного сортового насіння. Серед країн з розвинутим насінництвом Україна посідає одне з останніх місць. Рівень сертифікованого кондиційного насіння у нас не перевищує 5–8%, тоді як у Польщі він становить 18%, Німеччині – 43%, в середньому по Європі – 50%, а в таких передових країнах ЄС, як Нідерланди, Швеція і Данія рівень сертифікації має показник 75–90%. Однозначно не можна сказати про США, бо для їхніх рівнинних регіонів рівень використання сертифікованого насіння становить 10%, на Сході – 50%, а по Тихоокеанському північному заході – 85%.

Виробництво кондиційного насіння основних зернових та олійних сільськогосподарських культур у 2021 році становило 359 тис. т (добазове, базове та сертифіковане) за загальної потреби 2500–2600 тис. т. Обсяг кондиційного насіння основних зернових та олійних сільськогосподарських культур української селекції становив 127,8 тис. т, або 35,6% від загального обсягу сертифікованого насіння. Насіння іноземної селекції, яке ввозили з-за кордону, становило 54,3 тис. т. Водночас було вироблено та сертифіковано на території України ще 176,9 тис. т насіння іноземної селекції. Разом виробництво та імпорт кондиційного насіння іноземної селекції у 2021 році становили 231 тис. т, або 64,4%.

Останніми роками спостерігається тенденція до зменшення виробництва насіння української селекції, що негативно впливає на розвиток національного насінництва. У 2021 році виробництво насіння зернових культур української селекції становило 118,4 тис. т проти 156,6 тис. т у 2020 році. Водночас було імпортовано та вироблено в Україні 170,8 тис. т насіння іноземної селекції, що становило майже 60% усього насінневого фонду зернових культур. Порівнюючи з попереднім роком, частка насіння іноземної селекції збільшилася майже на 10 пунктів. На фоні зменшення обсягів виробництва насіння української селекції спостерігається зростання виробництва насіння іноземної селекції українського виробництва та скорочення ввозу насіння.

Аналогічну тенденцію спостерігають також на ринку кондиційного насіння олійних культур (соя, соняшник, озимий ріпак). У 2021 році було вироблено насіння української селекції лише 4,8 тис. т, а насіння іноземної селекції – 65 тис. т. проти відповідно 6,2 і 65,9 тис. т у 2020 році. Зменшення обсягів виробництва насіння української селекції відбулося через скорочення виробництва насіння сої та соняшнику. Водночас зменшилося також виробництво насіння цих культур іноземної селекції. Загалом частка насіння олійних культур української селекції у 2021 році становила 6,9% проти 8,6% у 2020 році (табл. 5).

Таблиця 5.

Виробництво кондиційного насіння основних сільськогосподарських культур в Україні у 2021 році (добазове, базове та сертифіковане)

Культури	Насіння української селекції, тис. т	Насіння іноземної селекції, тис. т		Насіння іноземної селекції, тис. т	Всього вироблено насіння, тис. т	Частка насіння української селекції, %
		ввезено з-за меж України	вироблено в Україні			
Озима пшениця	75,9	1,5	43,5	45	120,9	62,8
Ярий ячмінь	9,4	0,2	11,7	11,9	21,3	44,1
Озимий ячмінь	9,7	0,2	10,5	10,7	20,4	47,5
Кукурудза	22,2	19,9	77,1	97	119,2	18,6
Озиме жито	1,2	1,2	5	6,2	7,4	16,2
Всього зернових	118,4	23	147,8	170,8	289,2	40,9
Соя	1,5	0,4	16,6	17	18,5	8,1
Озимий ріпак	0,5	4,7	0,2	4,9	5,4	9,3
Соняшник	2,8	26,2	16,9	43,1	45,9	6,1
Всього олійних	4,8	31,3	33,7	65,0	69,8	6,9
Всього зернових та олійних	123,2	54,3	181,5	235,8	359	34,3
Картопля	0,3	3,6	29,8	33,4	33,7	0,9
Цукровий буряк	0	0,8	0,3	1,1	1,1	0

В Україні виробництво насіння лише окремих сільськогосподарських культур забезпечує належний рівень продовольчої безпеки. Зокрема, виробництво гречки, проса, вівса, тритикале повністю забезпечується насінням вітчизняної селекції. Рівень забезпечення насінням вітчизняної селекції виробництва озимої пшениці становить 62,8%, озимого ячменю – 47,5%, ярого ячменю – 44,1%, ярої пшениці, озимого жита, кукурудзи, сої, соняшнику та гороху – менше ніж 40%. Середній рівень забезпечення виробництва зернових і олійних культур насінням вітчизняної селекції становить лише 34,3% (табл. 5; 6).

Зростання попиту на посадковий матеріал іноземної селекції (рис. 3) підвищує рівень імпортозалежності внутрішнього ринку насіння та створює додаткові ризики у виробництві сільськогосподарської продукції, зокрема через можливі обмеження в рамках карантинних заходів в умовах пандемії Covid-19. Водночас скорочення попиту на насіння національної селекції гальмує розвиток галузі.

В Україну щорічно ввозять насіння на 400–500 млн дол. США, а також у межах держави здійснюється виробництво кондиційного насіння іноземної селекції, що фінансується закордонними компаніями, майже на таку саму суму – приблизно 500 млн дол. США. Посилення імпортозалежності може призвести до занепаду

вітчизняного насінництва та повного витіснення українських сортових ресурсів з ринку насіння й садивного матеріалу, що становитиме загрозу продовольчій безпеці України.

Таблиця 6.

Виробництво кондиційного насіння нішових сільськогосподарських культур в Україні у 2021 році (добазове, базове та сертифіковане)

Культури	Насіння української селекції, тис. т	Насіння іноземної селекції, тис. т		Насіння іноземної селекції, тис. т	Всього вироблено насіння, тис. т	Частка насіння української селекції, %
		ввезено з-за меж України	вироблено в Україні			
Гречка	0,6	0	0	0	0,6	100,0
Просо	1,1	0	0	0	1,1	100,0
Овес	1,2	0	0	0	1,2	100,0
Тритикале	1,1	0	0	0	1,1	100,0
Яра пшениця	2,4	0,1	5,8	5,9	8,3	28,9
Горох	2,2	0,5	4,5	5,0	7,2	30,6
Всього нішових культур	8,6	0,6	10,3	10,9	19,5	44,1

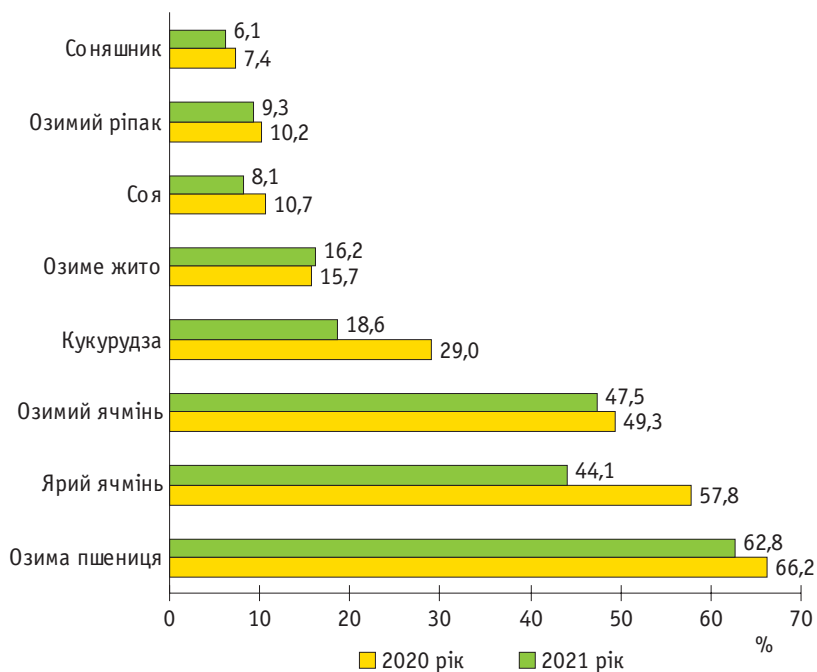

Рис. 3. Частка насіння української селекції основних сільськогосподарських культур

Тенденція до збільшення імпорту насіннєвого матеріалу, яка спостерігається в Україні з 2015 року і зберігається в цьому році, є результатом підвищення попиту через збільшення споживання холдинговими компаніями та великими й середніми товаровиробниками, які мають достатнє фінансове забезпечення. Крім того, карантинні обмеження у 2020–2021 роках дали поштовх розвитку іноземних селекційних компаній в Україні та розширенню виробництва кондиційного насіння багатьох сільськогосподарських культур для забезпечення потреб українських товаровиробників.

Нині переважна більшість іноземних насіннєвих компаній побудували свої заводи на території України та здійснюють продаж насіння вітчизняним товаровиробникам, не постачаючи його з-за кордону. В результаті, якщо щорічно імпортується насіння на 0,5 млрд дол., то майже стільки ж споживається насіння іноземної селекції, виробленого в межах країни.

Визнання Європейським парламентом української системи сертифікації насіння еквівалентною вимогам ЄС у 2020–2021 роках дало змогу Україні експортувати насіння до країн Євросоюзу, таких як Німеччина, Румунія, Польща, Франція та Угорщина. Українське насіння отримало доступ на ринок Європейського Союзу – один із найбільш привабливих і водночас найбільш захищених від іноземного насіння ринків світу. На світовому ринку реалізується насіння, вироблене на території України, – як вітчизняної селекції, так і селекції іноземних насіннєвих компаній, які працюють в Україні.

Обсяги експорту зернових культур перебувають на досить низькому рівні, щорічно Україна реалізує не більше ніж 10–12 тис. т насіння. Розвиваючи експортні можливості для входження на перспективні ринки зернових культур інших країн, зокрема і Європейського Союзу, вітчизняні насінневоди практично демпінгують, як порівняти з імпортними цінами закупівлі, через зменшення ціни власної реалізації насіннєвого матеріалу: на пшеницю – в 1,34 раза, ячмінь – 1,25 раза, жито – 1,5 раза, кукурудзу – у 2,3 раза.

На заводі реалізації експортного потенціалу вітчизняного насіннєвого матеріалу стоїть низка чинників. З одного боку, це невизнання українських фітосанітарних сертифікатів, яке посилюється неповним приєднанням України до Схем сортової сертифікації Організації економічного співробітництва та розвитку. З другого – більш низька якість українського насіння, як порівняти з насінням країн ЄС та США, а також сильний захист внутрішніх насіннєвих ринків інших країн для входження іноземного, зокрема й українського насіння.

Експорт насіння зернових та олійних культур за 2021 рік був на рівні 37,3 млн дол. США, що на 11,9% перевищує показник 2020 року (табл. 7). У структурі українського експорту насіння

зернових та олійних культур традиційно домінує кукурудза. Обсяги постачання цього виду продукції на зарубіжні ринки за 2021 рік у вартісному вимірі становили 17,3 млн дол. США, із часткою кукурудзи у вітчизняному експорті насіння приблизно 46,5%.

Основними країнами-споживачами цього виду насінневого матеріалу у кількісному та вартісному виразі були Білорусь, яка 2021 року закупила 4,2 тис. т кукурудзи на 8,2 млн дол. США, та Угорщина – 0,5 тис. т (1,3 млн дол. США), крім того, у кількісному виразі значну кількість насіння кукурудзи експортував Казахстан – 0,6 тис. т (1,2 млн дол. США), а у вартісному – Австрія, що придбала в Україні 0,3 тис. т на суму 1,7 млн дол. США.

Таблиця 7.

Експорт та імпорт насіння зернових та олійних культур в Україні за 2021 р.

	Експорт				Імпорт			
	Кількість, т	Вартість, тис. дол. США	Ціна 1 т, дол. США	Питома вага вартості, %	Кількість, т	Вартість, тис. дол. США	Ціна 1 т, дол. США	Питома вага вартості, %
Пшениця	2789	1756,3	630	4,7	2484	2101,8	846	0,5
Жито	1142	1410,7	1235	3,8	1261	2323,6	1843	0,6
Ячмінь	116	79,3	684	0,2	631	543,4	861	0,1
Кукурудза	7676	17319,5	2256	46,5	16962	88468,1	5216	21,1
Сорго зернове	2375	291,6	123	0,8	382	1602,0	4194	0,4
Всього зернових	14098	20857,4	1479	56,0	21720	95038,9	4374	22,7
Соя	67	113	1687	0,3	573	1180,5	2060	0,3
Ріпак	44	461,7	10493	1,2	2805	27272,6	9723	6,5
Соняшник	298	2339,4	7850	6,3	22400	243266,4	10860	58,0
Всього олійних	409	2914,1	7125	7,8	25778	271719,5	10541	64,8
Цукровий буряк	202	2473	12243	6,6	740	23244,6	31412	5,5
Овочі	3576	11030,9	3085	29,6	1524	29348,7	19258	7,0
Всього	X	37275,4	X	100,0	X	419351,7	X	100,0

За 2021 рік постачання за кордон насінневої пшениці збільшилося на 24% – з 2234 т у 2020 році до 2789 т у 2021-му. На 33,6% проти 2020 року скоротився експорт жита – з 1719 до 1142 т. Також у 2021 році було експортовано 116 т ячменю (63 т у 2020 р.) та 2375 т сорго (457 т у 2020 році). Експорт гібридної кукурудзи зменшився незначною мірою (2,6%), як порівняти з 2020 роком – з 7884 до 7676 т. Всього ж у 2021 р. Україна експортувала на світовий ринок лише 18,3 тис. т насіння основних культур.

І хоча вітчизняному насінневному матеріалу притаманний величезний потенціал, реалізувати його за кордоном стає дедалі складніше. Адже якщо досі йшлося про невизнання українських фітосанітарних сертифікатів, відносно невисоку якість українського насіння, порівнюючи з насінневим матеріалом країн ЄС

та США, а також потужний захист внутрішніх насінневих ринків інших країн для входження іноземного, зокрема й українського насіння, то з 2019 року чітко проявився ще один негативний для вітчизняних селекціонерів чинник. На ринку насіння закріпився новий вид продажу насінневої продукції. Це – насіння, вирощене іноземними компаніями на території України, дороблене на насінневих заводах, побудованих в Україні, і реалізоване українським аграріям. Внаслідок цього втрачаються подальші перспективи розвитку вітчизняної селекції зернових та олійних культур, адже зростання конкуренції на внутрішньому ринку відбувається не на користь вітчизняної селекції.

Натомість іноземні компанії для здешевлення логістики та інших витрат вже не мають потреби ввозити своє насіння з-за кордону. Відтепер вони можуть розвивати власне насінництво в Україні, підшукуючи при цьому нові ринки збуту насінневої продукції як в Україні, так і за її межами – у Росії, Китаї, Індії та інших країнах.

За 2021 рік Україна імпортувала 21,7 тис. т насіння зернових і 25,8 тис. т насіння олійних культур на загальну суму 366,7 млн дол. США (табл. 4). Це у 15,4 раза перевищує обсяги експорту вітчизняного насінневого матеріалу – 23,7 млн дол. США.

Тенденція до збільшення імпорту насінневого матеріалу, яку спостерігали в Україні з 2015-го до 2019 року, відновилася у 2021 році після падіння до 409,4 млн дол. США у 2020 році (469,1 млн дол. США у 2019 р.) і становила 419,4 млн дол. США. Це стало результатом підвищення попиту через збільшення споживання холдинговими компаніями та великими й середніми товаровиробниками.

Водночас варто взяти до уваги, що більшість іноземних насінневих компаній побудували свої заводи на території України та для локалізації власного виробництва вже на території нашої держави здійснюють продаж насіння вітчизняним товаровиробникам, не імпортуючи його з-за кордону.

У 2021 р. левову частку (78,1%) в імпорті до України насіння зернових культур становила кукурудза – 16,9 тис. т. Насінневої пшениці за кордоном закупили 2,5 тис. т (11,4%).

В імпорті насіння олійних культур найбільшою є частка соняшнику – 86,9%. Його постачі перебувають на рівні 22,4 тис. т. Також закуплено 2,8 тис. т ріпаку (10,9%) та 0,6 тис. т сої (2,2%).

У вартісному вимірі насіння соняшнику становить понад половину (58%) вітчизняного імпорту насінневого матеріалу. На нього витратили 243,3 млн дол. США. Приблизно по третині (32,8 та 30,2%) цього виду насінневого матеріалу – 7,4 та 6,8 тис. т на 78,2 (32,1%) та 77,5 (31,9%) млн дол. США, Україна закупила у Туреччині та США відповідно, 13,5% – у Франції, із постачею 3 тис. т на

32,8 млн дол. США. Значно менші частки насіння соняшнику було завезено з Іспанії – 2 тис. т (8,8%) на 19,8 млн дол. США (8,1 %) та Румунії – 0,6 тис. т (2,8%) на 5 млн дол. США (2%).

21,1% від загальної суми закупівлі насінневого матеріалу (88,5 млн дол. США) було витрачено на придбання кукурудзи. Основними її постачальниками до України стали Франція – 5,9 тис. т (34,9%) на 42,4 млн дол. США (47,9%), Угорщина – 4,8 тис. т (28,4%) на 17,7 млн дол. США (20%), Румунія – 3 тис. т (17,7%) на 10,8 млн дол. США (12,2 %). В Австрії кукурудзи закуплено 1 тис. т (6,0%) на суму 8,8 млн дол. США (9,9 %), у Сербії – 0,7 тис. т (4,0%) на 2,3 млн дол. США (2,5 %).

Насіння сої загальною вартістю 487 тис. дол. США (41,2%) імпортували з Канади (275 т – 47,9% імпорту сої), Франції – 108 т (18,9%) на суму 400,1 тис. дол. США (34,0%) та Австрії – 82 т (14,4%) на суму 137,4 тис. дол. США (11,6%).

Ріпаку у 2021 р. закупили на 27,3 млн дол. США. Основні постачальники продукції: Німеччина – 1,4 тис. т (47,5%) на 11,3 млн дол. США (40,7%) та Франція – 0,8 тис. т (29,2%) на 8,7 млн дол. США (31,2%). Дещо менше постачання було здійснено з Іспанії – 0,5 тис. т на 6,4 млн дол. США (23,0%).

Зберігається тенденція до збільшення імпорту насіння цукрових буряків та овочів вітчизняними товаровиробниками. За 2021 р. закуплено 740 т насіння цукрового буряку на 23,2 млн дол. США. Цей обсяг дає змогу засіяти майже всі наявні під цукровим буряком площі в Україні. Імпорт насіння овочів у вартісному вимірі зменшився, порівнюючи з 2020 р., на 5,4% – до 29,3 млн дол. США.

Порівнюючи з попереднім роком, ціни на імпортне насіння соняшнику у 2021 р. зросли майже на 157 дол. США. За 1 т насінневого матеріалу слід було заплатити 10860 дол. США проти 10703 дол. США у 2020 р., тобто на 1,5% більше. Ціни на гібридну кукурудзу зросли на 16,0% – від 4496 дол. США до 5216 дол. США за 1 т. Ціни на сою також збільшилися (16,3%) – від 1771 дол. США у 2020 р. до 2060 дол. США у 2021 р. Ціни на ріпак зросли на 9,2% – від 8907 дол. США у 2020 р. до 9723 дол. США у 2021 р.

Зменшення цін відбулося в таких культурах: пшениця (на 45,8%, з 1562 до 846), ячмінь (на 55,4%, з 1931 до 861 дол. США), жито (на 10,7%, з 2065 до 1843 дол. США), овочі (на 39,3%, з 31725 до 19258 дол. США).

Отже, підвищення вартості імпорту відбувається через збільшення цін на імпортоване насіння та значні обсяги імпорту цих культур. Крім того, ціни на імпортоване насіння значно вищі, ніж на вітчизняне.

За останні роки суттєво зростає вартість імпорту насіння основних сільськогосподарських культур. Так, імпорт насінневої кукурудзи у 2021 році зріс у 3,4 раза, як порівняти з 2005 роком,

пшениці – у шість разів, а сояшнику – у 12,7 раза. Збільшується імпорт насіння сої, ріпаку, цукрових буряків та овочів.

Протягом останніх 17 років динаміка імпорту насіння іноземної селекції досить нестабільна і однозначна тенденція до збільшення зберігається лише в сояшнику. Показники імпорту насіння кукурудзи і сояшнику наведено на рис. 4, а пшениці та сої – на рис. 5.

З наведених даних видно, що в Україну щорічно з-за кордону ввозять насіння на 400–500 млн дол. У 2021 році лише сояшнику було ввезено на 243,3 млн дол. США, кукурудзи – 88,5, пшениці – 2,1, а сої – на 1,2 млн дол. США.

Лінійний тренд цього показника, побудований на даних за останні 17 років, вказує на стабільну динаміку до зростання імпорту лише в насіння сояшнику, імпорт сої та кукурудзи найближчим часом матиме тенденцію до скорочення, а обсяги імпорту пшениці суттєво не змінюватимуться.

Показники імпорту-експорту насіння для посіву яскраво характеризують рівень розвитку держави загалом. Так, найбільшими його експортерами є Франція, Нідерланди, США, Німеччина, Китай та Італія. Вони експортують насіння на суму 1801, 2040, 1712, 783, 205 та 367 млн дол. США відповідно. До тих, що імпортують найбільше і мають негативне торговельне сальдо в частині насіння, належать Україна (-423 млн грн) і Росія (-440 млн грн). Тобто це показники, які характерні для повністю залежних від імпорту країн.

За січень–червень 2022 року Україна імпортувала 9,2 тис. т насіння зернових та 15,9 тис. т насіння олійних культур на загальну суму 266,3 млн дол. США. Це майже на 20% менше, ніж за аналогічний період минулого року.

Хоча імпорт насіння зернових та олійних у першому півріччі 2022 року все ще більш ніж у 9,6 раза перевищує обсяги вітчизняного експорту насінневого матеріалу, у 27,8 млн дол. США за аналогічний період, ще рік тому це співвідношення було більш ніж у 20 разів на користь імпорту.

У 2022 році 99,0% в імпорті насіння зернових культур до України становила кукурудза. За шість місяців поточного року до країни було ввезено 8,8 тис. т насіння цієї культури. Це майже на 5,0 тис. т менше, ніж за 6 місяців попереднього року.

На придбання насіння гібридної кукурудзи було витрачено 23,8% від загальної суми закупівель насінневого матеріалу – 62,9 млн дол. США.

У значно меншій кількості купували за кордоном насіння інших зернових: лише 231 т пшениці, 88 т ячменю, 12 т вівса та 67 т сорго. В грошовому виразі на ці культури було витрачено менше ніж 0,5 млн дол. США.

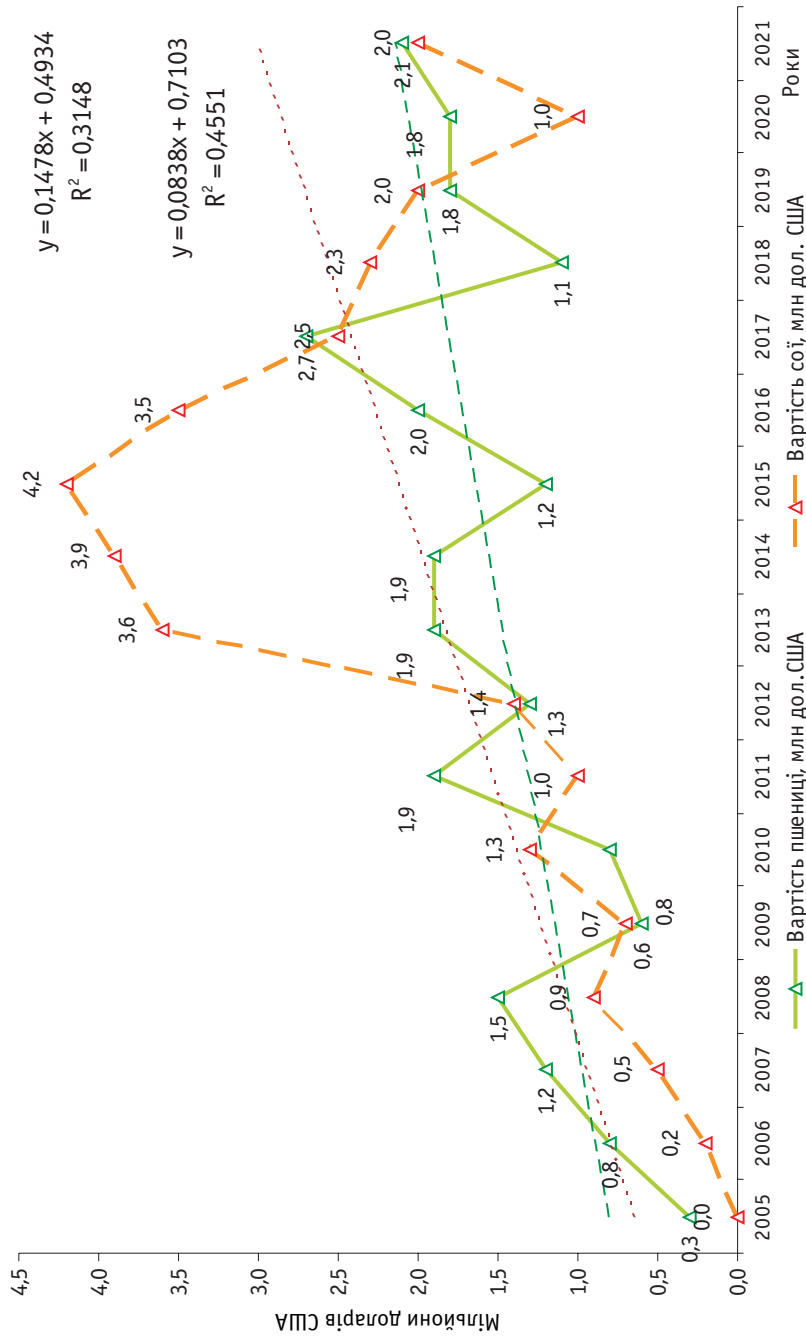

Рис. 4. Динаміка імпорту насіння кукурудзи та сояшнику в Україні, 2005–2021 рр. (млн дол. США)

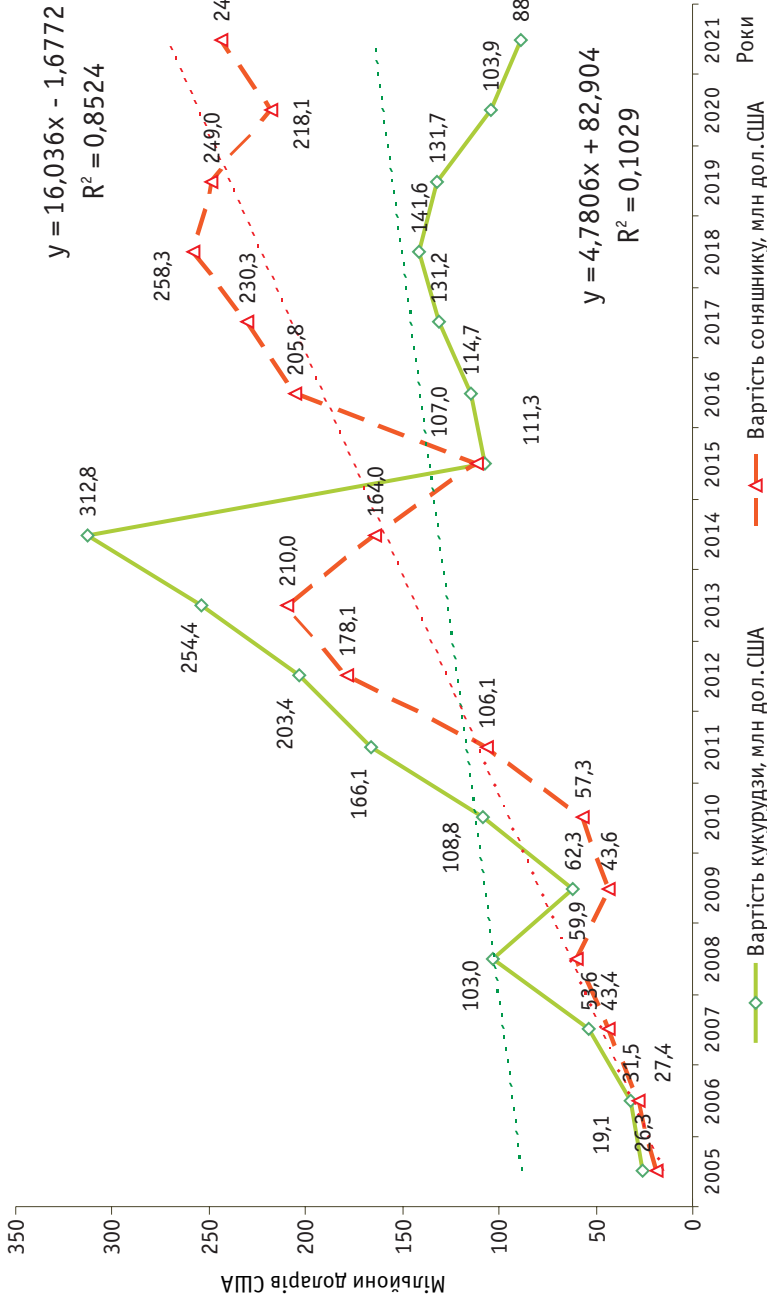

Рис. 5. Динаміка імпорту насіння пшениці та сої в Україні, 2005–2021 рр. (млн дол. США)

У 2022 році в імпорті насіння олійних культур на соняшник припадає 95%. Його постачі становили 15,1 тис. т, що на 2,8 тис. т менше ніж торік.

У вартісному вимірі соняшник займає 64% від усього вітчизняного імпорту насінневого матеріалу. На придбання насіння цієї олійної культури витратили 163,1 млн дол. США. На придбання інших олійних культур – 3,5 т насіння льону, 604 т ріпаку, 217 т сої – було витрачено орієнтовно 7,0 млн дол. США.

Карантинні обмеження та збільшення вартості логістики у 2020–2021 роках, війна з Росією, проблеми з логістичними шляхами дали новий поштовх розвитку іноземних селекційних компаній у межах країни для забезпечення сільськогосподарських товаровиробників своєю продукцією. Більшість іноземних насінневих компаній вже побудували свої заводи на території України. З метою локалізації власного виробництва в нашій державі вони здійснюють продаж насіння вітчизняним товаровиробникам, не імпортуючи його. А вітчизняні селекційні компанії отримали шанс замістити виробників іноземної селекції насінням національної селекції, яке більш адаптоване до місцевих природно-кліматичних умов та технологій вирощування.

Ринок національного насінництва має значний потенціал розвитку. Частка кондиційного насіння для забезпечення посіву у 2022 році таких важливих сільськогосподарських культур, як озима пшениця, озимий ячмінь, ярий ячмінь не перевищувала 5,5%. Лише посіви кукурудзи, соняшнику та озимого ріпаку на 100% забезпечені кондиційним насінням (табл. 8).

Таблиця 8.

Потреба та обсяг кондиційного насіння для забезпечення посіву у 2022 році

	Реалізація кондиційного насіння, тис. т	Власне насіння (Farm Saved Seed), тис. т	Потреба в насінні, тис. т	Частка кондиційного насіння, %
Озима пшениця	80,6	1526,7	1607,3	5,0
Озимий ячмінь	13,6	232,4	246	5,5
Ярий ячмінь	14,2	287,2	301,4	4,7
Озиме жито	4,9	25,2	30,1	16,4
Кукурудза	110,0	0	110	100,0
Соя	12,3	163,3	175,6	7,0
Озимий ріпак	4,5	0	4,5	100,0
Соняшник	45,2	0	45,2	100,0

Підвищення рівня конкурентоспроможності національного насінництва потребує популяризації національних сортів і гібридів, які мають значний потенціал урожайності, високі показники якості та є стійкими до кліматичних змін і стресового впливу навколишнього середовища, для більш широкого їх використання сільськогосподарськими товаровиробниками.

3.2. Основні проблеми та шляхи удосконалення системи вітчизняного насінництва

Розвиток національного насінництва у майбутньому значною мірою буде залежати від організації системи збору селекційних платежів, яку слід формувати з урахуванням світового досвіду. Прикладом може бути система збору селекційних платежів у таких передових країнах світу, як Франція, Німеччина і Канада. Наприклад, система секційних платежів у Франції орієнтується на показники продажу фермерами товарного зерна. Суму селекційних платежів тут розраховують добутком обсягу реалізації фермером товарного зерна і 0,7 євро за кожен реалізовану тону. Визначену в такий спосіб суму селекційних платежів перераховують до приватної селекційної організації GNIS, яка здійснює контроль за якістю сортів. Там цю суму розподіляють на організацію SICASOV, яка контролює сплату роялті, а відповідно й селекційних платежів, де ці кошти спрямовують на потреби селекціонера. Тобто з кожної проданої тонни зерна 0,7 євро йдуть на розвиток селекції і на інноваційні дослідження [30].

Німецька система роялті більше відповідає європейській моделі. Тут за сертифіковане насіння здійснюється ліцензійний збір, тобто сплачується роялті у розмірі 15 євро/т, а це майже 50% площі, яку засівають сертифікованим насінням. У Німеччині лише завдяки цьому отримують 47 мільйонів євро ліцензійних зборів (роялті). Водночас по інших 50% посівів здійснюють селекційні платежі за несертифіковане насіння, при якому селекційний збір іде по кожному сорту в розмірі 4,4 євро за га посіву. А це додатково 14–15 мільйонів євро [40].

У Канаді діє схожий на французький механізм селекційних зборів. Програма товарних відрахувань за тону реалізовано товарного зерна передбачає сплату в розмірі 1 канадського долара. До відома, канадський долар нижчий вартістю за американський, його перерахована вартість в українську грошову одиницю становить приблизно 20 грн [29].

Якби цей канадський механізм було запроваджено в Україні, яка щорічно продає 50–60 млн т зерна, то при ставці 20 грн за тону на розвиток національної селекції могло б спрямовуватися 1,0–1,2 млрд грн. Такі кошти дали б змогу сформувати сучасну матеріально-технічну базу селекції та систему авторських винагород селекціонерів.

Система зобов'язань по селекційних виплатах у Польщі досить цікава і в загальному спрощена. Тут враховують, що є насіння сертифіковане і для власних потреб. Якщо сертифіковане насіння не підлягає селекційним виплатам і йде без оплати, то насіння для власних потреб поділяється на два види: по рослинах, які

охороняються (окрім картоплі), та по видах картоплі, які охороняються (рівень PL/UE). Тобто, якщо польський фермер не несе зобов'язань по роялті, селекційні виплати він сплачує за умови, що розмір його площ посіву більше ніж 25 га по усіх зернових культурах, а по картоплі – більше за 10 га [6, 9].

Законодавчо-нормативна база зі сплати роялті в Україні ґрунтується на таких нормативних актах: Конвенція УПОВ [34], Закон «Про охорону прав на сорти рослин»[50], Закон «Про насіння і садивний матеріал» [54], Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»» [56], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва» № 882 [51].

У кожній області є атестаційна комісія Міністерства аграрної політики та обласні комісії, здійснюється атестація виробників за сплаченим роялті, тобто складаються ліцензійні й трудові угоди, а також відбувається перевірка на відповідність атестаційним вимогам. За нашими оцінками, законодавчо-нормативна база зі сплати роялті в Україні є достатньою, хоча може покращуватися. З цією метою прийнято документ про зміни до Постанови Кабінету Міністрів України № 1183 [52], в якому більш чітко прописано майнові права авторів сорту в частині секційних виплат.

Обсяги сплати роялті та селекційних платежів в Україні та країнах ЄС досить відрізняються. Для прикладу можна порівняти Францію, Німеччину й Україну, які близькі як за площею, так і за посівами. Сума сплаченого роялті та селекційних платежів у Франції становила 125 мільйонів євро, Німеччині – 65, а в Україні – лише 3 мільйони євро. Тобто, якщо порівнювати з кращим досвідом, то роялті і селекційних платежів у нас майже немає, у десятки разів менше виплачується коштів на охорону інтелектуальної власності.

Нині розрахунок суми ліцензійних і селекційних платежів в Україні такий: роялті сплачується на суму 100 млн грн з площі 350 га. Якби селекційні платежі в Україні сплачувалися на всю площу посівів, а це приблизно 9 млн га, та за ставкою орієнтовно 3 євро або й більше, то сума на підтримку селекції могла б становити 900 млн грн.

Якщо брати за основу канадську або французьку моделі збору селекційних (за тонну товарного зерна) платежів чи польську або німецьку (за 1 га товарних посівів), у всіх випадках бюджет наших селекціонерів і селекційних установ міг би поповнитися на суму приблизно 1 млрд грн. Водночас по кожному сорту має забезпечуватися повноцінна охорона інтелектуальної власності.

Всупереч цьому виникла потреба у покращенні механізму отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення

використання вартості насіння і садивного матеріалу, застосовуючи ліцензійні й субліцензійні угоди, та селекційних платежів за Farm Saved Seed – насіння для власних потреб, а також їх реєстрації незалежним органом обліку, нагляду та контролю.

А для цього передусім необхідно вирішити питання щодо запровадження обов'язкового декларування сортових виробничих посівів сільськогосподарськими товаровиробниками, які є власниками землі сільськогосподарського призначення площею від 25 га та більше, підвищення ролі професійних громадських організацій України в частині реєстрації ліцензійних угод та виплат роялті, а також контролю, реєстрації та введення бази насінневих і товарних посівів у розрізі сортів та гібридів.

Саме ці зміни можуть збільшити надходження коштів завдяки сплаті ліцензійних і селекційних платежів для продукування нових високопродуктивних та якісних сортів вітчизняної селекції в умовах функціонування цивілізованого, прозорого, регульованого державою ринкового обігу насіння і садивного матеріалу та захисту інтелектуальних прав селекціонера й селекційних установ.

Останні зміни в законах України «Про насіння і садивний матеріал» [54] та «Про охорону прав на сорти рослин» [56], які пройшли перше читання у Верховній Раді, дещо спрощують зарегульованість системи насінництва в частині державної реєстрації, але водночас в чинній редакції ставлять національну селекцію в нерівні умови щодо проведення державної кваліфікаційної експертизи, практично звільняючи реєстрацію іноземних сортів від випробування в умовах України (стаття 27 частина 3 пункт б). На жаль, пропозиції НААН не були враховані в доопрацьованому вигляді змін до законів України «Про охорону прав на сорти рослин» [57] та «Про насіння і садивний матеріал» [54] 2021 року. Цей закон містить ряд принципових суперечностей і без їх усунення його дія буде неефективною.

Позитивним є те, що прийнята Постанова КМУ «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1183» від 15 липня 2022 р. № 798 [53] містить зміни в частині «умов дотримання законних інтересів володільця патентів», що можуть вирішити питання збору селекційних платежів за насіння для власних потреб.

Підбиваючи підсумки виробництва і продажу насіння зернових культур в Україні, можна відмітити, що попри значні поліпшення на вітчизняному ринку насіння наша держава ще далеко від інших європейських країн щодо забезпечення виробничих посівів якісним сертифікованим насінням вищих категорій.

Світовий ринок насіння зернових перенасичений. Особливо це стосується європейського ринку, де точиться жорстка конкурентна боротьба між провідними виробниками насіння, між селекційними

установами. Стати переможцем в такій боротьбі може лише та країна, чиї селекційна наука і насінницькі фірми забезпечують найвищу якість насіння. Без інтенсифікації селекційної діяльності в конкуренції за найбільш якісне насіння не вистояти. Всі розвинені країни фінансують з бюджету фундаментальні дослідження як найдорожчі.

Приватні селекційні установи стають до конкурентної боротьби за удосконалення відкриття зазвичай лише після того, як зроблено фундаментальне. Особливо це характерно для процесу виведення гібридів. За законами більшості західних країн, лише перший селекціонер нового сорту насіння отримує право на його розмноження і продаж. Процеси в селекції надзвичайно інтенсифікуються. Достатнє державне фінансування, захист прав на сорти, отримання роялті (плата за використання інтелектуальної власності на нові сорти), їх використання роблять західного селекціонера більш захищеним у конкурентній боротьбі, що дає змогу активно вести дослідницькі роботи. В той самий час конкуренти отримують можливість використовувати результати попередніх досліджень у їхній науково-дослідній роботі. Очікування можливості одержання монопольних прибутків гранично прискорює пропозицію все нових і нових сортів та гібридів на ринок.

Якщо в Україні в найближчій перспективі не вдасться застосувати аналогічну систему, то це може спричинити втрату пріоритетів, хронічне відставання селекційної галузі та засилля сортів іноземної селекції. В умовах нестачі бюджетного фінансування радикальним заходом підтримки й захисту інтересів селекційних центрів і селекціонерів в Україні повинно стати законодавчо закріплене введення системи збору роялті. Відсутність адекватного ринковим умовам правового регулювання відносин, пов'язаних із новими сортами рослин, негативно позначається на ефективності вітчизняної селекції, зменшує пропозицію якісного та високоврожайного насіння нових сортів і гібридів на ринку, стримує в кінцевому підсумку ефективність розвитку рослинницької галузі й сільського господарства взагалі.

У цей самий час державна підтримка вітчизняної селекції постійно зменшується, що негативно впливає на ефективність виробництва вітчизняного насіння. Такий стан речей може призвести до мінімізації присутності вітчизняних сортових ресурсів на ринку насіння й садивного матеріалу, що сприятиме виникненню загрози продовольчій безпеці України.

Тому необхідно залучати всі зацікавлені сторони, зокрема державу, селекціонерів, науковців, виробників насіння та інших, щоб:

- удосконалити правові норми та аспекти сплати роялті в Україні, зважаючи на досвід їх використання в країнах ЄС та інших передових країнах світу;

- запровадити обов'язкове декларування сортових виробничих посівів сільськогосподарськими товаровиробниками, які є власниками землі сільськогосподарського призначення площею від 25 га та більше (для картоплі – від 10 га);

- розробити чіткий механізм отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, використовуючи ліцензійні й субліцензійні угоди, та селекційних платежів за Farm Saved Seed – насіння для власних потреб, а також їх реєстрацію незалежним органом обліку, нагляду та контролю;

- підвищити роль професійних громадських організацій України в частині реєстрації ліцензійних угод і виплат роялті, а також контролю, реєстрації та введення бази насінневих і товарних посівів у розрізі сортів та гібридів;

- збільшити надходження коштів завдяки сплаті ліцензійних і селекційних платежів для продукування нових високопродуктивних та якісних сортів національної селекції;

- передбачити підтвердження сплати роялті та/або виплат за FSS як умови державної підтримки за відшкодування вартості насіння/садивного матеріалу національної селекції;

- намітити та реалізувати державні протекціоністські заходи щодо захисту вітчизняного ринку насіння від іноземної експансії;

- запровадити державну підтримку українського насінництва та селекції на внутрішньому ринку через дію селекційних і насінневих програм;

- визначити подальші шляхи покращення якості українського насіння, особливо гібридного, де вітчизняна селекція помітно програє іноземній;

- розробити та впровадити механізми боротьби з фальсифікацією насіння на вітчизняному ринку;

- розробити державну програму розвитку вітчизняної селекції та насінництва.

Методичні рекомендації з оцінки вартості сортів та насіння як об'єктів інтелектуальної власності

4.1. Загальні положення

У розвитку сортових рослинних ресурсів у період стабілізації та в збільшенні обсягів виробництва продукції рослинництва й забезпеченні продовольчої безпеки держави особливо важлива роль належить методичній базі та її інструментарію. Оскільки методи визначення вартості сорту як об'єкта інтелектуальної власності в Україні не регламентовано, у практиці взаємовідносин застосовують підходи, засновані на складній системі компромісів між сторонами, що домовляються, з наступним укладанням ліцензійних договорів, які надають досягнутим домовленостям офіційного статусу.

В умовах, коли капіталізація сортів рослин та насіння постає важливим чинником зростання показників конкурентоспроможності, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, відсутність встановленого порядку державної оцінки вартості сорту рослин та насіння стримує процес формування і використання інтелектуальної власності на вітчизняні й іноземні сортові рослинні ресурси. Тому в Україні слід створити необхідну методичну базу для масового запровадження науково обґрунтованих методів оцінки вартості сортів рослин та насіння.

Через недостатню корисність зазначених методів у Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» розроблено відповідні методичні підходи та рекомендації, надання офіційного статусу яким дало б змогу встановити та масово впровадити єдині методичні принципи оцінки вартості сорту рослин та насіння на основі сумарного річного економічного ефекту, що може бути отриманий або фактично був отриманий у сільськогосподарському виробництві, селекції та насінництві.

Зазначеними розробками передбачалося, що річний економічний ефект від нового сорту та продажу насіння слід характеризувати сумарними економічними вигодами сільськогосподарських виробників, селекціонерів і виробників базового та сертифікованого насіння, а розмір цього ефекту визначати за допомогою двох груп методів у разі:

- встановлення реального економічного ефекту, який отримується завдяки перевагам у прибутку й ціні, економії змінних і умовно-постійних витрат та обсягів реалізації продукції;

- розрахунку умовного ефекту при звільненні від роялті та визначенні частки ліцензіара в прибутку ліцензіата.

Наведені в цьому виданні методичні рекомендації доцільно застосовувати в разі купівлі-продажу сорту рослин та насіння, внесення вартості сорту до статутного капіталу підприємства, постановки сорту як об'єкта інтелектуальної власності на баланс організації, вирішення майнових спорів щодо сорту в судовому порядку, ухвалення управлінських й інвестиційних та обґрунтування інших рішень.

У процесі оцінки вартості сорту та насіння слід забезпечувати дотримання положень таких законодавчих і нормативно-правових актів України:

- Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. № 3116-XII в редакції від 16.10.2020 р.;

- Закону України «Про насіння і садивний матеріал» від 26.12.2002 р. № 411-IV в редакції від 16.10.2020 р. № 5397-VI;

- Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи, міжнародний стандарт IASB від 01.01.2012 р.;

- Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затвердженої Наказом Фонду державного майна від 25.06.2008 р. № 740, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 06.08.2008 р. за № 726/15417;

- Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1140;

- Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1185;

- Порядку визначення оціночної вартості об'єктів права інтелектуальної власності, що перебувають у державній власності або були створені (придбані) за державні кошти, з метою зарахування на бухгалтерський облік, затвердженого Наказом Фонду державного майна від 13.12.2005 р. № 3162;

- Положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Нематеріальні активи» 8, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242, зареєстрованого Міністерством юстиції України 02.11.1999 р. за №750/4043 в редакції від 3.11.2020 р.;

- IVS 210 «Intangible Assets». European Valuation Standards (EVS) 2016, EVS 2020;

- International Valuation Standards (IVS) 2017, 2022;

- Постанови КМУ «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»» від 19.08.2002 №1183 в редакції від 15.07.2022 р.

Водночас необхідно застосовувати нижченаведені визначення таких основних термінів і понять:

- автор сорту (селекціонер) – людина, яка безпосередньо вивела або виявила і поліпшила сорт;

- авторська основна винагорода – це винагорода автору, що використовується для покриття понесених витрат на створення сорту селекційній установі, де працював автор сорту;

- авторська додаткова винагорода – це винагорода, що використовується для покриття витрат на створення сорту іншими установами, що брали участь у селекційному процесі. Вона становить 40% від авторської основної винагороди;

- використання сорту – будь-яка дія щодо сорту, що потребує дозволу володільця патенту або, за його відсутності, власника майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту;

- патент – охоронний документ, що засвідчує пріоритет і майнове право інтелектуальної власності на сорт рослин та виключне право на використання його протягом певного строку;

- володільць патенту – особа, якій впродовж визначеного Законом строку належать засвідчені патентом майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин;

- роялті – ліцензійний платіж у вигляді сум, які сплачуються періодично, залежно від обсягів виробництва або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), з використанням об'єкта права інтелектуальної власності;

- виплата FSS – селекційний платіж у вигляді сум, які мають сплачувати фермери за використання у цілях розмноження на власному господарстві продукції їхнього врожаю, що був отриманий із висадженого розмножувального матеріалу сорту;

- власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту – особа, якій впродовж визначеного Законом строку належить засвідчене свідоцтвом про державну реєстрацію сорту майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин;

- заявка на сорт рослин (заявка) – сукупність документів, необхідних для реєстрації сорту і отримання охоронних документів, що засвідчують права на сорт;

- зібраний матеріал – зібраний урожай рослин або їхніх частин, вирощених з посадкового матеріалу;

- підтримувач сорту – зареєстрована в Держсортслужбі юридична або фізична особа, яка взяла на себе зобов'язання підтримувати господарський обіг сорту в Україні;

- посадковий матеріал – матеріальний носій сорту, рослини та їхньої частини, що вважаються придатними для відтворення цілих рослин;

- поширення сорту – комерційне розповсюдження посадкового матеріалу – матеріального носія сорту, внесеного до Реєстру сортів;

- реєстр заявок – Державний реєстр заявок на сорти рослин;
- реєстр патентів – Державний реєстр прав інтелектуальної власності на сорти рослин;
- реєстр сортів – Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні;
- роботодавець – особа, юридична або фізична, де (або у якої) працює селекціонер за трудовим договором;
- свідоцтво про авторство на сорт – охоронний документ, що засвідчує особисте немайнове право авторства на сорт;
- свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин – охоронний документ, що засвідчує майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин;
- сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи задовольняє вона умови виникнення правової охорони;
- добазове насіння – насіння первинних ланок насінництва, що використовують для подальшого його розмноження і отримання базового насіння;
- базове насіння – насіння, отримане від послідовного розмноження добазового насіння;
- сертифіковане насіння – насіння, отримане від послідовного розмноження базового насіння;
- кондиційне насіння – насіння, сортові та посівні якості якого відповідають вимогам, встановленим законодавством у сфері насінництва та розсадництва;
- некондиційне насіння – насіння, сортові та посівні якості якого не відповідають вимогам, встановленим законодавством у сфері насінництва та розсадництва;
- дисконтування – розрахунки з визначення нинішньої вартості грошового потоку з урахуванням його вартості, яку прогнозують на майбутнє;
- капіталізація – розрахунки з визначення вартості об'єкта оцінки на підставі очікуваного доходу від його використання, які можуть здійснюватися із застосуванням ставки капіталізації (пряма капіталізація) або ставки дисконту (непряма капіталізація чи дисконтування);
- ставка дисконту – коефіцієнт, що застосовується в розрахунках з приведення майбутніх грошових потоків до поточної вартості, виходячи з грошових потоків, за умови зміни цих потоків протягом періодів прогнозування. Ставка дисконту характеризує норму доходу на інвестований капітал та норму його повернення в післяпрогнозний період, відповідно до якої на дату оцінки покупець може інвестувати кошти у придбання об'єкта оцінки з урахуванням компенсації всіх своїх ризиків, пов'язаних з інвестуванням;

- первісна (балансова) вартість сорту рослин – вартість сорту, яка визнається у фінансовому звіті після вирахування амортизації та накопичених збитків від зменшення його корисності;

- залишкова вартість сорту рослин – це вартість сорту, яка залишилася на балансі після закінчення кожного амортизаційного періоду, тобто зменшена на суму зносу;

- справедлива (ринкова) вартість сорту рослин – це вартість сорту, за якою можна обміняти право на сорт через операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами та яка є базою для визначення й нарахування авторської винагороди (роялті);

- строк корисної експлуатації сорту – період, протягом якого очікується, що цей актив буде придатний для використання суб'єктом господарювання.

З метою підготовки вихідної інформації для оцінки вартості сорту як об'єкта інтелектуальної власності та насіння доцільно використовувати таку вихідну інформацію та її джерела:

- Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні;

- перелік родів і видів рослин, сорти яких проходять експертизу на придатність до поширення і на відповідність критеріям відмінності, однорідності та стабільності в закладах експертизи державної системи охорони прав на сорти рослин;

- Державний реєстр суб'єктів насінництва та розсадництва;

- Реєстр сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал;

- статистичні дані щодо фактичного рівня середньомісячної заробітної плати в галузях економіки України за попередні роки;

- розмір мінімальної заробітної плати на початок року;

- індекси споживчих цін за останні три роки;

- вартість матеріально-технічних засобів, які використовують в експертних дослідженнях;

- балансову вартість основних засобів філій Українського інституту експертизи сортів рослин;

- кошториси окремих закладів експертизи державної системи з охорони прав на сорти рослин;

- інші джерела та показники.

Вищезазначеними загальними положеннями слід керуватися в оцінках вартості будь-якого сорту рослин та насіння.

4.2. Оцінка вартості сорту рослин

За економічним змістом вартість сорту рослин характеризує вигоду, яку має (може) отримати його власник або власник частини права власності на сорт, на момент оцінки цієї вартості.

Метою оцінки вартості сортів у господарській практиці є:

- внесення вартості сорту до складу статутного капіталу суб'єкта господарювання;
- постановка сорту на бухгалтерський облік у складі нематеріальних активів;
- придбання майнового права інтелектуальної власності на сорт рослин;
- продаж ліцензії на використання сорту рослин;
- застава власником сорту рослин майнового права інтелектуальної власності на нього;
- страхування майнового права інтелектуальної власності на сорт рослин;
- визначення стартової ціни майнового права інтелектуальної власності на сорт рослин для контрактів, аукціонів, торгів тощо.

В оцінках вартості сорту рослин слід використовувати такі методи, як витратний, аналогові і дохідний.

Витратний метод базується на принципі заміщення найкращого та найбільш ефективного використання ресурсів завдяки новому сорту, збалансованості економічного розміру та економічного розподілу витрат між автором сорту та його користувачем. При цьому необхідно:

- визначати розміри фактичних або нормативних (технологічних) витрат на створення, придбання, введення сортів рослин у комерційний обіг та підтримання їхньої чистоти;
- витрати минулих періодів приводити до теперішньої вартості на дату проведення оцінки через метод компаундування, що є зворотнім до методу дисконтування (додатки 1, 2);
- встановлювати залишкову вартість сорту в процесі його використання.

Дохідним методом встановлюється теперішня вартість майбутніх доходів, які очікується отримати внаслідок використання або відчуження майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин способом оцінки щорічного очікуваного ефекту від реалізації майнових прав на цей сорт з використанням методів дисконтування по роках. Коефіцієнти дисконтування для приведення майбутніх грошових доходів від сорту як об'єкта інтелектуальної власності наведено в додатках 1, 2.

Методом аналогів (порівняльним) визначається вартість сорту на основі фактичних випадків його продаж в умовах активного та прозорого ринку сортів-аналогів і за наявності інформації щодо укладених угод з продажу майнових прав на сорти-аналоги, результатів порівняльного аналізу основних показників аналогічних сортів рослин і коригування фактичних цін на ринку майнових прав на сорти рослин.

В оцінках вартості сорту рослин визначають його первісну чи залишкову вартість, яку встановлюють за бухгалтерськими оцінками

або за справедливою (ринковою) ціною сорту, вартістю витрат на його створення, а також ціною аналога продаж майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин з урахуванням зносу сорту рослин як об'єкту інтелектуальної власності. На першому етапі формування ринку майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин віддають перевагу методу визначення справедливої (ринкової) вартості сорту, що враховує майбутні вигоди від його впровадження через доходи виробників сортового насіння. На наступних етапах оцінки вартість сорту рослин визначають за сукупними вигодами всіх учасників селекційного процесу.

Визначення вартості сорту рослин за дохідним методом здійснюють у такій послідовності:

1. Автор сорту, володілець патенту, власник майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, власник майнових прав інтелектуальної власності на поширення сорту рослини, які можуть бути також в одній особі, визначають обсяг валового доходу (виручки від реалізації), що може бути отриманий у процесі використання сорту чи майнових прав на нього протягом строку корисності сорту рослин.

2. Очікуваний чистий дохід (прибуток) за весь період використання сорту його власник встановлює з огляду на розмір власних витрат на створення сорту, фактичних і перспективних планів торгових посівів сорту.

3. Розраховані за коефіцієнтами дисконтування майбутні річні обсяги валового доходу (виручки від реалізації) приводять до поточної вартості (капіталізують) (додатки 1, 2). Визначення ставки дисконту та капіталізації проводять відповідно до вимог, встановлених Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [35] та Національним стандартом № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [36].

4. Суму доходів майбутніх періодів приводять до їхньої теперішньої поточної вартості, яка буде характеризувати вартість сорту для цілей відображення її в обліку.

Саме тому доцільним є надання статусу офіційного методів оцінки вартості сорту рослин, який базується на початковому визначенні річного рейтингу кожного сорту як числового показника оцінки очікуваного доходу від його використання за умов ринкової (біржової) ціни на продукцію, одержану протягом року з одиниці обсягу використання.

Річний рейтинг сорту рослин визначають за формулою:

$$P_p = O_p \times \Pi_p, \quad (3.1)$$

де P_p – річний рейтинг сорту рослин, грн/га;

O_p – урожайність у сортовипробуванні, т/га;

Π_p – біржова ціна продукції, грн/т.

Первісна (балансова) вартість у запропонованому методі відображає потенціальну економічну ефективність сорту рослин від

застосування його в параметрах рейтингу за весь термін дії охоронного документа, тобто:

$$P_e = P^p \times T, \quad (3.2)$$

де P_e – первісна вартість сорту, грн;

P^p – річний рейтинг сорту, грн/га;

T – строк чинності охоронного документа, рік.

Первісна вартість сорту показує витрати на його створення. Її слід відображати у бухгалтерському обліку в складі нематеріальних активів установи та розкривати цю інформацію у фінансовій звітності відповідно до вимог згаданого П(С)БО-8.

У процесі визначення справедливої (ринкової) вартості гібридів і сортів рослин за формулою 3.3 та 3.4 враховують обсяги виробництва насіння, ціну та термін використання гібрида та/або сорту:

$$\text{для гібридів: } C_{\text{вг}} = V_{\text{к}} \times \Pi_{\text{к}} \times T_{\text{г}} \quad (3.3)$$

де $C_{\text{вг}}$ – справедлива (ринкова) вартість гібрида, грн;

$V_{\text{к}}$ – обсяг виробництва насіння, т/рік;

$\Pi_{\text{к}}$ – ціна кондиційного насіння, грн/т;

$T_{\text{г}}$ – середній термін використання гібрида, років.

$$\text{Для сортів: } C_{\text{вс}} = (V_{\text{к}} \times \Pi_{\text{к}} \times T_{\text{с}}) + (V_{\text{ф}} \times \Pi_{\text{ф}} \times T_{\text{с-1}}) \quad (3.4)$$

де $C_{\text{вс}}$ – справедлива (ринкова) вартість сорту, грн;

$V_{\text{ф}}$ – обсяг виробництва насіння для власних потреб (FSS), т/рік;

$\Pi_{\text{ф}}$ – ціна насіння для власних потреб (FSS), грн/т;

$T_{\text{с}}$ – середній термін використання сорту, років.

Під час економічної оцінки та вибору для впровадження в сільськогосподарське виробництво нових сортів і гібридів першочергово враховують отриманий річний економічний ефект методом звільнення від роялті, який визначають добутком річної виручки від реалізації насіння сорту, що оцінюють, і ставки роялті, використаної для конкретного сорту рослин.

4.3. Встановлення розміру авторської винагороди за створення сорту рослин

У процесі використання сорту рослин слід визначати розміри основної та додаткової винагород автору сорту. Метою здійснення зазначених винагород є компенсація селекційній установі (авторові сорту рослин) витрат на створення сорту. У разі, якщо селекційна установа належить до бюджетної сфери, кошти на створення сорту рослин щорічно фінансуються (авансуються) з державного бюджету.

Розміри авторських винагород у конкретних випадках щорічно узгоджують, зважаючи на рекомендовані їхні ставки, ступінь складності створення сорту та важливість культури. За результатами цих досліджень передбачено, що письмову інформацію про розміри селекційних виплат, отриманих за кожний вітчизняний сорт, селекціонери будуть одержувати від Міністерства аграрної

політики та продовольства України до кінця першого кварталу року, наступного за роком отримання цих виплат.

Авторські винагороди доцільно виплачувати в році, наступному за роком їх встановлення.

Рекомендовані розміри одноразової основної та додаткової винагороди за створення сорту за групами рослин наведено в таблиці 9.

Таблиця 9.

Рекомендовані ставки одноразової основної та додаткової авторської винагороди за створення сорту рослин, тис. грн

Група культур	Вид культур	Розмір винагороди	
		основної	додаткової
I	1. Пшениця озима, ячмінь ярий та озимий, овес, жито озиме, буряк цукровий, картопля, ріпак озимий. 2. Яблуня	30000	12000
II	1. Кукурудза на зерно, пшениця яра, тритикале озиме, горох, конюшина, райграс. 2. Цибуля, огірок, капуста, морква, помідор, квасоля спаржева. 3. Яблуня (підщепи), слива, вишня, полуниця	24000	6000
III	1. Люпин, вика, конюшина, люцерна, грястиця, тимофіївка, тонконіг, буряк кормовий, льон-довгунець, хміль. 2. Цвітна капуста, капуста брюссельська, буряк цукровий, селера, шпинат, квасоля. 3. Черешня (підщепи), груша (підщепи), слива (підщепи), вишня (підщепи). 4. Малина, чорна смородина	18000	4500
IV	1. Гречка, трави газонні. 2. Цибуля-порей, диня, огірок, капуста кольрабі, червоноголова капуста, листовка капуста, корінь петрушки, редис, салат, перець. 3. Квітково-декоративні культури. 4. Груша. 5. Агрус, смородина біла, червона смородина	12000	3000
V	1. Просо, жито яре, інші кормові трави, ріпак ярий, соняшник. 2. Гарбуз. 3. Виноград	9000	2250
VI	1. Люцерна, редька, лікарські рослини. 2. Часник, щавель, баклажани, кріп. 3. Персик, персик (підщепи), абрикос, абрикос (підщепи)	6000	2000

У разі авансування винагороди за створення сорту рослин виплачені авторам сорту авансом суми віднімають від їхнього загального розміру.

Авторську винагороду за створення вітчизняного оригінального гібрида варто розподіляти так:

- 20% винагороди передають автору формули гібрида;

- 80% винагороди призначають авторам первинних складових частин гібрида, які розділяють між ними пропорційно їхнім часткам у власності.

Авторську винагороду за первинні складові гібрида слід зменшувати на суму, яка припадає на складові частини іноземного походження та складові частини вітчизняного походження, створені не за участю оригінальних вітчизняних складових частин.

Встановлені розміри авторської і допоміжної винагороди має щорічно оголошувати Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Щорічне встановлення розмірів авторської і допоміжної винагороди слід здійснювати на підставі показника змін середньорічної зарплати в рослинництві, що встановлюється Державною службою статистики України за рік, попередній встановленню розмірів авансів.

Рекомендований розмір додаткової авторської винагороди доцільно встановлювати на рівні 40% від суми основної авторської винагороди.

Селекційну премію за ведення традиційної селекції вітчизняного сорту, а також частку в цій премії осіб, які створили цей сорт, доцільно встановлювати та щорічно виплачувати його авторам, починаючи з року, наступного за роком внесення цього сорту до Реєстру.

Розмір премії за розроблення сорту рослин для осіб, які його створили, слід встановлювати у відсотках до авторських винагод селекційної установи на рівні:

- по сільськогосподарських культурах – 1,5%;
- по овочевих і квітково-декоративних рослинах, що розмножуються насінням – 1,7%;
- по плодово-ягідних рослинах, що розмножуються вегетативно – 2,7%.

Через складність робіт зі створення сорту окремих видів чи груп рослин розмір премії особам, які створили сорт, рекомендовано збільшувати на:

- 40% – для автора при створенні основного компонента сорту або гібриду цибулі, огірків, капусти, моркви, шпинату та сортів цукрового і кормового буряка, тритикале, ріпаку, які подвійно посилюються;
- 20% – для автора при створенні сортів інших рослин.

Наступним кроком розрахунків є встановлення розмірів плати за використання сорту рослин.

4.4. Визначення розміру плати за використання сорту рослин та насіння

Плата за використання сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності (роялті) та насіння (селекційні платежі) є щорічною винагородою автору сорту за використання його майнових прав

іншими суб'єктами господарювання у сферах насінництва та товарного виробництва продукції рослинництва.

Розмір роялті та селекційних платежів необхідно визначати з урахуванням справедливої вартості сорту рослин та насіння і коефіцієнта роялті та відсоткової ставки селекційних платежів за використання сорту рослин, встановлених відповідною ліцензійною або субліцензійною угодами.

Рекомендовані розміри роялті та селекційних платежів для випадків розмноження основних польових сільськогосподарських рослин за категоріями їхнього насіння наведено в табл. 10, а овочевих, плодово-ягідних і квітково-декоративних рослин – у табл. 11.

Як видно з табл. 10, 11 та 12, розміри рекомендованих ставок роялті та селекційних платежів різняться залежно від культури, строку використання сорту рослин та категорії насіння.

Таблиця 10.

Рекомендовані ставки роялті та селекційних платежів при розмноженні сільськогосподарських рослин за категоріями насіння, %

№ з/п	Культура або група рослин	Категорія насіння	Ставка роялті до вартості насіння, %	Ставка ліцензійних платежів до вартості насіння, %
1	Зернові	Сертифіковане	8	4
2	Кукурудза	Добазове	15	–
3	Картопля	Сертифіковане	10	5
4	Зернобобові (горох, вика, соя)	Добазове	8	4
5	Інші бобові	Добазове	15	7,5
6	Трави однорічні й багаторічні	Добазове	12	6
7	Кормовий і цукровий буряк	Добазове	18	–
8	Інші кормові	Добазове	15	7,5
9	Олійні, технічні культури та хміль	Добазове	15	–
10	Тютюн і махорка	Добазове	50	25
11	Лікарські та ефіроолійні	Сертифіковане	25	12,5

Таблиця 11.

Рекомендовані розміри роялті при розмноженні овочевих, плодово-ягідних та інших рослин

№ з/п	Культура або група рослин	Ставка роялті до вартості насіння, %
1	Перець, помідор	35
2	Диня, кавун, кабачок, цикорій, гарбуз, селера	30
3	Боби, квасоля, огірок, капуста, салат, шпинат, солодка кукурудза	23
4	Морква, петрушка, буряк, хрін, цибуля, часник, ріпа, кріп	20
5	Інші овочеві культури	20
6	Дерева, чагарники, полуниця та суниця	8
7	Квітково-декоративні культури, що розмножуються насінням	25
8	Декоративні культури, що розмножуються вегетативно	5

Таблиця 12.

Рекомендований розмір періодичних відрахувань (рояліті) залежно від категорії насіння (садивного матеріалу) у відсотках його вартості*

Вид рослин	Добазове насінництво	Базове насінництво		Сертифіковане насінництво
		супереліта	еліта	
Озима пшениця м'яка	12	7	5	3
Озима пшениця тверда	12	8	6	4
Яра пшениця м'яка	12	9	7	5
Яра пшениця тверда	12	10	8	6
Озимий ячмінь	12	8	4	3
Ярий ячмінь	12	9	7	5
Овес	12	9	4	3
Просо	12	10	6	4
Гречка	12	10	6	4
Рис	12	8	6	4
Тритикале	12	7	5	4
Горох та інші зернобобові	12	10	8	4
Батьківські форми гібридів кукурудзи	12	–	–	4
Соняшник (сорти)	–	10	8	3
Батьківські форми гібридів соняшнику	15	–	–	10
Ріпак	12	10	6	3
Соя	12	10	8	4
Злакові багаторічні трави	–	5	4	3
Бобові багаторічні трави	–	6	5	4
Однорічні трави	10	8	5	3
Садивний матеріал плодових, ягідних, декоративних культур та винограду	–	–	4	3

Селекційні платежі або плата за використання сорту є обов'язковими та поширюються на фізичних і юридичних осіб, які розмножують на земельних ділянках, що належать таким особам на праві власності або користування, для власних потреб зібраний матеріал, отриманий ними способом вирощування сорту рослин, що охороняється, чи сорту, який є похідним від сорту володільця патенту.

Умовами, за якими визначається плата за використання патенту:

- не обмежуються розміри земельної ділянки;
- зібраний матеріал може доводитися до посівних кондицій з метою розмноження власником господарства або способом надання послуг;
- власник малого господарства не сплачує винагороду володільцю патенту (під власником малого господарства тут слід розуміти фізичну або юридичну особу, що вирощує зібраний матеріал на площі, яка не перевищує площу, необхідну для виробництва 92 т зернових культур, або 20 га);
- інші власники господарств незалежно від організаційно-правової форми, які розмножують самостійно або залучають інших

осіб для розмноження сортів, що охороняються, для власних потреб зобов'язані сплачувати володільцю патенту за укладеним між ними договором винагороду, яка повинна бути нижчою від тієї, що сплачується згідно з ліцензійною угодою за розмноження того ж сорту в тому ж регіоні.

Власник господарства не може без попередньої згоди володільця патенту продавати, купувати, обмінювати або в інший спосіб передавати за межі свого господарства зібраний матеріал сорту, що охороняється.

Власники господарств у разі використання сортів, що охороняються, для власних потреб (FSS) зобов'язані повідомити володільцю патенту про таке використання сорту, узгодити умови використання сорту, зокрема, щодо сплати володільцю патенту винагороди, яка повинна бути нижчою або становити 50% від суми ліцензійних платежів від тієї, що сплачується згідно з ліцензійним договором за розмноження того ж сорту в тому ж регіоні або в іншому регіоні тієї ж зони вирощування та в аналогічному періоді.

Зобов'язання власника господарства сплатити винагороду виникає з початку використання для власних потреб зібраного матеріалу сорту, що охороняється, яким вважається висів у полі.

Власник господарства може вимагати пред'явлення підтвердження прав володільця патенту, повідомлення звичайної винагороди за ліцензійним договором щодо того ж сорту в тому ж регіоні того ж року, а також письмового підтвердження повноважень, наданих представникові володільця патенту.

Власник господарства зобов'язаний на вимогу володільця патенту повідомити про обсяг та спосіб використання зібраного матеріалу, а також інформацію стосовно осіб, залучених для надання послуг з доведення зібраного матеріалу до посівних кондицій з метою розмноження; надати письмову інформацію про кількість матеріалу, який передавався іншим особам для доведення до посівних кондицій з метою розмноження, а також про отриману в результаті кількість доробленого насіння, дату та місце, відомості про особу, яка здійснювала доведення до посівних кондицій з метою розмноження.

Для налагодження міжнародної співпраці у сфері охорони прав на сорти рослин і комерційного обігу насіння й садивного матеріалу, а також формування сортових рослинних ресурсів відповідно до потреб сьогодення та розвитку насінництва в Україні важливим є удосконалення правових норм та аспектів сплати роялті в Україні з огляду на досвід їх використання в країнах ЄС та інших провідних країнах світу; запровадження обов'язкового декларування сортових виробничих посівів сільськогосподарськими товаровиробниками, які є власниками землі сільськогосподарського призначення площею від 20 га (для картоплі – від 10 га);

розроблення чіткого механізму отримання ліцензійних платежів на основі реального відображення використання вартості насіння і садивного матеріалу, застосовуючи ліцензійні й субліцензійні угоди, та селекційних платежів за Farm Saved Seed – насіння для власних потреб, і їх реєстрації незалежним органом обліку, нагляду та контролю – підвищення ролі професійних громадських організацій України в частині реєстрації ліцензійних угод та виплат роялті, а також контролю, реєстрації та введення бази насінневих і товарних посівів по сортах і гібридах; збільшення надходження коштів через сплату ліцензійних і селекційних платежів для продукування нових високопродуктивних та якісних сортів національної селекції; передбачити підтвердження сплати роялті та/або виплат за FSS як умови державної підтримки за відшкодування вартості насіння/садивного матеріалу національної селекції; намітити та реалізувати державні протекціоністські заходи щодо захисту вітчизняного ринку насіння від іноземної експансії; запровадження державної підтримки українського насінництва і селекції на внутрішньому ринку через дію селекційних і насінневих програм; визначити подальші шляхи поліпшення якості українського насіння, особливо гібридного, де вітчизняна селекція помітно втрачає перед іноземною; розроблення і впровадження механізму боротьби з фальсифікатом насіння на вітчизняному ринку; розроблення державної програми розвитку вітчизняної селекції та насінництва.

У державній програмі розвитку вітчизняної селекції та насінництва необхідно передбачити повне відшкодування витрат на проведення робіт із селекції сільськогосподарських культур у ланках первинного насінництва; часткову компенсацію затрат на виробництво насіння первинних ланок, державну підтримку розвитку матеріально-технічної бази селекції та насінництва, удосконалення селекційно-насінницьких комплексів; покриття частки витрат, пов'язаних із науковими дослідженнями.

Практичне застосування результатів оцінки майнових прав на сорт рослин у насінництві

Важливим складником розвитку ринку насінництва в Україні є забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності на сорти рослин, тобто особистих немайнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин та майнових прав на поширення сорту рослин. Підтвердженням особистих немайнових прав на сорт рослин є свідоцтво про авторство на сорт рослин. Підтвердженням майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин є патент на сорт рослин. Про майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин свідчить свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин.

Щорічно в Україні національними та іноземними заявниками подається від 1000 до 2000 заявок на проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин. Відповідно до реєстрації надходить приблизно 1500 сортів рослин, з них орієнтовно 70% подається іноземними заявниками. На кінець 2020 року до Реєстру сортів рослин внесено 8871 сорт і гібрид, з яких 4991 (56%) – сорти іноземної селекції і 3880 (44%) – сорти національної селекції [16].

Нині вже майже половина сортів, зареєстрованих у Державному реєстрі сортів рослин України – це сорти іноземної селекції [16]. До того ж їхня частка зростає, що в умовах нестабільності та нових ризиків, спричинених війною, становить загрозу продовольчій безпеці країни.

Охорону майнових прав на сорт забезпечує ліцензійний договір на використання сорту. За результатами діяльності науково-дослідних установ НААН України процес комерціалізації наукової та наукоємної продукції відбувається вкрай повільно. Водночас в останні роки простежується стійка тенденція до зменшення договорів щодо передачі власниками інтелектуальної власності на сорти рослин дозволів на їх використання і поширення. Так, у 2020 році, порівнюючи з 2013 роком, кількість ліцензійних угод у системі науково-дослідних установ НААН України зменшилась у 4 рази. При цьому сума виплат за ліцензійними угодами за 2013–

2020 роки зростала лише у гривнях. У доларовому еквіваленті виплати за ліцензійними угодами залишалися майже на одному рівні, за винятком незначних коливань в окремі роки. Серед позитивних трендів – збільшення виплат роялті на одну угоду. Якщо у 2013 році цей показник становив 523 дол. США в середньому за одну угоду, то в 2021 році – 1667 дол. США, або в 3,2 раза більше (рис. 6).

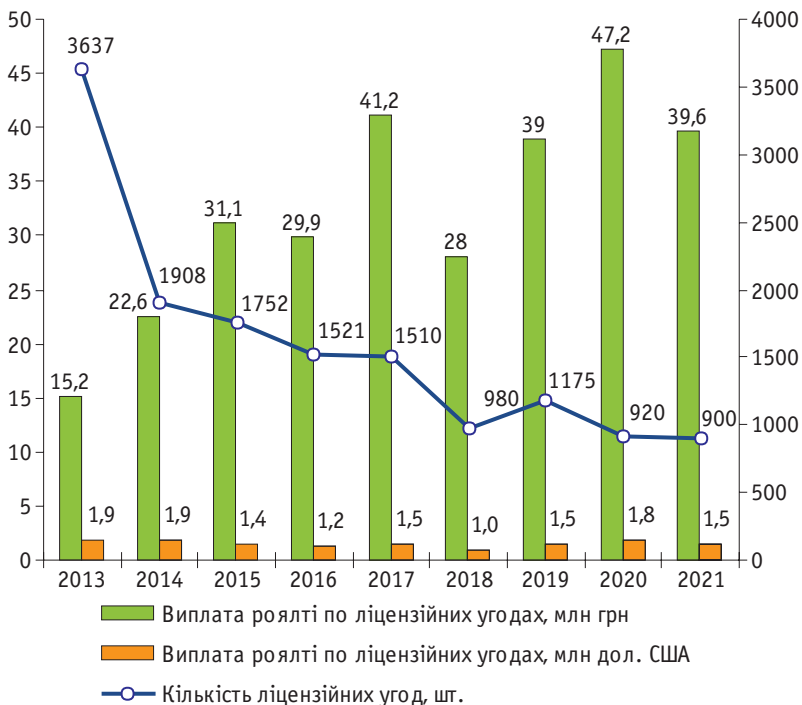

Рис. 6. Комерціалізація наукової та наукоємної продукції науково-дослідних установ НААН України, 2013-2021 рр.

Така тенденція вкрай негативно позначається на мотивації селекціонерів, розвитку селекційної роботи та свідчить про упущення в організації системи захисту й охорони прав на сорти рослин.

Потенційні обсяги нарахування роялті та селекційних платежів представлено в табл. 13, 14.

Щорічні платежі становлять лише 80–100 мільйонів гривень – це 2–3% від того, що мають отримувати селекціонери. Потенційний розмір сплаченого роялті має становити 5,8 мільярда гривень, зокрема приблизно 900 мільйонів гривень (табл. 13) від використання насіння вітчизняної селекції, які б пішли на розвиток

Таблиця 13.

**Вартість кондиційного насіння та можливого (потенційного) нарахування
роялті в Україні у 2021 році**

Культури	Вироблено насіння, тис. т	Вартість всього, млн грн	Площа посіву, тис. га	Роялті, млн грн		Роялті на 1 га посіву, грн
				всього	зокрема від української селекції	
озима пшениця	120,9	1450,8	604,5	116,1	72,9	192,0
ярий ячмінь	21,3	234,3	118,3	18,7	8,3	158,0
озимий ячмінь	20,4	224,4	113,3	18,0	8,5	159,0
кукурудза	119,2	23840,0	5698,0	3576,0	666,0	628,0
озиме жито	7,4	88,8	41,1	7,1	1,2	173,0
гречка	0,6	24,0	7,5	1,9	1,9	253,0
просо	1,1	38,5	22,0	3,1	3,1	140,0
овес	1,2	13,2	6,7	1,1	1,1	164,0
тритикале	1,1	12,1	6,1	1,0	1,0	164,0
яра пшениця	8,3	99,6	41,5	8,0	2,3	193,0
горох	7,2	144,0	24,0	11,5	3,5	479,0
Всього зернових	308,7	26169,7	6683,0	3762,5	769,8	×
соя	18,5	462,5	154,2	37,0	3,0	240,0
озимий ріпак	5,4	1620,0	1080,0	228,0	21,0	211,0
соняшник	45,9	11475,0	6557,1	1721,0	105,0	262,0
Всього олійних	69,8	13557,5	7791,3	1996,0	129,0	×
Всього	378,5	39727,2	14474,3	5758,5	898,8	×

селекційної галузі та виведення нових сортів і гібридів. 86% з них припадає на зернові культури. Саме вони переважають у вітчизняній селекції. Крім того, перехід на селекційні платежі міг би додатково забезпечити селекціонерам понад 700 мільйонів гривень (табл. 14).

Таблиця 14.

Розміри роялті та селекційних виплат зернових і зернобобових культур у 2021 р.

Культури	Роялті на 1 га посіву, грн	Селекційні виплати на 1 га посіву, грн	Площа, де можуть здійснюватися селекційні виплати, тис. га	Потенційний розмір селекційних виплат, млн грн
озима пшениця	192	96	4692,7	450,5
ярий ячмінь	158	79	325,5	25,7
озимий ячмінь	159	79,5	767,5	61,0
озиме жито	173	86,5	78,2	6,8
гречка	253	126,5	39	4,9
просо	140	70	33,6	2,4
овес	164	82	48,5	4,0
тритикале	164	82	4,3	0,4
яра пшениця	193	96,5	93,3	9,0
горох	479	239,5	200,4	48,0
соя	240	120,0	942,7	113,1
Всього	×	×	7225,7	725,7

Інформаційною базою для розрахунку справедливої (ринкової) вартості сорту рослин є дані Реєстру сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал [16] в частині обсягів кондиційного насіння кожного зареєстрованого сорту, пропонованого до використання в Україні; Інформаційної довідкової системи (ІДС) «Сорт» [27], бюлетеня «Охорона прав на сорти рослин» [13] в частині даних розділу «Відомості, внесені до державного реєстру прав інтелектуальної власності», статистичного збірника «Рослинництво України» [66] в частині визначення частки господарств населення у загальній площі посівів кожного виду рослин, оскільки власники малих господарств до 20 га, згідно з чинним законодавством України, не сплачують винагороду володільцю патенту на сорт (гібрид) рослин.

Приклад застосування запропонованого методу:

1. Вихідні показники нового сорту пшениці: урожайність у сортодослідженні – 7 т/га; ринкова (біржова) ціна товарного зерна – 7000 грн/т; обсяг виробництва кондиційного насіння за рік – 2500 т; вартість насіння – 12000 грн; строк чинності охоронного документа – 30 років; середній термін використання сорту у виробництві – 10 років.

Розрахунок річного рейтингу сорту:

$$P_p = O_p \times C_p = 7 \text{ т/га} \times 7000 \text{ грн} = 49000 \text{ грн/га.}$$

Розрахунок первісної (балансової) вартості сорту:

$$P_g = P_p \times T = 49000 \times 30 = 1470 \text{ тис. грн.}$$

Розрахунок справедливої (ринкової) вартості сорту:

$$C_{gc} = V_k \times C_k \times T_c = 2500 \text{ т} \times 12000 \text{ грн/т} \times 10 \text{ років} = 300 \text{ млн грн.}$$

При визначенні справедливої (ринкової) вартості сорту необхідно також врахувати кількість використаного насіння для власних потреб через кількість засіяної площі зазначеним сортом.

Отже, рейтинг нового сорту озимої пшениці у наведеному прикладі розрахунків становить 49000 грн/га у рік. Первісна (балансова) вартість сорту матиме значення 1470 тис. грн. Справедлива (ринкова) вартість за 10 років використання сорту з обсягом виробництва кондиційного насіння за рік 2500 т становитиме 300 млн гривень. Ліцензіат надає ліцензіарові винагороду за право використання нового сорту в розмірі 300 млн гривень одночасно у вигляді паушального платежу або 30,0 млн грн як роялті щорічно протягом 10 років.

З наведеного прикладу видно, що запропонований метод визначення справедливої (ринкової) вартості сорту рослин ґрунтується на реальних показниках їхньої економічної ефективності. Цей метод має достатнє теоретичне обґрунтування, є універсальним, зручним у користуванні та може широко застосовуватися з метою нормативного регулювання оцінки вартості сорту в агропромисловому виробництві.

У процесі застосування зазначеного методу передусім слід визначити ціну на сорт, у ринкових умовах вона повинна бути не меншою за витрати на його створення, а тому має враховувати усі понесені на виведення сорту витрати, зокрема й фактичні витрати з оплати послуг на сортовипробування. За розрахунками ННЦ ІАЕ зазначена сума витрат на зернові культури може становити до 1,5 млн дол. США. З огляду на те, що ці кошти протягом всього періоду, поки сорт не було визнано товаром, а таким він стає тільки після занесення до Державного реєстру сортів рослин чи після визнання сорту перспективним, були «заморожені», тобто не давали прибутку, то суму витрат слід збільшити, принаймні на величину депозитної ставки за роки їх відволікання з господарського обігу, а це строк у 7–8 років.

Ступінь впливу факторів на залишкову вартість сорту далеко не рівнозначний. Основними факторами є такі:

- науково-селекційна і технологічна цінність сорту рослин, що проявляється через збереження характерних ознак під час виробництва та реалізації відтворювального матеріалу конкретним споживачам;

- економічна цінність сорту, тобто виробництво, зберігання та реалізація насіння цього сорту;

- надійність правової охорони сорту рослин, тобто законодавче забезпечення гарантій тривалої дії патентів, свідоцтв і ліцензій;

- реальна суспільна потреба у продукції за ліцензією, емність ринку та наявність вільних сегментів.

Рейтингова оцінка сортів рослин дає змогу здійснити відбір найкращих та найефективніших з них, вирощуваних у певному році. На основі рейтингової оцінки сортів рослин зернової групи виявлено 26 найпоширеніших сортів пшениці озимої, які мають найвищий річний рейтинг за очікуваним доходом після реалізації продукції у 2021 році, а саме: Софія Київська (83300 грн/га), Краєвид (67900 грн/га), Кубус (65800 грн/га), Скаген (63000 грн/га) та Мачбол (63000 грн/га) (табл. 15).

На основі рейтингової оцінки найзатребуваніших у 2021 році сортів озимої пшениці розраховано справедливу (ринкову) та первісну балансову вартість кожного сорту. В основу розрахунків зі сплати роялті покладено дохідний підхід, який на відміну від витратного не передбачає визначення вартості сорту через понесені на нього витрати, а натомість передбачає обрахування очікуваного доходу від використання сорту для комерційного продажу на товарні посіви. Встановлено, чим затребуванішим є сорт для товарного виробництва, тим вища його справедлива (ринкова) вартість. Тобто вона збільшується пропорційно кількості насінневих посівів або кількості проданого насіння. Тому для різних сортів ця величина буде суттєво коліватися. Так, сорт озимої пшениці

Рейтинг сортів озимої пшениці за 2021 рік

Сорт	Селекція*	Рік внесення до Держреєстру	Зона вирощування**	Якість	Урожайність у сортодослідах ц/га	Рейтинг, грн/га
Софія Київська	В	2014	Л	сильний	119	83300
Краєвид	В	2004	СЛП	цінний	97	67900
Кубус	З	2009	ПЛ	сильний	94	65800
Скаген	З	2010	ПЛ	цінний	90	63000
Мачбол	З	2018	ПЛ	цінний	90	63000
Патрас	З	2014	ПЛ	цінний	85	59500
Богдана	В	2006	СЛП	сильний	79	55300
Зиск	В	2014	СЛП	сильний	78	54600
Шестопалівка	В	2007	ЛС	сильний	70	49000
РЖТ Реформ	З	2017	СЛП	цінний	68	47600
Артіст	З	2017	СЛП	цінний	66	46200
Лінус	З	2017	СЛП	цінний	66	46200
Подолянка	В	2003	СЛП	сильний	65	45500
КВС Джерсі	З	2017	СЛП	цінний	65	45500
Юлія	З	2017	СЛП	цінний	64	44800
Етана	З	2016	СЛП	філер	63	44100
Аспект	З	2018	СЛП	філер	63	44100
Новосмуглянка	В	2016	СЛП	сильний	62	43400
Ліга одеська	В	2017	СЛП	сильний	62	43400
Октава одеська	В	2017	СЛП	сильний	62	43400
Оранта одеська	В	2017	СЛП	цінний	61	42700
Тобак	З	2016	СЛП	цінний	58	40600
Катруся одеська	В	2016	СЛП	цінний	56	39200
Астарта	В	2014	СЛП	цінний	56	39200
Щедрість одеська	В	2014	СЛП	цінний	56	39200
Мудрість одеська	В	2015	ЛС	сильний	53	37100

*В – вітчизняна, З – зарубіжна

**С – Степ, Л – Лісостеп, П – Полісся

Богдана у 2021 році вирощували на площі 38,5 тис. га. Обсяги виробництва кондиційного насіння цього сорту становили 7707 т. За розрахунками, справедлива (ринкова) вартість цього сорту становить 924,8 млн грн. Насіннєві посіви сорту Зиск цього року становили 3,2 тис. га, обсяг виробництва кондиційного насіння був 640 т, а його справедлива (ринкова) вартість буде мати значення лише 76,8 млн грн, що в 12 разів менше ніж сорту Богдана.

У 2021 році первісна (балансова) вартість сортів озимої пшениці, найзатребуваніших для національних сільськогосподарських товаровиробників, варіювалася в межах від 1,1 до 2,5 млн грн, а середній рівень справедливої (ринкової) вартості сортів

озимої пшениці становив би не менше ніж 253,7 млн гривень (табл. 16).

Використовуючи такий підхід, можна визначити також справедливу вартість сортів інших сільськогосподарських культур. За даними 2021 року встановлено рейтинги та справедливу вартість сортів сої, а також гібридів кукурудзи та соняшнику. Водночас середній термін використання сортів для виробничих цілей нами визначено тривалістю в 10 років, а гібридів – 6 років. Ставка роялті відповідно становитиме для сортів – 8%, а для гібридів – 15%. Результати розрахунків наведено в додатках 4–6.

Практичне використання запропонованого підходу могло б суттєво змінити відносини між селекціонерами, власниками сортів та

Таблиця 16.

Визначення справедливої (ринкової) вартості сортів озимої пшениці та розміру сплати роялті

Сорт	Вироблено (реалізовано) кондиційного насіння, тис. т	Площа, засіяна кондиційним насінням, га	Первісна (балансова) вартість, тис. грн	Справедлива (ринкова) вартість сорту, млн грн	Розмір роялті за рік реалізації, тис. грн
Софія Київська	1867	9337	2499	224,1	1792,8
Краєвид	1292	6459	2037	155,0	1240,0
Кубус	1604	8019	1974	192,4	1539,2
Скаген	1999	9996	1890	239,9	1919,2
Мачбол	1067	5337	1890	128,1	1024,8
Патрас	1563	7814	1785	187,5	1500,0
Богдана	7707	38535	1659	924,8	7398,4
Зиск	640	3198	1638	76,8	614,4
Шестопалівка	1638	8189	1470	196,5	1572,0
РЖТ Реформ	4703	23516	1428	564,4	4515,2
Артист	1539	7695	1386	184,7	1477,6
Лінус	1136	5680	1386	136,3	1090,4
Подольнка	4697	23486	1365	563,7	4509,6
КВС Джерсі	1096	5480	1365	131,5	1052,0
Юлія	2019	10096	1344	242,3	1938,4
Етана	1268	6341	1323	152,2	1217,6
Аспект	1518	7591	1323	182,2	1457,6
Новосмуглянка	1231	6153	1302	147,7	1181,6
Ліга одеська	1658	8288	1302	198,9	1591,2
Октава одеська	1595	7977	1302	191,4	1531,2
Оранта одеська	1657	8284	1281	198,8	1590,4
Тобак	1915	9574	1218	229,8	1838,4
Катруся одеська	2338	11692	1176	280,6	2244,8
Астарт	2064	10319	1176	247,7	1981,6
Щедрість одеська	1153	5763	1176	138,3	1106,4
Мудрість одеська	4011	20055	1113	481,3	3850,4

виробниками насіння і садивного матеріалу, забезпечити справедливі фінансові розрахунки, що надало б новий поштовх для розвитку селекції. Але водночас облік сортових посівів у господарствах всіх форм господарювання на звітності, яку необхідно збирати щороку після закінчення посівної кампанії, а не так, як здійснюють до цього часу – раз на п'ять років.

У перспективі в Україні слід створити інформаційну систему по сортах рослин. Функцію зі створення цієї системи могла б виконувати, наприклад, Насіннева асоціація України. Саме незалежні організації здатні забезпечувати контроль за збором роялті з покупців насіння. Введення системи відрахувань за користування новими сортами дало б змогу щорічно залучати в селекційну галузь України внутрішні кошти на суму 2,0–2,5 млрд грн, що значно активізувало б її діяльність і сприяло активнішому просуванню вітчизняних сортів на ринки інших країн.

Список використаних джерел

1. Bescherming intellectueel eigendom en bedrijfsgeheimen. URL: <https://www.rijks-overheid.nl/onderwerpen/intellectueel-eigendom/bescherming-intellectueel-eigendom>
2. Council Regulation (EC) №2100/94 of 27 July 1994 on Community plant variety rights (OJ L 227 of 01.09.94, P. 1). URL: <http://cpvo.europa.eu/sites/default/files/documents/lex/394R2100/EN394R2100.pdf>.
3. Grunwald Nataliia, Zakharchuk Oleksandr, Matsyhora Tetiana. Prospects for the Development of the Seed Industry in Ukraine. *Ekonomika APK*. 2022. Volume 29, No. 1. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202201018>.
4. Hasińska Izabela. Z prawnej problematyki uprawnień informacyjnego w świetle ustawy o ochronie prawnej odmian roślin. *Przegląd Prawa Rolnego*, 2016 №2 (19), s.117-134
5. International Convention for the Protection of New Varieties of Plants of December 2, 1961, as Revised at Geneva on November 10, 1972, on October 23, 1978, and on March 19, 1991. URL: <https://upovlex.upov.int/en/convention>
6. Leszek Lipski. Ceny nasion a organizacja rynku nasiennego w Polsce. *Agrofakt*. 2018. URL: <https://www.agrofakt.pl/rynek-nasienny-w-polsce/>.
7. MT Schutz von Pflanzensorten nach Gemeinschaftsrecht oder nationalem Recht. URL: <https://www.minilex.de/a/mt-schutz-von-pflanzensorten-nach-gemeinschaftsrecht-oder-nationalem-recht>
8. Renata Słomnicka. Ochrona prawna odmian roślin w Polsce i w krajach Unii Europejskiej. URL: <http://ogrodnictwo.expert/prawo-ekonomia/ochrona-prawna-odmian-roslin-w-polsce-oraz-w-krajach-ue/>
9. Tadeusz Oleksiak. Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie / Rynek nasienny w państwach Unii. Nauka. Doradztwo. Praktyka. Wies gulra Warszawa : Lipiec-wrzesień, 2013. Vol. 3(176).
10. Zakharchuk O. V., Lupenko Y. O., Hutorov A. O., Dorokhov O. V. Economics of development of the seed-growing in Ukraine. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Series II: Forestry, Wood Industry, Agricultural food Engineering*. 2019. Vol. 12(61). No. 2. Pp. 127–136.
11. Zakharchuk Oleksandr, Vyshnevetska Oksana, Ionitsoi Yevheniia. Seed Production of Winter Cereals – the Basis of National Selection and the Task of Ukrainian Breeding Science in 2022. *Ekonomika APK*. 2022. Volume 29, No. 2. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202202010>
12. Бухгалтерський облік інноваційної діяльності та об'єктів інтелектуальної власності в науково-дослідних установах: Практичний посібник / Жук В. М. та ін.; за

- ред. В. М. Жука, Ю. С. Бездушної. Київ: ТОВ «Всеукраїнський інститут права та оцінки», 2013. 194 с.
13. Бюлетень «Охорона прав на сорти рослин» URL: <https://sops.gov.ua/vidanna>.
 14. Говоримо про сорти рослин. Офіційний сайт головного управління Держпродспоживслужби в Хмельницькій області. URL: <https://consumerhm.gov.ua/1746-govorimo-pro-sorti-roslin>
 15. Декларація Організації Об'єднаних Націй від 28.09.2018р. «Про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». URL: <https://undocs.org/ru/A/C.3/73/L.30>.
 16. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні (по роках). URL: <https://minagro.gov.ua/file-storage/reyestr-sortiv-roslin>.
 17. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2020 році. /Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <https://sops.gov.ua/reestr-sortiv-roslin>.
 18. Жук В. М., Бездушна Ю. С. Методика оцінки вартості й бухгалтерського обліку прав на об'єкти інтелектуальної власності в наукових установах УААН. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2008. 73 с.
 19. Жук В. М., Бездушна Ю. С. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку та оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності в бюджетних установах. *Облік і фінанси АПК*. 2009. № 2. С. 107-123.
 20. Захарчук О. В. Досвід комерційного обігу насіння та виплат за використання інтелектуальної власності. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 77–84.
 21. Захарчук О. В. Проблеми комерційного обігу насіння та виплат за використання інтелектуальної власності в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 52–59.
 22. Захарчук О. В., Ткачик С. О., Завальнюк О. І. Формування сортових рослинних ресурсів та їх роль для розвитку насінництва. *Економіка АПК*. 2020. № 7.
 23. Захарчук О. В., Ткачик С. О., Завальнюк О. І. Комерціалізація насіннєвої галузі в Україні та досвід інших країн. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 53–65.
 24. Захарчук О.В. Економіка насінництва. Київ : ННЦ ІАЕ, 2015. 272 с.
 25. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування: практ. посіб. Д. Лонг, П. Рей, В.О. Жаров, та ін. Київ : К.І.С., 2007. 448 с
 26. Інноваційно-інвестиційний розвиток ринків технічних засобів, насіння і технологій в рослинництві: Монографія. [О. В. Захарчук, О. В. Вишневецька, Я. В. Навроцький та ін.]; за ред. О. В. Захарчука. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2022. 264 с.
 27. Інформаційна довідкова система (ІДС) «Сорт» URL: <http://sort.sops.gov.ua/search/search>.
 28. Іськова О. В. Новели законодавства України у сфері охорони прав на сорти рослин у контексті європейської інтеграції України. *Порівняльно-аналітичне право*. №1, 2019. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35779/1/%d0%9d%d0%9e%d0%92%d0%95%d0%9b%d0%98%20%d0%97%d0%90%d0%9a%d0%9e%d0%9d%d0%9e%d0%94%d0%90%d0%92%d0%a1%d0%a2%d0%92%d0%90%20%d0%a3%d0%9a%d0%a0%d0%90%d0%87%d0%9d%d0%98.pdf>
 29. Канадське агентство з нагляду за харчовими продуктами. URL:<http://www.inspection.gc.ca/fra/1297964599443/1297965645317>.
 30. Комітет по захисту інтересів сільськогосподарських виробників та селекціонерів (власників патентів) республіки Франція. URL: <https://www.sicasov.com/info/pages/internet/fr/index.html>.
 31. Матвієць В. Г., Абрамчик Л. М., Сонець Т. Д. Використання сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності. *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво*.

2015. Вип. 58 (II). URL: <https://phzt-journal.isgkr.com.ua/wp-content/uploads/zbirnik/58-2ua/31.pdf>
32. Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затверджена Наказом Фонду державного майна від 25.06.2008 р. № 740, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 06.08.2008 р. за № 726/15417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0726-08#Text>.
 33. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку інноваційної діяльності в науково-дослідних установах / Бездушна Ю. С. та ін. ; за ред. В. М. Жука. Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2014. 86 с.
 34. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин (Міжнародний документ ООН) від 02.12.1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856#Text.
 35. Насіння і садивний матеріал як об'єкт інтелектуальної власності / Захарчук О. В. та ін.; за ред. О.В. Захарчука, М.І. Кісіля. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2013. 92 с.
 36. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1185 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/93794592>.
 37. Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1140. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text>.
 38. Нематеріальні активи в роботі підприємств: правові основи, облік, оподаткування: навчальний посібник / за ред. В. М. Жука, Ю. С. Рудченко. Київ: ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2008. 250 с.
 39. Неттевич Э. Д. Рождение и жизнь сорта. 2-е изд. Москва : Моск. рабочий, 1983. 174 с.
 40. Німецька асоціація селекціонерів. URL: <https://www.bdp-online.de/de/Pflanzenzuechtung/>.
 41. Облік об'єктів інтелектуальної власності та прав користування у складі нематеріальних активів / Жук В. М. та ін. ; за ред. В. М. Жука, Ю. С. Бездушної. Київ: ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2013. 188 с.
 42. Пічкур О. В. Правова охорона селекційних досягнень у рослинництві : монографія. Київ : Авокадо, 2006. 804 с.
 43. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Нематеріальні активи 8» : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242, зареєстрованого Міністерством юстиції України 02.11.1999 р. за № 750/4043. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text>.
 44. Порядок визначення оціночної вартості об'єктів права інтелектуальної власності, що перебувають у державній власності або були створені (придбані) за державні кошти, з метою зарахування на бухгалтерський облік : Наказ Фонду державного майна від 13.12.2005 р. № 3162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0479-06#Text>.
 45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із законодавчими актами України у сфері ліцензування : Закон України від 19.01.2006 р. № 3370-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3370-15>
 46. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» : Закон України від 2.10.2012 р. № 5397-VI. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5397-17>.
 47. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал»: Закон України від 8.12.2015 р. № 864-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-19/paran241#n241>.

48. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал»: Закон України від 6.09.2018 р. № 2530-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19#Text>.
49. Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: Закон України від 02.11.2006. № 311-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311-16#Text>.
50. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. №1183: Постанова Кабінету Міністрів від 15.07.2022 р. №798. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/798-2022-%D0%BF#n2>.
51. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва: Постанова Кабінету Міністрів від 30.11.2016 р. № 882. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2016-%D0%BF#Text>.
52. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 19 серпня 2002 р. № 1183 (Редакція станом на 11.08.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-%D0%BF#Text>
53. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: Постанова Кабінету Міністрів від 19.08.2002 р. №1183. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-%D0%BF#Text>.
54. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26.12.2002 р № 411-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text>.
55. Про насіння та садивний матеріал: Закон України № 411-IV від 26.12.2002 р. (Редакція станом на 10.06.2023 р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text>
56. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 16.10.2020. № 3116-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>.
57. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 17.01.2002 р. № 2986. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.
58. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України зі змінами, внесеними відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» від 17.01.2002р. № 2986-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.
59. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України зі змінами, внесеними згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність із Конституцією України» від 07.10.2010 р. № 2592-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2592-17#Text>.
60. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України зі змінами, внесеними відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів» від 16.10.2012 р. № 5462-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.
61. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України» від 21.04.1993 р. № 3116-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.
62. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України зі змінами, внесеними у зв'язку з прийняттям Закону України «Про стандартизацію» № 124-IX від 20.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-20#n335>.
63. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України. №3116-XII від 21.04.1993р. Редакція станом на 10.06.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>
64. Про приєднання України до Схеми сортової сертифікації насіння зернових культур, Схеми сортової сертифікації насіння кукурудзи та сорго Організації економічного

- співробітництва та розвитку : Закон України від 15.02.2011 № 3019–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3019-17#Text>.
65. Регламент Комісії (ЄС) №1239/95 від 31 травня 1995 року що встановлює правила застосування Регламенту Ради (ЄС) №2100/94 щодо процедур, які розглядає Бюро Співтовариства з захисту прав на сорти рослин. URL: <https://ukragroexpert.com.ua/uploads/page/5a7da9703d00d.pdf>
66. Статистичний збірник «Рослиництво України» URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
67. Типове положення планування, обліку і калькування собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 р. у № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-96-%D0%BF#Text>.
68. Ткачик С. О. Щодо реєстрації сортів рослин в Україні без офіційних випробувань// Проблемні питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері охорони прав на сорти рослин : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Київ, 28 листопада 2019 р. С. 56-59. URL: <https://sops.gov.ua/uploads/page/news/2019-11-28.pdf>
69. Ткачик С. О., Голіченко Н. Б. Зміни процедури державної реєстрації сортів в Україні. *Селекція агрокультур в умовах зміни клімату: напрями та пріоритети*: мат. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24.03.2023 р.). Одеса. С.161-164
70. Тлумачний словник сортознавця. Київ : Алефа, 2007. 82 с.
71. Цивільний кодекс України : Нормативно-правовий акт цивільного законодавства України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030435>.
72. Шелєпов В. В. Сорт і його значення в підвищенні врожайності. Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. Київ : Алефа, 2006. 140 с.
73. Шинкарук Л. В. Військова економіка і продовольча безпека: досвід України. *Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу*: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, НУБіП України. 2023. С. 212. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u381/sekciya_2.pdf

Додатки

**Коефіцієнти приведення витрат минулих років
на створення сорту рослин до їхньої теперішньої вартості**

Рік здійснення минулих витрат	Ставка відсотка									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
-1	1,010	1,020	1,030	1,040	1,050	1,060	1,070	1,080	1,090	1,100
-2	1,020	1,040	1,061	1,082	1,102	1,124	1,145	1,166	1,188	1,210
-3	1,030	1,061	1,093	1,125	1,158	1,191	1,225	1,260	1,259	1,331
-4	1,041	1,082	1,126	1,170	1,216	1,262	1,311	1,360	1,412	1,464
-5	1,051	1,104	1,159	1,217	1,276	1,338	1,403	1,469	1,539	1,611
-6	1,062	1,126	1,194	1,265	1,340	1,419	1,501	1,587	1,671	1,772
-7	1,072	1,149	1,230	1,316	1,407	1,504	1,606	1,714	1,828	1,949
-8	1,083	1,172	1,267	1,369	1,477	1,594	1,718	1,851	1,993	2,144
-9	1,096	1,193	1,305	1,423	1,551	1,689	1,838	1,999	2,177	2,358
-10	1,105	1,219	1,346	1,460	1,629	1,791	1,967	2,159	2,367	2,524
-11	1,116	1,243	1,384	1,539	1,710	1,898	2,105	2,332	2,580	2,583
-12	1,127	1,268	1,426	1,601	1,796	2,012	2,252	2,518	2,813	3,138
-13	1,138	1,294	1,469	1,668	1,886	2,133	2,410	2,720	3,066	3,452
-14	1,149	1,319	1,564	1,756	1,980	2,261	2,579	2,937	3,342	3,497
-15	1,161	1,346	1,591	1,801	2,079	2,397	2,759	3,172	3,642	4,177
-16	1,173	1,373	1,605	1,873	2,183	2,540	2,952	3,426	3,976	4,595
-17	1,184	1,400	1,653	1,948	2,292	2,693	3,359	3,700	4,528	5,054
-18	1,196	1,428	1,702	2,026	2,407	2,584	3,380	3,996	4,717	5,360
-19	1,208	1,457	1,753	2,107	2,527	3,026	3,616	4,316	5,342	6,116
-20	1,220	1,486	1,806	2,191	2,653	3,207	3,870	4,661	5,604	6,727
-21	1,232	1,516	1,860	2,279	2,786	3,399	4,140	5,034	6,109	7,400
-22	1,245	1,546	1,916	2,370	2,925	3,603	4,430	5,436	6,658	8,140
-23	1,257	1,577	1,974	2,465	3,071	3,820	4,740	5,871	7,258	8,954
-24	1,270	1,608	2,033	2,563	3,225	4,049	5,072	6,341	7,911	9,850
-25	1,282	1,641	2,094	2,660	3,386	4,292	5,427	6,848	8,628	10,83
-30	1,348	1,811	2,427	3,243	4,322	5,743	5,612	10,05	13,26	17,44

Рік здійснення минулих витрат	Ставка відсотка									
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
-1	1,110	1,120	1,130	1,140	1,150	1,160	1,170	1,180	1,190	1,200
-2	1,232	1,254	1,277	1,300	1,322	1,346	1,369	1,392	1,416	1,440
-3	1,368	1,405	1,443	1,482	1,521	1,561	1,602	1,643	1,685	1,728
-4	1,518	1,574	1,630	1,689	1,749	1,811	1,874	1,939	2,005	2,074
-5	1,685	1,762	1,842	1,925	2,011	2,100	2,192	2,288	2,386	2,488
-6	1,870	1,974	2,082	2,195	2,313	2,436	2,565	2,700	2,840	2,986
-7	2,076	2,211	2,353	2,502	2,660	2,826	3,001	3,185	3,379	3,583
-8	2,305	2,476	2,658	2,853	3,059	3,278	3,511	3,759	4,021	4,300
-9	2,558	2,773	3,004	3,252	3,518	3,803	4,108	4,435	4,785	5,160
-10	2,839	3,106	3,395	3,707	4,046	4,411	4,807	5,234	5,695	6,192
-11	3,152	3,479	3,836	4,226	4,652	5,117	5,624	6,176	6,777	7,430
-12	3,498	3,896	4,334	4,818	5,350	5,936	6,580	7,288	8,064	8,916
-13	3,883	4,363	4,898	5,552	6,153	6,886	7,699	8,599	9,596	10,69
-14	4,310	4,887	5,535	6,261	7,076	7,987	9,007	10,14	11,42	12,84
-15	4,785	5,474	6,254	7,138	8,137	9,265	10,54	11,97	13,59	15,41
-16	5,311	6,130	7,067	8,137	9,358	10,75	12,33	14,13	16,17	18,49
-17	5,895	6,866	7,986	9,276	10,76	12,46	14,42	16,67	19,24	22,18
-18	6,543	7,690	9,024	10,57	12,37	14,46	16,88	19,67	22,90	26,62
-19	7,263	8,613	10,19	12,05	14,23	16,77	19,75	23,21	27,25	31,95
-20	8,062	9,646	11,52	13,74	16,36	19,46	23,10	27,39	32,43	38,34
-21	8,949	10,80	13,02	15,66	18,82	22,57	27,03	32,32	38,59	46,00
-22	9,933	12,10	14,71	17,86	21,64	26,18	31,63	38,14	45,92	55,20
-23	11,02	13,55	16,62	20,36	24,89	30,37	37,00	45,00	54,65	66,25
-24	12,24	15,18	18,79	23,21	28,62	35,24	43,29	53,11	65,03	79,49
-25	13,58	17,00	21,23	26,46	32,92	40,87	50,66	62,77	77,39	95,39
-30	22,89	29,96	39,11	50,95	66,21	85,85	111,1	143,4	184,7	237,4

**Коефіцієнти приведення майбутніх грошових потоків (доходів)
від інтелектуальної власності на сорт рослин до теперішньої вартості**

Рік здійснення минулих витрат	Ставка відсотка									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
-1	1,010	1,020	1,030	1,040	1,050	1,060	1,070	1,080	1,090	1,100
-2	1,020	1,040	1,061	1,082	1,102	1,124	1,145	1,166	1,188	1,210
-3	1,030	1,061	1,093	1,125	1,158	1,191	1,225	1,260	1,259	1,331
-4	1,041	1,082	1,126	1,170	1,216	1,262	1,311	1,360	1,412	1,464
-5	1,051	1,104	1,159	1,217	1,276	1,338	1,403	1,469	1,539	1,611
-6	1,062	1,126	1,194	1,265	1,340	1,419	1,501	1,587	1,671	1,772
-7	1,072	1,149	1,230	1,316	1,407	1,504	1,606	1,714	1,828	1,949
-8	1,083	1,172	1,267	1,369	1,477	1,594	1,718	1,851	1,993	2,144
-9	1,096	1,193	1,305	1,423	1,551	1,689	1,838	1,999	2,177	2,358
-10	1,105	1,219	1,346	1,460	1,629	1,791	1,967	2,159	2,367	2,524
-11	1,116	1,243	1,384	1,539	1,710	1,898	2,105	2,332	2,580	2,583
-12	1,127	1,268	1,426	1,601	1,796	2,012	2,252	2,518	2,813	3,138
-13	1,138	1,294	1,469	1,668	1,886	2,133	2,410	2,720	3,066	3,452
-14	1,149	1,319	1,564	1,756	1,980	2,261	2,579	2,937	3,342	3,497
-15	1,161	1,346	1,591	1,801	2,079	2,397	2,759	3,172	3,642	4,177
-16	1,173	1,373	1,605	1,873	2,183	2,540	2,952	3,426	3,976	4,595
-17	1,184	1,400	1,653	1,948	2,292	2,693	3,359	3,700	4,528	5,054
-18	1,196	1,428	1,702	2,026	2,407	2,584	3,380	3,996	4,717	5,360
-19	1,208	1,457	1,753	2,107	2,527	3,026	3,616	4,316	5,342	6,116
-20	1,220	1,486	1,806	2,191	2,653	3,207	3,870	4,661	5,604	6,727
-21	1,232	1,516	1,860	2,279	2,786	3,399	4,140	5,034	6,109	7,400
-22	1,245	1,546	1,916	2,370	2,925	3,603	4,430	5,436	6,658	8,140
-23	1,257	1,577	1,974	2,465	3,071	3,820	4,740	5,871	7,258	8,954
-24	1,270	1,608	2,033	2,563	3,225	4,049	5,072	6,341	7,911	9,850
-25	1,282	1,641	2,094	2,660	3,386	4,292	5,427	6,848	8,628	10,83
-30	1,348	1,811	2,427	3,243	4,322	5,743	5,612	10,05	13,26	17,44
-40	1,489	2,208	3,262	4,801	7,040	10,28	14,97	21,72	31,40	45,25
-50	1,654	2,691	4,384	7,106	11,46	18,41	29,45	46,20	74,33	112,3

Рік здійснення минулих витрат	Ставка відсотка									
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
-1	1,110	1,120	1,130	1,140	1,150	1,160	1,170	1,180	1,190	1,200
-2	1,232	1,254	1,277	1,300	1,322	1,346	1,369	1,392	1,416	1,440
-3	1,368	1,405	1,443	1,482	1,521	1,561	1,602	1,643	1,685	1,728
-4	1,518	1,574	1,630	1,689	1,749	1,811	1,874	1,939	2,005	2,074
-5	1,685	1,762	1,842	1,925	2,011	2,100	2,192	2,288	2,386	2,488
-6	1,870	1,974	2,082	2,195	2,313	2,436	2,565	2,700	2,840	2,986
-7	2,076	2,211	2,353	2,502	2,660	2,826	3,001	3,185	3,379	3,583
-8	2,305	2,476	2,658	2,853	3,059	3,278	3,511	3,759	4,021	4,300
-9	2,558	2,773	3,004	3,252	3,518	3,803	4,108	4,435	4,785	5,160
-10	2,839	3,106	3,395	3,707	4,046	4,411	4,807	5,234	5,695	6,192
-11	3,152	3,479	3,836	4,226	4,652	5,117	5,624	6,176	6,777	7,430
-12	3,498	3,896	4,334	4,818	5,350	5,936	6,580	7,288	8,064	8,916
-13	3,883	4,363	4,898	5,552	6,153	6,886	7,699	8,599	9,596	10,69
-14	4,310	4,887	5,535	6,261	7,076	7,987	9,007	10,14	11,42	12,84
-15	4,785	5,474	6,254	7,138	8,137	9,265	10,54	11,97	13,59	15,41
-16	5,311	6,130	7,067	8,137	9,358	10,75	12,33	14,13	16,17	18,49
-17	5,895	6,866	7,986	9,276	10,76	12,46	14,42	16,67	19,24	22,18
-18	6,543	7,690	9,024	10,57	12,37	14,46	16,88	19,67	22,90	26,62
-19	7,263	8,613	10,19	12,05	14,23	16,77	19,75	23,21	27,25	31,95
-20	8,062	9,646	11,52	13,74	16,36	19,46	23,10	27,39	32,43	38,34
-21	8,949	10,80	13,02	15,66	18,82	22,57	27,03	32,32	38,59	46,00
-22	9,933	12,10	14,71	17,86	21,64	26,18	31,63	38,14	45,92	55,20
-23	11,02	13,55	16,62	20,36	24,89	30,37	37,00	45,00	54,65	66,25
-24	12,24	15,18	18,79	23,21	28,62	35,24	43,29	53,11	65,03	79,49
-25	13,58	17,00	21,23	26,46	32,92	40,87	50,66	62,77	77,39	95,39
-30	22,89	29,96	39,11	50,95	66,21	85,85	111,1	143,4	184,7	237,4
-40	64,99	93,04	132,7	188,9	267,8	378,7	533,8	750,3	1051,0	1469,0
-50	184,5	288,9	450,7	700,1	1083,0	1670,0	2566,0	3927,0	5988,0	9100,0

Відомість розрахунків теперішньої вартості витрат на створення сорту рослин з урахуванням цінових змін і приведення їх до теперішньої вартості методом компаундингу

Рік	Витрати на створення сорту в звітному році			Вартість витрат попередніх років на створення сорту			Загальна вартість витрат минулих років і звітного року на створення сорту з урахуванням цінових мін, тис. грн	Коефіцієнт компаундингу для приведення витрат минулих років на створення сорту до теперішньої їхньої вартості	Теперішня вартість витрат на створення сорту на кінець звітного року, тис. грн
	загальні по установі витрати на сортодослідження у звітному році, тис. грн	частка створюваного сорту у поточних витратах, %	витрати звітного року, віднесені на сорт, тис. грн	витрати минулих років на створення сорту на початок звітного року, тис. грн	коефіцієнт інфляції по витратах звітного року на створення сорту	вартість витрат минулих років на створення сорту з урахуванням інфляції у звітному році, тис. грн			
1	2=8	3	4=2×3	4=9 ⁿⁱ⁻¹	5	6=4×5	7=4×5×6	8	9=7×8
1									
2									
3									
4									
5									
6									
...									
ni									
Усього									

Визначення справедливої (ринкової) вартості гібридів та попереднього розміру сплати роялті за насіння гібридів кукурудзи на зерно

Гібрид	Вироблено (реалізовано) кондиційного насіння, т	Площа, засіяна кондиційним насінням, га	Справедлива вартість гібриду, млрд грн	Попередній розмір роялті за рік реалізації, млн грн
ДКС4351	6597	329850	7,9	197,9
ДКС3939	3706	185300	4,4	111,2
П9074	3578	178900	4,3	107,3
П8816	3494	174700	4,2	104,8
Адевей	2002	100100	2,4	60,1
КВС 2370	1811	90550	2,2	54,3
ДКС3972	1745	87250	2,1	52,4
ДКС3969	1581	79050	1,9	47,4
ДКС4178	1389	69450	1,7	41,7
ДКС3730	1235	61750	1,5	37,1
ДКС4014	1228	61400	1,5	36,8
ДКС4943	1167	58350	1,4	35,0
П9241	1048	52400	1,3	31,4
ДБ Хотин	2346	117300	2,8	70,4
Гран 6	1120	56000	1,3	33,6
ДН Пивиха	817	40850	1,0	24,5
ВН 63	786	39300	0,9	23,6
ДН Хортиця	352	17600	0,4	10,6
Гран 310	350	17500	0,4	10,5
Гран 1	334	16700	0,4	10,0
Моніка 350 МВ	287	14350	0,3	8,6
Даніїл	272	13600	0,3	8,2
ДН Аншлаг	257	12850	0,3	7,7

**Визначення справедливої (ринкової) вартості сортів та попереднього розміру
сплати роялті за насіння сортів сої**

Сорт	Вироблено (реалізовано) кондиційного насіння, т	Площа, засіяна кондиційним насінням, га	Справедлива вартість сорту, млн грн	Попередній розмір роялті за рік реалізації, тис. грн
ОАЦ Страйв	2112	19838	528,0	4224
ОАЦ Медок	1340	17032	335,0	2680
ЕС Ментор	1008	11299	252,0	2016
Віола	762	8836	190,5	1524
Сігалія	614	6003	153,5	1228
Амадеа	611	6569	152,7	1222
КОРДОБА	541	4448	135,2	1081
Абеліна	522	6204	130,5	1044
Ніагара	520	3637	130,0	1040
ЛІССАБОН	498	5544	124,4	995
ЕС ТЕНОР	492	4837	123,0	984
Кофу	434	4808	108,5	868
Ауреліна	394	3337	98,5	788
Езра	331	3954	82,8	662
Вольта	286	4256	71,5	572
Моравія	246	2395	61,5	492
ЕС ГЛАДІАТОР	245	2681	61,3	491
СГ Кеа	231	3097	57,9	463
ДХ4202	227	2503	56,8	454
ДХ4173	226	2515	56,6	453
Алігатор	225	1838	56,4	451
Стайн 09І36	220	3009	55,0	440
Галлек	214	1740	53,6	429
Аріса	210	2711	52,5	420
ЕС НАВІГАТОР	210	2124	52,6	421
Еліна	205	1662	51,3	410
Сіпресс	205	2161	51,3	410
Алмаз	192	1552	47,9	383
Еверест	185	1911	46,2	370
Віндзор	182	1882	45,5	364

**Визначення справедливої (ринкової) вартості гібриду та попереднього розміру
сплати роялті за насіння гібридів соняшнику**

Гібрид	Вироблено (реалізовано) кондиційного насіння, т	Площа посівів кондиційним насінням, тис. га	Справедлива (ринкова) вартість гібриду, млн грн	Роялті за рік використання гібриду, млн грн
НК Неома	2116,4	506,7	3174,6	79,4
СИ Експерто	1902,1	597,7	2853,2	71,3
НК Конді	1440,2	349,8	2160,3	54,0
Сузука	1388,9	420,1	2083,4	52,1
Суміко	1380,6	461,5	2070,8	51,8
ПР64Ф66	1275,0	318,7	1912,4	47,8
Тунка	1211,0	285,9	1816,4	45,4
П64ЛЕ25	1162,7	352,3	1744,1	43,6
ЛГ59580	1012,3	300,9	1518,5	38,0
Альконтара	1004,1	315,5	1506,2	37,7
ЛГ5555 КЛП	865,9	279,8	1298,8	32,5
П64ГЕ118	823,6	231,8	1235,5	30,9
П64ЛП130	799,8	240,2	1199,7	30,0
СИ Купава	781,9	263,2	1172,9	29,3
ЕС Белла	693,4	218,1	1040,1	26,0
ЛГ5580	679,3	158,2	1019,0	25,5
ЛГ5542 КЛ	632,7	151,5	949,1	23,7
НК Бріо	585,2	153,1	877,8	21,9
СИ Арізона	552,1	191,4	828,2	20,7
ЕС Савана	520,4	174,0	780,6	19,5
П64ГГ132	518,1	149,4	777,2	19,4
МАС 860Л	430,6	140,2	646,0	16,1
П63ЛЕ113	392,4	95,3	588,6	14,7
ЛГ5582	388,3	116,0	582,5	14,6
Коломбі	385,6	119,1	578,4	14,5

Зміст

Вступ	3
1. Теоретичні та методичні засади оцінки вартості сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності	5
1.1. Теоретичні й правові засади формування інтелектуальної власності на сорт рослин	5
1.2. Методичні підходи до оцінки об'єктів інтелектуальної власності	12
1.3. Методичні підходи до визначення ціни пропозиції сорту як ринкового об'єкта інтелектуальної власності	31
2. Сучасний стан та розвиток сортів рослин в Україні	34
2.1. Нормативно-правове регулювання сортів рослин	34
2.2. Оцінка сучасного національного ринку сортів рослин	40
3. Сучасний стан та тенденції розвитку галузі насінництва	50
3.1. Розвиток та сучасний стан насінництва в Україні	50
3.2. Основні проблеми та шляхи удосконалення системи вітчизняного насінництва	63
4. Методичні рекомендації з оцінки вартості сорту та насіння як об'єктів інтелектуальної власності	68
4.1. Загальні положення	68
4.2. Оцінка вартості сорту рослин	72
4.3. Встановлення розміру авторської винагороди за створення сорту рослин	75
4.4. Визначення розміру плати за використання сорту рослин та насіння	77
5. Практичне застосування результатів оцінки майнових прав на сорт рослин у насінництві	82
Список використаних джерел	90
Додатки	95

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗАХАРЧУК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ
ЛУПЕНКО ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ
МЕЛЬНИК СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ
ТА ІНШІ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОЦІНКИ ВАРТОСТІ СОРТУ ТА НАСІННЯ ЯК ОБ'ЄКТІВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

За редакцією О. В. Захарчука

Літературний редактор Сидорчук А. І.
Комп'ютерне верстання Бойко А. І.

Формат 64×90 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура SchoolBook.
Умов. друк. арк. . Обл.-вид. арк. .
Тираж 50 прим. Зам. № .

Віддруковано з оригіналів замовника.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
http:// www.tvoru.com.ua

